

DE DAENSISTISCHE BEWEGING

Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale Strijd, Aalst

Reinoud D'Haese

*Tentoonstelling uitgewerkt door het
«Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale Strijd»
in samenwerking met de Werkgroep voor
historisch onderzoek van het Priester Daensfonds,
onder de auspiciën van de provincie Oost-Vlaanderen,
en van de stad Aalst*

Omslagfoto Buitenbladzijde:

Welle, 1914. Optocht door het dorp ter gelegenheid van de inhuldiging van de vlag van de daensistische kring «Kunst en Eendracht». D.A.V.S., Aalst.

Aan deze catalogus werkten mee:

Geertrui Coppens, Zottegem
Jan de Feyter, Middelburg
Jan De Maeyer, Leuven
Reinoud D'Haese, Herdersem
Hugo Landuyt, Neerpelt
Dr. Guido Provoost, Aalter
Koen Rotsaert, Zuienkerke
Frank Simon, Gent
Frans Van Campenhout, Dilbeek
Frans-Jos Verdoodt, Erembodegem

Algemene leiding: Reinoud D'Haese

Eindredactie: Reinoud D'Haese

Frans Van Campenhout

Frans-Jos Verdoodt

Grafische realisatie: Eric De Saedeleer

Fotografie: Bert Van Driessche, Aalst

Studio Claerhout, Gent (omslagfoto, nr. 121)

Photo A.D.S., Aalst (nrs. 4 - 28 - 32 - 48 - 52 - 53 - 54 - 85 - 92 - 120 - 125 - 129 - 149 - 153)

M. Platteuw, Brugge (nrs. 33 - 36 - 117 - 119 - 132)

P. Maeyaert, Oudenaarde (nrs. 94 - 109 - 111 - 162 - 178)

KADOC, Leuven (nrs. 38 - 45 - 64 - 69 - 72 - 73 - 84 - 87 - 91 - 133 - 136 - 138 - 151 - 158)

F. Peeters, Turnhout (nr. 30)

G. Verwimp, Antwerpen (nrs. 27 - 28)

Deze catalogus werd uitgegeven met de medewerking van het NOORDSTARFONDS, de culturele stichting van de verzekeringsmaatschappij DE NOORDSTAR EN BOERHAAVE N.V., C&A België, de KREDIETBANK, de GENERALE BANKMAATSCHAPPIJ en de ONDERNEMINGEN J. DE NUL, Hofstade-Aalst.
Wettelijk depot: D/1981/3448/1

VOORWOORD

Het is me een oprecht genoegen hier vooraf enige toelichting te mogen geven bij de realisatie van deze tentoonstelling over de daensistische beweging. Het nog jonge «Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale Strijd» (D.A.V.S.) van Aalst heeft hiermee ongetwijfeld een waardevolle bijdrage geleverd tot een betere kennis van deze emancipatiestroming, die op het einde van vorige eeuw en bij het begin van deze eeuw het hele katholieke establishment in rep en roer zette en onder de katholieke massa's een niet onaanzienlijke aanhang wist te verwerven. De daensistische beweging heeft de weg gebaad voor de doorbraak van de democratische en sociale beweging in de Katholieke Partij, de grondslag gelegd voor de sociale en politieke organisaties van de (Vlaams-nationalistische) Frontpartij en in verschillende arrondissementen een bijdrage geleverd tot de aangroei van het socialistisch kiezerskorps.

Voor de provincie Oost-Vlaanderen heeft de verwezenlijking van deze tentoonstelling echter een speciale betekenis. Hiermee wordt namelijk een eerste project voltooid, opgezet in het kader van de uitbouw van het «Museum van de Vlaamse sociale Strijd», een initiatief dat op zijn beurt kadert in de herdenkingsfestiviteiten n.a.v. 150 jaar België. Deze expositie, uitgewerkt door het D.A.V.S. te Aalst en mede gefinancierd door de provincie Oost-Vlaanderen bewijst meer nog dan met woorden de hechte samenwerking die gegroeid is tussen het Oost-vlaams Provinciebestuur en enkele wetenschappelijke instellingen uit Vlaanderen.

Zowel het «Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging» (A.M.S.A.B., Gent), het «Katholiek Documentatie- en Onderzoekcentrum» (Kadoc, Leuven) als het «Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale Strijd» (D.A.V.S., Aalst) hebben immers een samenwerkingsprotocol ondertekend en zich aldus bereid verklaard mee te werken aan de praktische realisatie van het «Museum van de Vlaamse sociale Strijd».

Waar deze medewerking in de beginfase vooral het leveren van ideeën en studieteksten betrof, is thans met deze expositie voor het eerst het stadium van verwezenlijking aangebroken.

Deze expositie, één van de eerste «bouwstenen», mag daarom terecht als een waardevolle bijdrage beschouwd worden in de uitbouw van het Museum van de Vlaamse sociale Strijd.

E. DE CUYPER
Bestendig Afgevaardigde en
Voorzitter van de werkgroep
Museum van de Vlaamse sociale Strijd

INLEIDING

In de afgelopen tien jaar heeft de studie van de daensistische beweging, beter gekend onder de populaire benaming «daensisme», een snelle ontwikkeling gekend. Zonder te willen beweren dat nu alles geweten is — hoe dieper men graaft, hoe meer ongekende aspecten ook hier naar boven komen —, mag toch besloten worden dat het ogenblik stilaan daar was om een voorlopig synthesebeeld te schetsen.

Deze tentoonstelling komt daarom op haar tijd. Ze sluit aan bij de vernieuwde belangstelling voor het daensisme — zo in kunstkringen als bij het brede publiek — waartoe historici en literatoren, elk op hun terrein, een bijdrage hebben geleverd.

Met deze expositie wordt dan ook in de eerste plaats beoogd een historisch juist en vollediger beeld te schetsen van de daensistische beweging. Een beweging die in het verleden om verschillende redenen nooit is doorgebroken, maar tegenwoordig — wellicht juist om haar strijdbaar en vernieuwend karakter? — de belangstelling van het publiek wegdraagt.

Anderzijds willen we op die manier twee verschillende (maar nauw bij elkaar aanleunende) projecten uit de cultuur-wetenschappelijke sector beter bij het publiek bekend maken. Voor het 'Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale Strijd' (D.A.V.S.) te Aalst hopen we zo nieuwe contacten te leggen, ten einde onbekende archieven te kunnen redden en toegankelijk te maken. Tegelijk gaat het hier om een eerste project in het kader van het Oostvlaamse provinciale initiatief voor een 'Museum van de Vlaamse sociale Strijd'.

In het eerste hoofdstuk van de catalogus, werd getracht het fenomeen 'Christene Volkspartij', de eerste daensistische politieke partij, ten behoeve van de lezer duidelijk te situeren in het politieke, sociaal-economische en maatschappelijke kader van het einde der negentiende en het begin der twintigste eeuw. Naast een algemene historische schets van de beweging (ontstaan, programma, verloop, einde, hoofdstukken II tot V), behandelen verschillende auteurs minder bekende aspecten, zoals de sociale organisaties (Hfdst. VI), het literair werk van een aantal daensistische leiders en de strijdlieden (Hfdst. VII).

Om een aantal soms moeilijk te vatten historische begrippen als 'cijnskiessstelsel', 'evenredige vertegenwoor-

diging', enz... voor de lezer duidelijk te maken, werd achteraan tenslotte een verklarende lijst opgenomen.

Een woordje uitleg nog rond het gebruik van het woord 'daensisme'. 'Daensisme' was een term die door de conservatieve tegenstanders gebruikt werd om het (in hun ogen) in omvang beperkte, bekrompen en persoonlijke karakter van deze onafhankelijke christen-democratische stroming aan te duiden. De term was dan ook in oorsprong beledigend bedoeld. 'Daensist' was rond de eeuwwisseling in bepaalde kringen een scheldwoord, zoals 'geus' dat vierhonderd jaar vroeger was. De aanhangers van priester Daens noemden zichzelf echter steeds 'democraten', of 'vrije democraten' om de tegenstelling aan te duiden met de katholieke arbeidersbeweging die onder conservatieve bevoogding stond.

In het hedendaagse spraakgebruik is de term 'daensist' echter algemeen ingeburgerd. Daarom wordt hij in de catalogus verder gebruikt, naast 'democraat'. In de hedendaagse geschiedschrijving bestaat trouwens een strekking om de term 'daensisme' te gebruiken als aanduiding voor een bepaalde strekking of vleugel binnen de Christene Volkspartij, waarvan de gebroeders Daens de verpersoonlijking vormden. In dezelfde zin spreken sommigen daarom ook van fonteynisme (naar de eerder travaillistische daensistische leider, priester Fl. Fonteyne) en van planquaertisme (naar de radicale flamingant H. Planquaert). Het laatste woord is hierover echter nog niet gesproken.

Tenslotte rest me nog de taak allen te danken die op één of andere manier hebben meegewerkt aan het tot stand komen van deze tentoonstelling: auteurs, fotografen, tekenaar, administratieve medewerkers enz.... In het bijzonder wil ik het College van Burgemeester en Schepenen der Stad Aalst danken, dat me de mogelijkheid heeft gegeven om dit project uit te werken, en vooral de heer De Cuyper, Bestendig Afgevaardigde, en de Culturele Dienst van de provincie Oost-Vlaanderen, die, in het kader van het door hen geplande 'Museum van de Vlaamse sociale Strijd', het tot stand komen van deze tentoonstelling financieel mogelijk hebben gemaakt.

Reinoud D'HAESE
waarnemend conservator

INHOUD

Voorwoord. E. De Cuyper, Bestendig Afgevaardigde van de provincie Oost-Vlaanderen	3
Inleiding	5
Inhoudsopgave	6
Hoofdstuk I. - Tijdssituatie	
A. De Belgische economische ontwikkeling 1830-1914 <i>R. D'Haese</i>	9
B. De sociale kwestie <i>R. D'Haese</i>	9
C. Armoede en armenzorg in de 19de eeuw <i>J. De Maeyer</i>	11
D. Onderwijs en leerplicht <i>F. Simon</i>	12
E. De bloeitijd van de goedkope massakrant <i>Dr. G. Provoost</i>	15
F. Het politieke klimaat in België aan de vooravond van het ontstaan der daensistische beweging. <i>H. Landuyt</i>	15
G. De Vlaamse kwestie <i>R. D'Haese</i>	16
Hoofdstuk II. - De wortels van de beweging	
Inleiding. De generatie van de jaren 1860 <i>H. Landuyt</i>	18
A. De Provincie Antwerpen <i>H. Landuyt</i>	18
B. De daensistische beweging ontwikkelt zich in West-Vlaanderen vanuit twee centra: Brugge in het noorden en de streek Kortrijk-Waregem in het zuiden. <i>K. Rotsaert</i>	19

C. Het ontstaan van de daensistische beweging in Brabant: vooral een zaak van buitenstaanders <i>R. D'Haese</i>	20
D. De daensistische beweging trad in Oost-Vlaanderen voor het eerst als politieke partij naar buiten <i>G. Coppens</i>	23
Hoofdstuk III. - Het programma der «Christene Volkspartij» de eerste daensistische politieke partij <i>R. D'Haese</i>	27
Hoofdstuk IV. - Organisatie, uitbouw en verspreiding van de daensistische beweging <i>F.J. Verdoodt</i>	29
Hoofdstuk V. - De evolutie van de daensistische beweging 1893-1923. De afwikkeling	
A. De periode van de vage grenzen 1893-1898 <i>H. Landuyt</i>	32
B. De verglijding naar links en het toenemend immobilisme 1898-1904 <i>G. Coppens en R. D'Haese</i>	37
C. 1904-1912. De crisisjaren van de beweging <i>R. D'Haese</i>	40
D. Na 1912... Heropleving en afwikkeling <i>R. D'Haese</i>	47
Hoofdstuk VI. - De sociale organisaties der Christene Volkspartij <i>R. D'Haese</i>	54
Hoofdstuk VII. - Het daensistische lied <i>J. De Feyter</i>	58
Hoofdstuk VIII. - Daensistische eersterangsfiguren als schrijvers <i>F. Van Campenhout</i>	64
Catalogus	67
Verklarende lijst van begrippen en termen	92
Bibliografie	94
Herkomst van de documenten, foto's en voorwerpen van de tentoonstelling	95

Hoofdstuk I

TIJDSSITUATIE

A. De Belgische economische ontwikkeling 1830-1914

R. D'Haese

De beperkte produktiemogelijkheden van handwerkers, waardoor aan de groeiende vraag naar afzetprodukten niet kon worden voldaan, leidde in de loop van de 18de eeuw in Groot-Brittannië tot het ontstaan van de Industriële Revolutie. De ontwikkeling van de stoommachine maakte nieuwe produktievormen mogelijk. De arbeiders konden nu samengebracht worden in één gebouw, waar de machines (spinnmolens, weefgetouwen, enz...) via de transmissie-as door één centrale drijfkracht werden aangedreven.

In het begin van de 19de eeuw was België een tijdlang het eerste geïndustrialiseerde land op het Europese vasteland. Ten gevolge van het steeds verder doorgedreven gebruik van de stoommachine en dank zij de invoering van nieuwe technieken onderging de economie een snelle gedaanteverandering. Mijnbouw en steenkoolnijverheid werden op korte tijd sectoren van vitaal belang, die veel arbeidskrachten tewerk stelden. IJzer, waarvan de produktie nu goedkoper werd, zou meer en meer het gebruik van hout verdringen voor allerlei constructies. De metaalnijverheid (met o.m. de machinebouw) werd daardoor de tweede belangrijke pijler van het nieuwe economische systeem. Een derde belangrijke sector was de textielindustrie. Deze stelde geleidelijk een steeds groter aantal mensen tewerk en zou de thuisarbeid(st)ers volledig wegconcurreren. Ook de chemische nijverheid en de voedingsindustrie (met de daarvoor onmisbare industriële landbouwculturen) kenden in de loop van de 19de eeuw een sterke groei.

Samenvattend kan men stellen dat de periode 1830-1914 op economisch vlak gekenmerkt werd door een sterke stijging van het nationaal product. In 1913 produceerde men twaalfmaal méér dan in 1830. Doordat deze stijging de bevolkingstoename ruim overtrof, steeg ook de welvaart aanzienlijk, hoewel de massa dat niet altijd onmiddellijk voelde. Deze ontwikkeling gebeurde immers over een tijdsspanne van tientallen jaren.

De aanhoudende economische groei gedurende heel deze periode belette niet dat kleine inzinkingen of zware crises (als die van 1848 en 1871 b.v.) af en toe het hele maatschappelijke leven ontwrichtten. Tot omstreeks 1850-1860 werden drie crises bepaald door het al dan niet slagen van de oogst in de landbouwsector. Naarmate echter een steeds groter deel van de bevolking in de industrie ging werken, zou juist de conjunctuur in deze laatste sector de «welvaart» van de massa bepalen. Dit werd vooral duidelijk in het laatste kwart van de 19de eeuw, toen de Belgische economie, ten gevolge van stagnatie in de wereldeconomie, driemaal werd getroffen door een zware depressie met als dieptepunten 1874-1876, 1884-1885 en 1889-1891. Deze crises werden nog verscherpt door een algemene crisis in de landbouw. De (van 1884 tot 1914 homogeen katholieke) regering trachtte n.l. het verbroken concurrentievermogen van de Belgische nijverheid te herstellen door een politiek van lage lonen, via goedkoop voedsel. Daardoor werd echter de landbouw (traditioneel een «katholiek» belang) opgeofferd aan de industrie, wat de ontevredenheid in de agrarische sector deed toenemen (cfr. Hfdst. II en III). In een poging hun bedrijven rendabel te houden gingen veel industriëlen niettemin over tot massale ontslagen, of trachtten de loonkosten door loonsverlagingen zoveel mogelijk te verminderen.

In een tijd toen er nog geen sprake was van werkloosheidsuitkeringen, pensioenen en andere sociale verworvenheden meer, bracht dergelijke politiek enorme sociale spanningen mee, die zich ontladden in gewelddadige arbeidersonlusten, stakingen e.d.m.

Vanaf 1893 zou de economie zich weer herstellen en — op twee korte perioden van stagnatie na (1900 en 1907) — ononderbroken blijven groeien tot aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. In 1893, juist bij het begin van deze lange groeiperiode, werd te Okegem de Christene Volkspartij gesticht.

B. De sociale kwestie

R. D'Haese

De Industriële Revolutie en de politieke veranderingen, die het gevolg waren van de Franse Revolutie zouden de Westeuropese samenleving vanaf het einde van de 18de eeuw voor een nijpend sociaal probleem stellen, waarbij, in de loop van de 19de eeuw, een steeds groter deel van de bevolking rechtstreeks betrokken raakte: de arbeiderskwestie. Deze zou de bestaande maatschappelijke orde steeds dieper beïnvloeden en tot verandering dwingen.

Men mag de term «arbeidersklasse» in de geschiedschrijving van de 19de eeuw zeker niet op dezelfde manier begrijpen, als haar 20ste-eeuwse equivalent. Ambachtsgezellen en tewerkgestelden in de huisnijverheid worden daar even goed toe gerekend als de eigenlijke fabrieksar-

beiders. Deze laatsten vormden aanvankelijk slechts een zeer kleine groep. Eén kenmerk hadden ze gewoonlijk allen gemeen: de armoede. Die verschilde per groep, afhankelijk van de industriële en economische ontwikkeling, en van het tijdstip.

In het begin van de 19de eeuw vormden de ambachtsgezellen de grootste groep. Zij hadden een leertijd door-gemaakt, kenden een vak (waardoor ze minder last hadden van werkloosheid), werden iets beter betaald en moesten minder lang werken. Ten gevolge van de industrialisatie werden zij echter in de loop van de eerste helft der 19de eeuw door de fabrieksarbeiders geleidelijk uit bepaalde sectoren verdrongen. Dat gebeurde eerst in de textiel- en de metaalsector, later ook in de voeding-, kleding-, bouw- en houtindustrie. Na 1850 waren ze grotendeels verdwenen, opgegaan in de middenstand of in het fabrieksproletariaat.

De fabrieksarbeiders waren er in de eerste helft van de 19de eeuw het slechtst aan toe. Zeer lage lonen, slechte hygiënische werkomstandigheden, lange werkdagen, hoog werktempo, vrouwen- en kinderarbeid (cfr. bijgaande tabel) waren normaal. De gevolgen hiervan op sociaal vlak waren navenant: erbarmelijke woontoestanden, ondervoeding ten gevolge van slechte eetgewoonten, kindersterfte, alcoholisme en prostitutie, mede als gevolg van het ontbreken van een echt gezinsleven, analfabetisme... om slechts de belangrijkste te noemen.

Kinderarbeid in de industrie in 1896
(Uit R. DE HERDT en B. DE GRAEVE
Kinderarbeid van omstreeks 1800 tot
1914... Gent, M.I.A.T., 1980 blz. 29)

	Jon- gens	Meis- jes	Totaal aantal kinderen
Aantal kinderen jonger dan zestien	50.493	25.654	76.147
Aantal kinderen jonger dan veertien	14.062	7.139	21.201
Aantal kinderen jonger dan twaalf	248	191	439

In de loop van de 19de eeuw steeg het aantal fabrieksarbeiders. Dat was het gevolg van de voortschrijdende mechanisering, de teloorgang van de huisnijverheid en de bevolkingstoename. Tegen het einde van de 19de eeuw was het lot van de fabrieksarbeider op alle vlakken sterk verbeterd. Dat betekent evenwel niet dat toen alles geregeld was: een echte sociale wetgeving kwam er b.v. pas na W.O. I.

In de huisnijverheid daarentegen bleven de grootste misbruiken van het midden van de 19de eeuw onveranderd doorleven tot in 1910. Deze sector was op dat ogenblik volledig in verval. Er werkten toen nog vnl. oude werklieden, vrouwen (2/3 van het totaal) en zeer jonge kinderen (de wetten op de kinderarbeid golden nl. niet voor deze sector). In 1896 werkten b.v. nog 118.000 personen — of 17% van de werkende bevolking — in deze sector.

Deze werklieden verhuurden hun arbeid. Ze moesten daarbij kunnen concurreren tegen de industrie, wat langer werken betekende, tegen nog lagere lonen. In Brugge en Ieper b.v. werkten kantwerksters 16 u per dag om daarmee 1 fr. tot 1,20 fr. te verdienen.

Tot zover het probleem dat men gewoonlijk de «arbeiderskwestie» noemt. Bij de bespreking van de sociale toestanden in de 19de eeuw wordt echter gemakkelijk één der belangrijkste sectoren van die tijd uit het oog verloren: de landbouw. De toestanden waren er voor de massa der tewerkgestelden minstens even slecht als voor de hiervoor beschreven beroepsgroepen. «Den buiten» bleef echter nog lange tijd afzijdig van de nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, die zich éérs in de steden doorzetten. De problemen waren er ook meer versluierd, waardoor ze moeilijker zichtbaar werden voor de buitenstaander en propagandistisch minder interessant.

Vlaanderen was toen, veel méér nog dan nu, een streek van kleine landbouwondernemingen. Zo waren in Brabant, omstreeks 1900, nog 81% van de uitbatingen kleiner dan 5 ha. Bovendien was het grootste deel van de gronden, en dan vooral de beste gronden, in handen van grootgrondbezitters, adel en burgerij. Onder invloed van de grote vraag (zelf het gevolg van de snelle bevolkingstoename) waren de grondprijzen en de pachten haast onbetaalbaar. Zo kwam het dat naast de elite der hereboeren, een grote groep keuters bestond. De meeste mensen in deze sector waren echter gewone landbouwarbeiders, die in het beste geval ergens een lapje grond pachtten, te klein om er van te leven. Om hun brood te kunnen verdienen verhuurden deze mensen hun eigen arbeidskracht, terwijl ook de rest van het gezin gewoonlijk moest ingeschakeld worden om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen. Ze werkten tijdens het seizoen bij de boeren of trokken als landbouwarbeider naar Frankrijk (de zgn. fransmans). In de wintermaanden trachtte men aan de kost te komen door het beoefenen van de huisnijverheid of door in de industrie te gaan werken. Anderen pendelden wekelijks naar de Waalse industriebeekens. In tijden van crisis zagen vele duizenden zich verplicht (meestal definitief) uit te wijken naar Noord-Frankrijk of naar Amerika.

Over het algemeen mag gezegd worden dat de sociale omstandigheden in de agrarische sector voor de meerderheid van de mensen die er in werkten, slecht waren. Men werkte zich krom om de hoge pachten te kunnen opbrengen. Vast werk bestond praktisch niet. De lonen van de dagloners waren zeer laag, de werktijden zeer lang. Doordat de scholen 's zomers leegliepen, bleef de scolarisatiegraad zeer laag. In vele gezinnen geraakte het gezinsleven helemaal ontwricht ten gevolge van de lange afwezigheden. Pachtters waren totaal afhankelijk van de willekeur der eigenaars wier gronden ze huurden enz....

Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat dergelijke toestanden, gecombineerd met de ineensstorting van de prijzen als gevolg van de landbouwcrisis van het einde der 19de eeuw, een gunstige voedingsbodem vormden voor de ontvoogdingsbewegingen die zich, omstreeks die tijd, tegen de bestaande machtsverhoudingen gingen keren in hun strijd om lotsverbetering en grotere gelijkheid.

C. Armoede en armenzorg in de 19de eeuw

J. De Maeyer

In de loop van de 19de eeuw ontwikkelden de openbare en de private armenzorg zich naast elkaar. En hoewel beide veel hulp verleenden, bleken ze niet in staat de heersende armoede fundamenteel te verhelpen.

In feite functioneerde de openbare armenzorg nog steeds volgens dezelfde principes die sinds de Franse Revolutie — toen de overheid de zorg voor de minstbedeelden tot haar taak ging rekenen — waren vastgelegd. Ze was vooral gericht op de kanslozen en kansarmen van de samenleving die, hoe dan ook, moeilijk in hun eigen levensonderhoud konden voorzien: vondelingen, weeskinderen, behoeftige oude mensen, langdurig zieken en motorisch of mentaal gehandicapten. Vanaf 1796 werd hun verzorging definitief opgedragen aan de Commissies van Burgerlijke Godshuizen. Deze waren belast met de oprichting en/of de werking van een heel gamma van verzorgingsinstellingen. Daarnaast stonden de Burelen van Weldadigheid, die zich bezig hielden met de meer individueel gerichte armenzorg. Via een netwerk van Armencomités, samengesteld uit vrijwilligers, verleenden zij materiële hulp en menselijke bijstand aan tijdelijk of permanent behoeftige gezinnen en alleenstaanden. Beide instellingen stonden onder de directe bevoegdheid van de gemeentebesturen.

Zowel in de vondelingentehuizen, de weeshuizen, de tehuizen voor ouden van dagen, als in de armenasielen deed de sfeer erg kazerneachtig aan. Om hun budget niet volledig uit te putten pasten de Commissies van Burgerlijke Godshuizen vrij algemeen het systeem van de gehele of gedeeltelijke uitbesteding toe. Weeskinderen en vondelingen werden na verloop van tijd bij burgers geplaatst, die hiervoor het basissteungeld als vergoeding ontvingen.

De tehuizen voor ouden van dagen hielden er een gelijkaardig systeem op na. Voor de burgerij en de middenstand was dit een gewaardeerd middel om aan goedkope arbeidskrachten te geraken. De openbare armenzorg weerspiegelt duidelijk de mentaliteit van de burgerij en van de middenstand tegenover het fenomeen armoede: de armoede werd zoveel mogelijk teruggedrongen achter de muren van de armeninstellingen. De burger bleef blind voor de sociale ellende en het structurele karakter van het fenomeen. Hij verklaarde die ellende van het volk door diens gebrek aan moreel besef, door bandeloosheid en verspilzucht, door de drank en de ongebreidelde genotzucht. Vandaar dat de burgerij, en met haar de verantwoordelijken voor de openbare armenzorg, voortdurend trachtte aan de armen en behoeftigen haar eigen materiële en morele inzichten bij te brengen. Zij wezen de paupers op de deugden van maat, spaarzaamheid, vlijt en volgzzaamheid en leerden hun tevreden zijn met hun lot.

Die latente sfeer van morele belering was ook vrij sterk aanwezig in de werking van de Burelen van Weldadigheid, wier voornaamste activiteit erin bestond tegemoet te komen aan de individuele materiële ellende. Zij werkten via wijk- of parochiale armencomités, die de behoeftigen registreerden. De leden hiervan gingen dan op huisbezoek, noteerden daarbij zowel de materiële als morele toestand der gezinnen en op basis van deze gegevens werd dan het steungeld uitgekeerd.

De private armenzorg was, sterker nog dan de openbare, gericht op morele belering. Deze strekking was evenzeer in liberale en filantropische kringen als in katholieke middens aanwezig. De katholieke armenzorg kreeg vooral in de tweede helft van de 19de eeuw een hechte uitbouw. De katholieken voelden zich verantwoordelijk voor de minderbedeelden omdat ze de maatschappij als een organisch geheel aanzagen, waarin de welgestelden door God belast waren met de zorg voor de armen.

In de loop van de 19de eeuw ontstonden zo verschillende paternalistisch-caritatieve genootschappen: de Vereniging van St.-Johannes-Franciscus Regis, de Aartsbroederschap van de H. Familie, het Werk van de H. Kindsheid e.a. Onder al deze was het Genootschap van St.-Vincentius à Paulo het belangrijkste. De Vincentianen beoogden de materiële, maar vooral de morele bijsturing van de armengezinnen en poogden via hun apostolaat de armen nader tot de Kerk te brengen. Uiteindelijk verhoopten de leden via de armenzorg aan zelfheiliging te doen.

Centraal in de werking van het genootschap stonden de huisbezoeken. Zoals in de Burelen van Weldadigheid en de Armencomités waren de huisbezoeken ook hier tot in detail omschreven. Alle bezochte gezinnen werden nauwkeurig geregistreerd. De leden van de parochiale genootschappen moesten de hun toevertrouwde gezinnen elke week bezoeken. Het huisbezoek was het middel bij uitstek om niet alleen materiële steun, maar vooral allerlei wenken op het vlak van hygiëne en voeding, en een aantal morele principes mee te geven. De leden van de parochiale St.-Vincentiusgenootschappen kwamen bovendien elke week samen om, na een korte gebedsviering, de voorbij werking te evalueren en de verdere actie te plannen.

In de loop der jaren ontwikkelde zich zo een heel gamma van katholieke werken. Het Secretariaat der Armen b.v. hielp analfabeten bij allerlei beslommingen van administratieve aard. Het Werk der Miliciens trachtte de soldaten via soldatenkringen goede ontspanning te bezorgen en onder hen een gepaste catechese te ontwikkelen. Daarnaast leidden de Vincentianen het Werk van de Goede Boeken, het Werk van St.-Niklaas voor de Arme Kindertjes, het Werk van de Armenbegravenis e.a.

De katholieke armenzorg was dus sterk uitgebouwd. Van de wieg tot aan het graf werden armen en paupers als het ware opgevangen door een net van werken, broederschappen en genootschappen. Deze waaier van organisaties zou in de zeventiger en tachtiger jaren fel betrokken worden in de klerikaal-liberale strijd.

Globaal beschouwd kan men stellen dat de armenzorg, zowel de openbare als de private, door de rivaliserende machtsgroepen in de leidende standen herhaaldelijk gebruikt werd als een middel om de eigen ideologische en/of religieuze opvattingen in de brede lagen van de bevolking te verspreiden. Hoe intens en veelomvattend de openbare en private armenzorg ook georganiseerd was, zij slaagden er niet in de nijpende problemen van werkloosheid, armoede en verpaupering — uitdrukking van de bestaande maatschappelijke structuren en de steeds weerkerende sociaal-economische crisissen — op te lossen. Hoogstens konden ze de gevolgen ervan verzachten. Op het einde van de 19de eeuw telde ons land nog 400.000 behoeftigen die steungeld ontvingen. De economisch zwakkeren kwamen uiteindelijk toch tot groepsvorming

en klassebewustzijn. Het sterk ressentiment dat zij gingen vertonen tegenover de burgerlijke samenleving en de leidende elite kan verklaard worden vanuit het bewustzijn te behoren tot de structureel onderverdienden. De groeiende arbeidersbewegingen zouden, in tegenstelling tot de openbare en private armenzorg, wel dokteren aan structuurherformaties.

D. Onderwijs en leerplicht

F. Simon

Tot aan de Eerste Wereldoorlog liepen in België veel kinderen géén en vooral zeer onregelmatig school. Het percentage kinderen dat in 1846 geen lager onderwijs genoot zag er per leeftijdsgroep ongeveer als volgt uit:

7 - 8 jaar:	33,97%
8 - 9 jaar:	31,42%
9 - 10 jaar:	30,16%
10 - 11 jaar:	31,94%
11 - 12 jaar:	40,80%
12 - 13 jaar:	59,41%
13 - 14 jaar:	70,76%

De regelmaat van het bijwonen der lessen is hier niet uitgedrukt, maar het is algemeen bekend dat de scholen 's winters meer leerlingen telden dan 's zomers.

Aan lezen, en zeker aan schrijven, hadden de minvermogenen weinig: kinderen dienden om zo vlug mogelijk het gezinsinkomen op te drijven; wat geleerd werd, was van minder belang. Bij een dergelijke scolarisatiegraad en frequentie van bijwoning moet men zich dan ook niet te veel illusies maken over de resultaten van het onderwijs. In 1866 b.v. kon 52,79% van de totale bevolking lezen noch schrijven. De heersende klasse was weinig geïnteresseerd in de efficiëntie van de kennisoverdracht in het volksonderwijs. Wat haar vooral bekommerde, waren de resultaten inzake moralisering. Aan het publiek van de volksscholen diende de waarde «arbeid» bijgebracht, het aanvaarden van haar lage positie in de sociale hiërarchie ingeprent door het cultiveren van de deugden «nederigheid» en «berusting». Als systeembevestigers, instrumenten van ordehandhaving en van bescherming van eigendom, deden de katholieke godsdienst en moraal uitstekend dienst.

Hoe was de toestand na de eeuwwisseling? In 1900 liep niet meer dan ca. 15% van de kinderen zes jaar school, ca. 35% vier jaar en ca. 50% minder dan vier jaar. Tussen 1905 en 1911 zaten gemiddeld 46% van de leerlingen in de eerste graad, 35% in de tweede en 20% in de derde. Het verschil tussen de zomer- en de winterpopulatie der scholen, dat in 1875 nog 11,94% bedroeg, was in 1911 tot 5,23% gedaald. 25% bleef in 1910 analfabeet. Op het ogenblik van de indiening van het schoolwetsontwerp-Poullet in 1913, dat o.m. de leerplicht inhield, was de scolarisatie op zichzelf geen probleem meer, maar wel het regelmatig bijwonen. Afkondiging van de leerplicht zou dan ook betekenen dat men de leerlingen verplichtte de lessen bij te wonen gedurende 220 dagen per jaar, terwijl dat voordien gemiddeld slechts 199 dagen per jaar gebeurde.

Op 19 mei 1914 werd de vijfde organieke wet op het lager onderwijs uitgevaardigd. O.m. stelde de wetgever de vierde graad in en kondigde hij de leerplicht tot 14 jaar af.

Deze vierde graad verbond algemeen-vormend met niet-gespecialiseerd, voorbereidend beroepsonderwijs. Het lag in de bedoeling arbeiderskinderen met beroepen te confronteren, opdat ze een keus zouden maken in functie van hun smaak en hun geschiktheid. Aan het arbeidersgezin werd gesuggereerd het onmiddellijke salaris van het vroegtijdig tewerkgestelde kind te verzaken om het in staat te stellen later een winstgevend beroep uit te oefenen. Naast de moralisering werd nu, inspelend op de sociaal-economische ontwikkeling, ruimere aandacht geschonken aan de kennisoverdracht, aan de kwalificatie van de arbeidskracht. Naar de scolarisatiegraad te oordelen, was het ook in het arbeidersmilieu doorgedrongen dat meer kennis meer kansen moest bieden, en bovenal meer geld moest opbrengen.

In het afkondigen van de leerplicht hinkte België wat achteraan. Voor Frankrijk dateerde deze maatregel al van 1882, voor Luxemburg van 1881, voor Nederland van 1900 en voor Engeland van 1870-1880. Een eerste parlementaire discussie over leerplicht had nochtans in België reeds plaatsgegrepen in 1859. De Kamer telde toen amper vijf voorstanders. Als promotor van de leerplicht was een nieuwe generatie intellectuele radicale liberalen aangetreden. Ze ging de katholieke dominantie op het onderwijs-terrein te lijf en ijverde voor laïcisering in de zin van verbanning van én de clerus én de godsdienst uit de school. De oorsprong van de sociale inferioriteit van de arbeider lag voor haar niet in de morele maar in de intellectuele inferioriteit. Kosteloos en verplicht onderwijs, d.w.z. de democratische spreiding van kennis, was een middel om de intellectuele achterstand op te heffen en vormde het noodzakelijke complement voor de uitbreiding van het stemrecht. Via deze sociaal progressieve weg moest voor deze elementen uit de onderste lagen van de burgerij en uit de middenklassen de opkomende arbeidersbeweging gekanaliseerd worden.

Noch de doctrinaire liberalen, noch de katholieken voelden veel voor de invoering van de leerplicht. Van doctrinaire zijde zag men er een beperking in van de vrijheid van de huisvader. Leerplicht stond bovendien gelijk aan beperking van de kinderarbeid, wat tegen hun onmiddellijke economische belangen indruiste. Van katholieke zijde golden deze argumenten evenzeer. Daarenboven spitste de tegenstand van deze partij zich toe op de politieke bedoelingen. De onvermijdelijke aangroei van leerlingen in de openbare scholen stond haar niet aan, de radicaal-liberale combinatie leerplicht-laïcisering was onaanvaardbaar.

Pas met het Katholieke Congres te Mechelen in 1909 draaide de rechterzijde bij onder druk van liberalen, socialisten en christen-democraten. Verplicht, kosteloos en gelatiseerd onderwijs betekende voor de socialisten een middel tot oplossing van de sociale kwestie, een instrument van arbeidersemancipatie. Elementen van de pedagogische ideologie der radicaal-liberalen zijn hier aan te treffen. Het accent dat zij op het onderwijs van de arbeidersklasse leggen, vinden we nog terug bij de christendemocraten. Zij hadden eveneens emancipatorische bedoelingen. Leerplicht mocht voor hen evenwel niet uitmonden in schoolplicht, in het verplicht bezoeken van de openbare, neutrale en «goddelooze» school. De vrije schoolkeuze diende verzekerd door een systeem van gelijke subsidiëring van alle lagere scholen. Deze opvat-

De Kerk en de Staat, een klein huisgezin dat niet scheiden wil.

ting lag mede ten grondslag aan het wetsvoorstel op de leerplicht, dat A. Daens op 27 april 1897 indiende. De Kamer hield er zelfs geen discussie over. Naast verheffing van de arbeidersklasse uit de materiële en intellectuele armoede beoogde A. Daens nog via de leerplicht de promotie van het Vlaams. Ook in deze problematiek toonde de daensistische beweging haar christelijk, Vlaams, anti-socialistisch, sociaalvoelend en democratisch gezicht.

De wet van 1914 bracht én leerplicht én subsidiëring van de vrije scholen, het mede door de christen-democraten bewerkte *modus vivendi*.

E. De bloeitijd van de goedkope massakrant

Dr. G. Provoost

De periode 1870-1914 werd terecht de «belle époque» van de geschreven pers genoemd. Het was in deze bloeiperiode van de krant dat het daensisme in het Belgische politieke systeem aan bod kwam.

De geleidelijke doorbraak van de goedkope massakrant sedert de jaren 1880 werd mogelijk gemaakt door de eerdere afschaffing van de zegelbelasting die de krant tot een duur luxe-artikel had gemaakt, én door de nieuwe druk- en produktietechnieken uit de Industriële Omwenteling. De goedkope massakrant brak slechts definitief door, toen het kiesrecht werd gedemocratiseerd. In België gebeurde dat door de grondwetsherziening van 1893, die het algemeen meervoudig mannenkiesrecht invoerde. De leden van de voormalige politieke klasse van rijke cijskiesers cumuleerden twee of drie stemmen, maar meteen gingen een klein miljoen eenvoudige en arme mannen van 25, die voordien politiek niet eens bestonden tot het «wettelijk land» behoren.

De Belgische, en dus ook Vlaamse pers, die voorheen overwegend franstalig was en zich uitsluitend richtte tot de politiek-geëmancipeerde bourgeoisie, kreeg meteen een nieuwe taak toegewezen: het bereiken van dat miljoen nieuwe kiezers, voor wie «de gazet» de enige informatiebron was buiten de baron-baas en de preekstoel. De centenbladen b.v. deden niet voor niets op tijd hun intrede in het Belgisch perswezen, iets later echter dan in de omringende landen waar de «journal à un sou» (Frankrijk, 1863) en het one penny-blad (Engeland, 1861) enkele decennia eer op de markt komen. De technische middelen waren er, het kapitaal werd graag ter beschikking gesteld, en het nieuwe publiek, een miljoen kersverse kiezers, wachtten met een naïeve, grote leeshonger.

Het eerste Vlaamse centenblad, het *Gentse Volksblad* van Leo De Busscher, werd voor de prijs van 1 cent voor het eerst op 16 augustus 1870 op de markt gebracht. Vanaf 1880-1890 kreeg het een reeks navolgers in Brussel, Antwerpen en Gent. Voor Brussel o.m. het *Nieuws van den Dag* en *De Kleine Patriot*, voor Antwerpen de *Gazet van Antwerpen* en voor Gent *De Gentenaar*, *Het Volk*, *De Landwacht*, *Vooruit*, enz.

Al deze dagelijkse centenbladen, waarvan de uitgave grote kapitalen vergde, leunden aan bij een belangengroep of bij een traditionele partij en werden daarvoor het gedroomde kanaal om de nieuwe lezers te bereiken.

Een oppositionele partij als de Christene Volkspartij kon uiteraard niet rekenen op dagbladen met grote oplage, alleen al bij gebrek aan kapitaal. Maar ze kon wel

rekenen op eerder al welig totstandgekomen plaatselijke weekbladen, ook al liep dat lang niet altijd van een leien dakje. Ook de drukkers-uitgevers van plaatselijke weekbladen hingen dikwijls van mede-aandeelhouders af. En die mede-aandeelhouders waren dikwijls de katholieke of liberale plaatselijke potentaat of de pastoor of de directeur van de katholieke sociale werken. Toen Daens de volle eigendom van *Het Land Van Aelst* had verworven en later *De Werkman* controleerde, had hij geduchte wapens in handen. Met *Klokke Roeland* te Ninove, *Het Recht* te Brugge, *Het Volksrecht* te Antwerpen en *De Volkseeuw* te Brussel, ontstond een net van populaire oppositionele weekbladen, die vanwege hun geringe omvang en hun polemische inhoud druk en integraal werden gelezen. Ook al kan de impact van die bladen niet worden gemeten, toch geloven wij dat die moeilijk kan worden overschat.

F. Het politieke klimaat in België aan de vooravond van het ontstaan van de daensistische beweging

H. Landuyt

De klerikaal-antiklerikale tegenstelling zou het politieke leven in België in de tweede helft van de negentiende eeuw sterk beheersen. Het Unionisme had definitief afgedaan. Een hoogtepunt in deze evolutie was de schoolstrijd onder de liberale regeringen (1878-1884). De gevolgen ervan zouden nog lang blijven nawerken. Deze schoolstrijd en de splitsing van de Liberale Partij in een (conservatieve) doctrinaire en een (progressieve) radicale vleugel, bezorgde de Katholieke Partij in 1884 voor dertig jaar de meerderheid in het parlement.

In de daarop volgende jaren trachtte Leopold II zijn persoonlijke stempel op de regering te drukken. Hij zond de fervente katholieke ministers Woeste en Jacobs de laan uit, waardoor de meer gematigde regering Beernaert kon gevormd worden (1884-1894). Deze regering (Beernaert had aan de koning geweigerd liberalen op te nemen) zou permanent onder druk van de koning staan en zou regeren in een geest van verzoening. Noch de Katholieke, noch de Liberale Partij konden zich in de regering herkennen. Zo steunde de regering tot afkeer van een gedeelte van de katholieke fractie de militaire en koloniale politiek van Leopold II. Anderzijds interpreteerde de regering de schoolwetgeving gunstig voor de katholieken, zonder ze evenwel drastisch te wijzigen.

Terwijl het politieke forum tot dan toe beheerst werd door de klerikaal-antiklerikale tegenstellingen, zou vanaf 1886 de sociale kwestie sterk in het daglicht gesteld worden. Woelige stakingen, waarbij het leger moest ingrijpen, kwamen in de Luikse en Henegouwse mijnen en fabrieken meer voor. Verontrustend was ditmaal echter, dat de uitbarsting plaats greep na een anarchistische meeting te Luik en gepaard ging met plunderingen. Toen ze oversloeg naar Henegouwen, nam ze daar een enorme uitbreiding en ging er gepaard met dynamietaanlagen en brandstichtingen tegen fabrieken en fabriekseigenaren. De vrees groeide dat nu ook in België het anarchisme opgang maakte. Het oproer werd tenslotte ten koste van twaalf doden onderdrukt. Repressieve wetten werden ingevoerd, de vermeende opruiers zwaar gestraft. Maar anderzijds werd ook een 'Commissie van de Arbeid' opgericht die de sociale situatie zou onderzoeken en maatregelen zou bestuderen voor een oplossing. Deze

commissie bracht de schrijnende sociale wantoestanden in de openbaarheid: de ellendige leefomstandigheden van het proletariaat. Tussen 1887 en 1894 kwamen als gevolg daarvan een groot aantal wetten met sociale inspiratie tot stand. Zo o.a. een wet om de misbruiken bij het uitbetalen van lonen te beteugelen (1887), een wet op de vrouwen- en kinderarbeid (1889), en andere. Op het vlak van de Vlaamse Beweging werd eveneens vooruitgang geboekt. Hierover verder meer in een afzonderlijke bijdrage over dit onderwerp.

In tegenstelling tot de buurlanden, waar het stemrecht aanzienlijk was uitgebreid, (of reeds tot algemeen stemrecht was omgevormd), bleef het in België voor het parlement beperkt tot minder dan 10% van de volwassen mannen. Een verdere uitbreiding was onmogelijk zonder grondwetswijziging.

Vanaf 1880 werd door socialisten en radicale liberalen propaganda en actie gevoerd voor de uitbreiding van het stemrecht. De in 1885 gestichte socialistische Belgische Werkliedenpartij (B.W.P.), met sterke pijlers in het Gentse en Brusselse, maakte er een programmapunt van en zou er al in 1887 een staking voor organiseren. De agitatie voor het algemeen stemrecht, deed haar aanhang sterk uitgroeien. De radicalen, die reeds herhaaldelijk — zonder resultaat — een grondwetswijziging hadden voorgesteld, bleven de strijd voortzetten. Ze werkten met de B.W.P. samen in meetings, betogingen en vlugschriften. In het parlement, waar de socialisten tot 1894 geen verkozenen zouden hebben als gevolg van het cijskiesstelsel, verdedigden ze een aantal socialistische stellingen.

In 1890 werd onder de druk der publieke opinie, het voorstel-Janson tot grondwetswijziging aanvaard. Bij de verkiezingen van 1892 verloor de katholieke partij de twee derde meerderheid, wat haar verplichtte een akkoord te sluiten óf met de doctrinaire, óf met de radicale liberalen. Naar opvattingen stonden de katholieken op dit punt dichter bij de radicalen dan bij de doctrinairers. Ook de rond 1890 nieuw ontstane christen-democratische groeperingen verdedigden trouwens het algemeen stemrecht: onder hen vooral de kleine burgers en intellectuelen, die de hegemonie van de notabelen wensten te breken. In deze groep leefde tegelijk een sterke flamingantische stroming, die de Vlaamse grieven snel wenste op te ruimen. Zij ook bonden de strijd aan tegen de verfransete aristocratie, mobiliseerden de toekomstige kiezers door meetings op het platteland, stelden flamingantische scheurkandidaten voor. Tenslotte werd voor het meervoudig algemeen stemrecht, dat het doorstoten van de massa naar de politieke arena nog enige tijd kon afremmen, gekozen.

Beernaert slaagde er niet in ook de evenredige vertegenwoordiging door het parlement te loodsen, wat het einde van heel wat parlementaire mandaten zou meegebracht hebben.

De val van de regering Beernaert sloot een periode af. Voor het eerst sinds 1847 werd een regering niet door een verkiezingsuitslag of door de koning tot aftreden gedwongen, maar door het parlement. De nieuwe kieswet zou een grondige verschuiving in het politieke leven inleiden. De invloed van de massa zou nu gaan meespelen in het politieke bestel. In 1894 deden de socialisten hun intrede in het parlement.

G. De Vlaamse kwestie

R. D'Haese

Sinds de omwenteling van 1830 was het karakter van de Vlaamse Beweging sterk veranderd. Van de louter cultureel-gerichte werking der eerste flaminganten, was ze tegen het einde van de 19de eeuw uitgegroeid tot een beweging met duidelijk-politieke aspiraties, die, zo ze haar eisen wist te koppelen aan de sociale en politieke verzuchtingen der ontwakende massa's op zeer korte termijn een bedreiging kon worden voor de bestaande maatschappelijke orde.

Beseffend dat de moeite van de voorbije twintig jaar niets tastbaars had opgeleverd, groeide er in de loop der jaren 1850 bij een deel der flaminganten het idee dat nieuwe wegen moesten gezocht worden om tot een bevredigende regeling van de Vlaamse grieven te komen. De instelling van een grievencommissie (1856), die een voor die tijd zeer radicaal standpunt innam, maar aan wier voorstellen helemaal geen gevolg gegeven werd, illustreert ten volle de machteloosheid van de toenmalige Vlaamse Beweging. Dit sterkte een aantal flaminganten in hun overtuiging dat slechts een politiek optreden hun eisen kon doen inwilligen. Men bedenke dat in het toenmalige cijskiesstelsel enkele stemmen méér of minder de doorslag konden geven om één van de beide partijen te laten overwinnen. De groeiende politisering van de Vlaamse Beweging leidde evenwel al snel tot onderlinge verdeeldheid en tot een toenemende invloed van de partijen, die ze aan hun partijbelangen trachtten dienstbaar te maken zonder tot een oplossing te (willen) komen.

In tegenstelling tot de voorgaande jaren werd de periode 1860-1873, die aan de verwezenlijking der eerste gebrekkige taalwetten voorafging, een tijd van heftige politieke agitatie. Verschillende factoren en incidenten droegen hier het hunne toe bij. Zo werd in 1862 in Antwerpen de Meetingpartij gesticht. Gegroeid uit de plaatselijke weerstand tegen de militaire plannen der regering, veroverde deze coalitie van progressieve liberalen, katholieken en flaminganten er het gemeentehuis. Een jaar later stuurde de Meeting, naast anderen, de flamingant Jan De Laet naar de Kamer. Hij zou er als eerste de eed in het Nederlands afleggen. Verschillende voorvallen, waarbij fransonkundige Vlamingen het slachtoffer werden van de heersende wantoestanden op taalgebied (1860: zaak Coucke en Goethals; 1863: incident-Karsman; 1872: zaak-Schoep) of waarbij redelijke Vlaamse verzuchtingen werden weggestemd door het parlement (1867: verwerping van het wetsvoorstel-De Laet dat vroeg dat rechters in Vlaanderen het Nederlands machtig zouden zijn), brachten de Vlaamse publieke opinie in beroering. Deze en verschillende andere feiten leidden tot een aanhoudende agitatie van radicale flaminganten. Hun betogingen, manifestaties en pamflettenacties brachten een radicaliseringsproces op gang dat de beweging tegen het einde van de eeuw in een stroomversnelling zou doen terechtkomen.

In 1873 kwam onder de druk der Vlaamse openbare opinie de eerste (ernstig verminkte) taalwet tot stand: de wet-Coremans op het gebruik der talen in strafzaken. In 1878 volgde de wet-De Laet op het gebruik van het Nederlands in de centrale besturen en in 1883 de wet-De Vigne-Coremans, die een begin maakte met de vernederlandsing van het (rijks-) middelbaar onderwijs. In dezelfde

periode (1875) was in Roeselare onder de leiding van A. Rodenbach de Blauwvoeterij ontstaan. Deze beweging groeide uit tot een blijvende strijdorganisatie, waarvan de invloed op de Vlaamse scholieren — ook buiten West-Vlaanderen — zeer groot bleek. Velen droegen die geest van radicale vlaamsgezindheid mee naar de universiteiten en, later, in hun verdere leven. Onder de invloed tenslotte van de geestelijke vernieuwing, die omstreeks de jaren 1880 in het vrij kleurloze Belgische intellectuele leven begon door te breken (in de kunst, maar ook in het politiek-maatschappelijke leven: democratie, sociale wetgeving...), traden nieuwe Vlaamse leiders naar voor: Max Rooses, J. Mc Leod, L. De Raet, pater Stracke, e.a. Zij legden het verband tussen taal en kennis, taal en emancipatie, taal en sociale ontvoogding, Vlaamse Beweging en economie. Anderen zoals A. Vermeylen, C. Verschaeve en L. Dosfel, geloofden niet meer in de oude strijdmethodes, spraken zich uit voor radicale oplossingen of zetten de tradities der Blauwvoeterij voort.

Het besef dat de enkele verworven taalwetten naar believen omzeild werden en de steeds groeiende kloof tussen de Vlaamse grieven en de resultaten van vijftig jaar Vlaamse strijd, bewerkten enerzijds een plotse stroomversnelling en radicalisering in de Vlaamse Beweging vanaf de jaren 1880, maar anderzijds ook groeiende onderlinge verdeeldheid.

Ondanks de scherpe politieke tegenstellingen van het einde der 19de eeuw (filosofisch en ideologisch) bleef samenwerking tussen vlaamsgezinden, over de partijgrenzen heen, voor een deel der flaminganten hét ideaal. Dit kwam tot uiting in de z.g. Landdagbeweging (1886-1892) en de daaruit voortvloeiende stichting van een Nationaal Vlaamsch Verbond (1890) en een Vlaamsche Volksraad (1892). Doel hiervan was onderling tot samenwerking te komen en deze te structureren. Een zelfstandige partij oprichten lag niet in de bedoeling, hoewel de oude flamingantische droom van de onafhankelijke «derde weg» ook hier bij sommigen bleef meespelen. Verschillende der belangrijkste latere daensistische leiders stamden uit deze Landdagbeweging. Beïnvloed door het radicalisme der Blauwvoeterij, door de nieuwe sociaal-economische opvattingen in de Vlaamse Beweging en door de sociaal-politieke realiteit van toen hebben zij gekozen voor een nieuwe strategie: een onafhankelijke partij.

Door hun Vlaams radicalisme en hun democratische opvattingen te koppelen aan het groeiend ontvoogdingsstreven der Vlaamse massa's hoopten ze de eisen der Vlaamse Beweging sneller te realiseren. Onder hen waren H. Plancquaert, L. Du Castillon, P. en A. Daens en A. Pauwels.

Hoofdstuk II

DE WORTELS VAN DE BEWEGING.

Inleiding: De generatie van de jaren 1860.

H. Landuyt

Toeval is in de geschiedenis eerder zeldzaam. Wanneer op een bepaald tijdstip belangrijke feiten plaatsgrijpen zijn die meestal het resultaat van reeds langer lopende processen.

De dissidentie bij de verkiezingen van 1894 te Aalst, die rechtstreeks leidde tot het ontstaan van de daensistische beweging, is geen toeval. Als er van toeval sprake is, geldt dat meer de plaats van het conflict, dan het conflict zelf.

Wanneer men, met die gedachte in het achterhoofd, de wortels van de beweging gaat onderzoeken, blijkt van meetaf aan dat die niet beperkt bleven tot het arrondissement Aalst.

In héél Vlaanderen werd de beweging voorbereid. Daarom werd hier methodologisch geopteerd voor een geografische ordening van de ontstaansgeschiedenis.

Het gevaar bestaat dat hierdoor het totaalbeeld zou verloren gaan en dat bij de lezer de indruk zou gewekt worden dat hij met locale, beperkte verschijnselen te maken heeft. Niets is minder waar. Er is niet alleen het gelijktijdig ageren op verschillende plaatsen rond gemeenschappelijke actiepunten op Vlaams en op sociaal vlak. De leiders van de toekomstige daensistische beweging ontmoetten elkaar reeds voordien op land- en goudvelden. Bovendien behoort een groot aantal van hen tot dezelfde generatie: de generatie geboren in de jaren zestig. Zonder volledigheid na te streven: K. Weckers: °1862; H. Lebon, C. Moeyaert, H. Plancquaert: °1863; A. Pauwels: °1864; E. Schiltz, F. Sterck: °1865; Pr. De Pelsmaeker, B. Minnebo, K. Van Opdenbosch: °1867; L. Du Castillon: °1869. (met uitschieters: A. De Backer, F. Lambrecht: °1858, P. Van Schuylenbergh: °1872).

Zelfs H. Carton en J. Renkin, die aanvankelijk bij het daensisme aanleunden behoren tot deze generatie. We weten tenslotte dat een aantal van deze mensen mekaar leerden kennen gedurende hun studietijd aan de Leuvense universiteit.

Daarmee hebben we een begin van verklaring voor het gemak en de quasi-gelijktijdigheid waarmee de beweging zich over het hele Vlaamse land zal ontplooiën. Het daensisme, dat zich voor het eerst als kracht in Aalst ontplooië, ontwikkelde zich zoals de stroming van ebbe en vloed: vanuit héél Vlaanderen werden aanvankelijk alle krachten op Aalst geconcentreerd, en vanuit Aalst deinde de beweging terug uit over het grootste gedeelte van datzelfde Vlaamse land.

A. De provincie Antwerpen.

H. Landuyt

Reeds in 1890 zoeken jonge Antwerpenaars in Aalst tegenkandidaten tegen Ch. Woeste.

De voedingsbodem van het daensisme lag in Antwerpen in de Meetingpartij en meer bepaald in één van de haar samenstellende corpsen: de Nederduitse Bond. De Meetingpartij was in de jaren 1862 - 1863 ontstaan als een reactie op de militaire politiek van de regering, die van Antwerpen een versterkte stad wilde maken, en had een voor die tijd vrij democratisch en volks karakter. Bij haar oprichting was ze (door het samengaan van liberalen en katholieken) onpartijdig. Theoretisch bleef ze hieraan vasthouden nadat de liberalen de partij verlieten. In de praktijk echter werd ze meer en meer verbonden met de Katholieke Partij.

Zoals elders kende de Vlaamse Beweging ook in Antwerpen een krachtige opleving in de jaren 1880 - 1890. Als gevolg van de politieke en de maatschappelijke realiteit vormden Vlaamse, sociale en democratische opvattingen bij vele vlaamsgezinden één geheel. In het Antwerpse werden als gevolg daarvan een reeks sociale werken opgericht, buiten de politiek om.

Adolf Pauwels en Hector Lebon deden in deze periode hun intrede in het politieke leven te Antwerpen. Ze werden er lid van het bestuur van de Nederduitse Bond. Beiden zouden ze zich afzetten tegen de gang van zaken in de Meeting, tegen de verkalking, de verslapping waaraan de partij na drie decennia was gaan lijden.

Al snel ontpopte Pauwels zich tot de woordvoerder van de radicale flaminganten. Men moest zich volgens hem verzetten tegen elke poging om franskiljonse kandidaten op te dringen. Desnoods dienden tegenkandidaten gesteld te worden.

Hij bracht die opvatting al in 1890 in de praktijk te Brecht, toen hij er zich ter gelegenheid van de provincieraadsverkiezingen kandidaat stelde tegen de franskiljon Van der Veken. Datzelfde jaar nog zouden de jonge Antwerpenaars een heftige campagne voeren tegen Ch. Woeste, die, als conservatief kopman tevens volksvertegenwoordiger voor Aalst, als hoofdverantwoordelijke werd aangewezen voor het verwerpen van het wetsvoorstel Coremans op het Nederlands in het Hoger Onderwijs.

Dan reeds zochten zij kandidaten tegen Ch. Woeste.

Toen in 1891 de flamingantische volksvertegenwoordiger J. De Laet stierf, werd de in Antwerpen populaire flamingant J.I. De Beucker door de Nederduitse Bond als

kandidaat naar voor geschoven, maar door de conservatieven, met de steun van E. Coremans, geweerd.

H. Lebon beklemtoonde in die tijd, toen de grondwetswijziging voor de deur stond, de noodzaak de partij te democratiseren.

Ook de werklieden dienden een eigen vertegenwoordiging te krijgen op de lijst, evenals de nieuwe kiezers. De Antwerpse flaminganten werden het grondig oneens over allerlei problemen: algemeen stemrecht, evenredige vertegenwoordiging, Nederlands spreken in de Kamer, samenstelling van de lijst,... . In 1894 zou de Katholieke Partij voor de laatste maal in de eeuw eendrachtig naar de stembus gaan. De verdeeldheid bleek, wanneer A. Pauwels en E. Schiltz naar Aalst trokken om Priester Daens te steunen, en E. Coremans en Fl. Heuvelmans er de zijde van Ch. Woeste kozen. Die toestand leidde tot heftige incidenten in de meeting, waar de jongeren hun geloof verloren in het oude flamingantische idool Coremans. De breuk stond voor de deur.

Met het succes van Aalst voor ogen richtte de jonge vleugel, aangevoerd door A. Pauwels, H. Lebon, E. Schiltz, J. De Jaegher en De Roey, in mei 1895 de «Vlaamsche Christene Volksbond» op, als een drukkingsgroep binnen de Meeting. Aanleiding hiertoe waren de moeilijkheden rond de nieuwe gemeentelijke kieswet. (Deze moest verhinderen dat, nu het algemeen meervoudig stemrecht was ingevoerd, progressieve elementen, vnl. in een aantal Waalse nijverheidsgemeenten, de meerderheid behaalden).

Ze zagen zichzelf als de vertegenwoordigers van de arbeidersbelangen en als vernieuwers van de flamingantische stroming. Met hun initiatief hadden deze radicale flaminganten gehoopt een democratisering van de Meeting te forceren. De conservatieven hadden echter met enige dagen voorsprong een meer gewillige Anti-Socialistenbond opgericht, en dwongen de aanhangers van de «Vlaamsche Christene Volksbond» daardoor tot een autonoom optreden. Vanaf de aanvang bedden zij hun beweging in, in de bredere christen-democratische stroming. Zo zou op de eerste meeting die ze organiseerden, priester Daens het woord voeren. Als vaandeldrager voor een nieuwe groep schoven de jongeren de oude politici De Beucker en M. Bausart naar voor. Ze gingen eveneens van start met een eigen weekblad «Het Volksrecht»!

Ontstaan in Antwerpen-stad uit het democratische en Vlaamse streven van een groep jonge radicalen, zou deze dissidentie in het arrondissement uitdeinen naar de noordelijke kantons, waar vooral in Brecht een sterke flamingantische kern aanwezig was, en naar de Rupelstreek, waar het flamingantisme minder uitgesproken was, maar waar de beweging met haar sociaal programma zou aansluiten bij de noden en de verzuchtingen van de Boomse arbeidersbevolking. In het Boomse zou het daensisme daardoor een meer travaillistische koers volgen. Het werd er geënt op de resten van een ten onder gegane socialistische steenbakkersvakbond.

De kring der bekwaamheidskiezers te Turnhout

Ook in Turnhout, en dan vooral in de stad, zou de beweging op een stevige sympathie kunnen rekenen. Het blad van de Turnhoutse Volksbond «Het Kempische Volk» was sterk dualistisch, en men vindt er zowel artikels in ter ondersteuning van het daensisme, als er tegen.

De voorstanders waren vooral te vinden in de in 1890 gestichte kring voor bekwaamheidskiezers.

Het bestuur van deze kring bestond hoofdzakelijk uit jonge arbeiders die een bekwaamheidsexamen hadden afgelegd.

Promotor ervan was kapelaan V. Adams. Van bij de aanvang werd, behalve aan sociale problemen en aan de belangen van de godsdienst, ook aandacht besteed aan de rechten van de «moedertaal».

Met de herziening van de grondwet en de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht, verloor de bekwaamheidskiezerskring zijn zin. Daarom werd de kring in 1893 omgevormd tot een «Volksbond», een organisatie met meer allure, een bond van en voor arbeiders. De eerste voorzitter van de Volksbond werd de selfmade-man H. Proost, die sterk aanleunde bij de latere daensisten. Hij zou met een aantal medestanders, na een reeds mislukte poging in 1894, in 1896 opnieuw een dissidentie uitlokken. Door de ijver van deken (sinds 1895) Adams zou de Turnhoutse Volksbond echter binnen de Katholieke Partij blijven.

Maar tot 1900 (het verdwijnen van Proost en het «Kempische Volk») bleven de voorstanders van het daensisme in de Volksbond sterk.

B. De daensistische beweging ontwikkelde zich in West-Vlaanderen vanuit twee centra: Brugge in het noorden en de streek Kortrijk-Waregem in het zuiden.

K. Rotsaert

Te Brugge vond de onafhankelijke Christene Volkspartij haar oorsprong in de kring der «Vrije Vlamingen» en in de democratische actie van priester Florimond Fonteyne en zijn volgelingen.

De fransgezinde geest van de Katholieke Partij te Brugge lokte verzet uit bij een aantal vlaamsvoelende christelijke intellectuelen. Daarom verenigden zij zich vanaf 1887 in een eigen kring: de «Vrije Vlamingen». Vanuit hun midden werd het radicale Vlaamse strijdblad «De Klauwaert» verspreid, waarin zij uiting gaven aan hun Vlaamse en democratische verzuchtingen. De alleenheerschappij van de Katholieke Partij die weigerde vlaamsgezinde kandidaten op haar lijsten op te nemen, de anti-Vlaamse houding van de gemeenteraad en de Franse geest in de Brugse onderwijsinstellingen werden erin op de korrel genomen. De namen van de meeste «Vrije Vlamingen» duiken opnieuw op in de «Sprekersbond», die in 1891 in de schoot der corporatieve «Gilde der Ambachten» was opgericht. De sprekers traden op in alle gemeenten van het arrondissement en ook daarbuiten. Het was hun bedoeling een dam op te werpen tegen het opkomend socialisme. Daartoe werd een katholiek sociaal programma verdedigd met o.m. de eis tot staatsinterventie voor het bepalen van een minimumloon, voor de bescherming van vrouwen en kinderen in het arbeidsproces en voor hulp aan zieke en werkongeschikte arbeiders.

Te Brugge was er dus — eerst in de kring der Vrije Vlamingen en nadien in de Sprekersbond — een groep katholieke democraten actief, die wakker geschud waren door de achteruitstelling van de Vlamingen in de Belgische

staat, en door de sociale ellende van de kleine man. Aldus waren zij verwant met die andere oppositiegroepen in Vlaanderen waaruit in 1893 de Christene Volkspartij van priester Daens zou ontstaan.

Sinds 1895 was de sociaal bewogen en populaire priester Florimond Fonteyne kapelaan in de volkrijke Sint-Annawijk te Brugge. Alhoewel hij pas na 1910 in de Brugse politieke arena zou treden, was zijn actie toen reeds van groot belang. In zijn «jongelingencongregatie» vormde hij immers een kern van enthousiaste christen-democraten, waarvan Bernard Minnebo de belangrijkste werd.

In 1896 voltrok zich een scheuring in de Gilde der Ambachten, waaruit de onafhankelijke Christene Volkspartij van Brugge is ontstaan. Onder de aanstokers tot die scheuring bevonden zich de toekomstige voormannen van het Brugse daensisme: priester Fonteyne, Bernard Minnebo en de gewezen «Vrije Vlamingen» advocaat Jules Van Neste en drukker-uitgever Camiel Moeyaert.

In het zuiden van West-Vlaanderen wortelde de daensistische partij in de in 1892 te Kortrijk opgerichte «Zuidvlaamse Sprekersbond», waarvan de Waregemse uitgever Léonce Du Castillon de stichter en bezieler was. Sinds 1885 gaf Du Castillon er «Het Zondagsblad van Waereghem» uit, dat zich ontwikkelde tot een katholiek, democratisch en flamingantisch weekblad en in 1891 omgedoopt werd tot «Ons Vlaanderen». Rond dit blad en onder de medewerkers van de «Zuidvlaamse Sprekersbond» ontstond een beweging waarin godsdienstzin, sociale bewogenheid en flamingantisme hand in hand gingen. Daar werd gepleit voor de oprichting van een Christene Volkspartij: als het kon binnen de bestaande Katholieke Partij, desnoods tegen die partij. Op die wijze kwam Du Castillon al vrij spoedig in contact met andere groepen en personen die de daensistische beweging rechtstreeks voorbereidden. Hij werkte immers nauw samen met H. Plancquaert en onderhield contacten met de Roelanders uit Ninove. Samen met Plancquaert stichtte hij na 1893 tal van daensistische kernen, o.m. in Kortrijk, Menen en Moeskroen, maar ook in het zuiden van Oost-Vlaanderen. Het actieterrein van de «Zuidvlaamse Sprekersbond» en het lezersgebied van «Ons Vlaanderen» strekten zich immers uit over het zuidelijk deel van beide provincies. Behalve het bekende feit dat het daensisme vooral ingang vond in het milieu van de kleine burgerij en de middenstand, dient er toch op gewezen dat de gangmakers van de beweging zich in het zuiden van West-Vlaanderen evenzeer richtten tot de landbouwers en de plattelandsbevolking, terwijl de Brugse groep mikte op de arbeidersklasse.

C. Het ontstaan van de daensistische beweging in Brabant: vooral een zaak van buitenstaanders

R. D'Haese

Van de verschillende Brabantse arrondissementen werd het arrondissement Brussel, en dan vooral het Pajottenland, het sterkst beroerd door de strijd der daensisten. Van het Leuvense weten we nog zeer weinig: slechts dat de partij er in 1896 gesticht werd en er tot aan de Eerste Wereldoorlog bleef voortbestaan. Een tijdlang hadden de democraten er met «Nieuw Loven» zelfs hun eigen strijdblad. De Christene Volkspartij heeft er echter nooit de (relatieve) macht gehad die ze in het Brusselse wist op te bouwen. Er dient in dat verband trouwens aan herinnerd dat Leuven in die periode organisatorisch één der belangrijkste arrondissementen van de Katholieke christen-democratie is geweest.

In het arrondissement Brussel zouden de democraten eerder laat overgaan tot de opbouw van een eigen politieke organisatie. Ze hebben er zeer lang hun vertrouwen gesteld in de reeds bestaande christen-democratische werking van de latere katholieke ministers J. Renkin en H. Carton de Wiart.

Zoals elders, had de Katholieke Partij ook te Brussel sinds het midden van de jaren 1880 geprobeerd het opkomend socialisme te bestrijden en de arbeidersbeweging te controleren door de oprichting van een net van arbeidershuizen en verenigingen. Zij was er echter niet in geslaagd de verspreiding van de nieuwe sociale en democratische opvattingen, juist via dit net van organisaties, tegen te gaan. Reeds op het eerste congres van de Belgische Volksbond (Mechelen 1891) had J. Renkin zich tevergeefs verzet tegen de invoering van de belangenvertegenwoordiging in de kiesverenigingen. Hij was immers van mening dat de arbeiders dit zouden beschouwen als een manoeuvre om hen permanent in de minderheid te stellen. Samen met enkele jongere advocaten uit de katholieke Brusselse arbeidershuizen, onder wie H. Carton de Wiart, L. de Landsheere, G. De Craene en A. Lelong zou hij vanaf 1891, in een door henzelf opgericht weekblad (L'Avenir Social, vanaf 1895 vervangen door La Justice Sociale), de nieuwe denkbeelden propageren.

Evenals in Antwerpen zou de stemming van de nieuwe gemeentelijke kieswet door de Katholieke Partij ook in de Brusselse afdeling in 1895 een scheuring veroorzaken. Heel wat christen-democraten keurden hun voormannen af en sympathiseerden met priester Daens, die mét de socialisten tegen de wet had gestemd. Onder impuls van J. Renkin en H. Carton de Wiart werd daarop de «Fédération démocratique chrétienne de l'arrondissement de Bruxelles» gesticht. Het programma van de jonge partij kwam grotendeels overeen met dat van de Aalsterse «Christene Volkspartij»: evenredige vertegenwoordiging, verplicht lager onderwijs, stijgende belasting op het inkomen en wettelijke maatregelen ter bescherming van de arbeid.

J. Renkin en H. Carton de Wiart konden dan ook van bij het begin rekenen op de sympathie van de Aalsterse daensisten, die in de nieuwe partij een natuurlijke bondgenoot zagen tegen de katholieke conservatieven. Priester Daens maakte in die tijd zelfs deel uit van het redactieco-

mité van de «Justice Sociale» en hield, zowel vóór als na de oprichting van de «Fédération chrétienne autonome» verschillende meetings in het arrondissement Brussel.

De gegoede afkomst van de Brusselse christen-democratische voormannen en andere strategische opvattingen zouden echter na enkele jaren de verwijdering tussen beide groepen in de hand werken. In tegenstelling tot wat in Aalst gebeurd was, waar Ch. Woeste als kopman van de katholieke conservatieven elk vergelijk onmogelijk had gemaakt, sloten beide groepen in Brussel met het oog op de verkiezingen van 1896 een overeenkomst. Beide partijen kregen een bepaald aantal plaatsen toegewezen en mochten hun eigen kandidaten aanduiden. Met de steun der daensistische leiders, die op verschillende plaatsen in het Pajottenland meetings hielden om de Brusselse christen-democratische kandidaten te steunen, werden J. Renkin en H. Carton de Wiart verkozen. Op dat ogenblik zouden zij samen met priester Daens nog één gezamenlijke christen-democratische fractie vormen in het parlement.

In datzelfde jaar ook sloot de Christene Volkspartij van priester Daens door de bemiddeling van de Leuvense hoogleraar Mgr. de Harlez aan bij de Belgische Volkspartij, daarin gesteund door J. Renkin en H. Carton de Wiart. Reeds één jaar later zouden de daensistische groepen, die zich in januari 1897 in de federatie «de Vlaamsch-Christene Volkspartij» verenigd hadden, opnieuw worden uitgesloten. Ook toen nog bleef «La Justice Sociale» hen verdedigen. Naarmate de daensisten echter door de opeenvolgende kerkelijke veroordelingen van priester Daens en de conservatieve tegenkanting verder in het defensief gedrongen werden, zochten ze meer en meer steun bij de linkerzijde om tenslotte hun toevlucht te zoeken in een strategie van kartels met liberalen en socialisten. Daardoor werden de betrekkingen tussen de democraten en de groep van La Justice Sociale, die zelf steeds dichter bij de Katholieke Partij was gaan aanleunen, voortdurend slechter. Toen priester Daens dan, als gevolg daarvan, bij de verkiezingen van 1900, te Brussel als daensistisch lijsttrekker optrad, en daardoor een rechtstreekse concurrent werd, was de breuk volledig.

Van dat ogenblik af zou de Christene Volkspartij, die in het arrondissement Brussel door haar vroegere werking ten gunste der Brusselse christen-democraten reeds over heel wat contacten beschikte, er systematisch als onafhankelijke organisatie worden uitgebouwd. Hierbij zouden vooral figuren van buiten het arrondissement een leidende rol spelen: priester A. Daens en zijn broer Pieter, F. Lambrecht, L. Du Castillon en priester Fonteyne. De Brabantse daensisten zouden over het algemeen slechts de tweederangsfiguren leveren: de plaatselijke voorzitters en propagandisten, meestal boeren, ambachtslui en kleine bedienden.

D. De daensistische beweging trad in Oost-Vlaanderen voor het eerst als politieke partij naar buiten

G. Coppens

Nog tot voor enkele jaren werd de daensistische beweging hoofdzakelijk als een Oostvlaams, en dan vooral als een Aalsters verschijnsel beschouwd. Deze historisch minder juiste opvatting heeft in elk geval tot gunstig resultaat gehad dat onze kennis van de voorgeschiedenis van de beweging voor de zuidelijke arrondissementen tamelijk volledig is. Verschillende groepen en personen hebben er de stichting van de Christene Volkspartij voorbereid: de dorpsonderwijzers met hun Zuidvlaamse Sprekersbond in de streek Oudenaarde-Kortrijk, de Roelanders in het Ninoofse. Er was de agitatie van Hector Plancquaert, afkomstig van Wortegem in het arrondissement Oudenaarde, maar moeilijk aan een vaste plaats te binden. Tenslotte was er de drukker-uitgever Pieter Daens in het Aalsterse.

Voor het ontstaan en de activiteit van de Zuidvlaamse Sprekersbond kan het volstaan naar Hdst. II B te verwijzen. De nadelen van een geografische benadering van de voorgeschiedenis der beweging, waarop reeds in de inleiding tot dit hoofdstuk gewezen werd, komen hier duidelijk naar voor. Historische processen laten zich nu eenmaal niet opsluiten binnen bestaande administratieve omschrijvingen. Met centra rond Menen, Moeskroen, Kortrijk, Oudenaarde, Geraardsbergen en Ninove werden de provinciegrenzen ruim overschreden. Men houde vooral voor ogen dat de actie van deze mensen ingegeven werd door christelijke, flamingantische, sociale en democratische overwegingen. Om die eisen te kunnen verwezenlijken wilden zij een vernieuwde, krachtige politieke partij, die én katholiek, én vlaamsgezind, én sociaalvoelend zou zijn.

De Roelanders speelden in het Ninoofse tegen het einde van de jaren 1880 dezelfde rol als de Zuidvlaamse Sprekersbond in de streek tussen Oudenaarde en Kortrijk. In het ontstaan en de vorming van deze groep jonge intellectuelen (ze mogen grotendeels tot de plattelandsnotabelen gerekend worden) speelde de hereboer-advocaat Jan-Baptist Vanlangenhæke van Appelterre een zeer belangrijke rol. Op zijn hof had hij een soort volkshogeschool-avant-la-lettre ingericht, waar hij jongelui uit de streek de kans bood zich verder te bekwamen. Verschillende van zijn leerlingen behaalden op die manier, buiten school om, academische graden. Zo o.m. Aloïs De Backer, Prosper De Pelsmaeker en Frans Sterck.

Beïnvloed door hun leermeester, door de studie der nieuwste sociale opvattingen en door de tijdsomstandigheden, vormden christelijke, vlaamsgezinde, democratische en sociale elementen ook in hun denken een geïntegreerd geheel. Vooral geconfronteerd met de economische ontwrichting en de sociale ellende die het gevolg waren van de zware landbouwcrisis van dat ogenblik, was de beweging van de Roelanders in de eerste plaats een plattelandsbeweging. Met de uitbreiding van het kiesrecht voor ogen, wierpen ze zich op als de verdedigers van de landbouwbelangen en van de buitenbevolking tegen de nefaste politiek van de conservatieve Katholieke Partij en tegen het socialisme. In hun programma stonden de materiële belangen der buitenlieden daarom bovenaan. Van belang

waren verder de sociale kwestie, de hervorming van het kiesstelsel, de evenredige vertegenwoordiging en de Vlaamse kwestie.

Door een samenloop van omstandigheden geraakte de jonge beweging plots in een stroomversnelling. Zoals A. Pauwels het jaar voordien in Brecht deed, stelde J.-B. Vanlangenhaye zich in 1891, tegen de wil van de katholieke partijleiding in, kandidaat bij de provincieraadsverkiezingen te Ninove. Hij kreeg hierbij de actieve steun van zijn vrienden-leerlingen, die overal meetings hielden, en een manifest verspreidden met de naam «Klokke Roeland» — vandaar ook de naam van de groep. Op 6 september 1891 verscheen dan het eerste nummer van het weekblad «Klokke Roeland», dat hun spreekbuis werd en hun ideeën onder de massa moest verspreiden.

Zeker vanaf de winter van 1892-1893 hebben er contacten bestaan met de Zuidvlaamse Sprekersbond, in samenwerking waarmee vanaf 1893 meetings georganiseerd werden.

De belangrijkste latere daensistische leiders ontmoeten mekaar in de jaren vóór de stichting der Christene Volkspartij geregeld op Landdagen en andere vlaamsgezinde manifestaties. Op die manier was H. Plancquaert kort na 1885 in contact gekomen met L. Du Castillon van Waregem. Waarschijnlijk heeft hij er ook de belangrijkste Roelanders leren kennen. Feit is dat hij, wanneer hij zich in 1892 bij de provincieraadsverkiezingen te Waarschoot op zijn beurt kandidaat stelt tegen een officiële kandidaat van de Katholieke Partij, de franskiljon A. Dutry, daarbij de steun kreeg van A. Pauwels van Antwerpen en van de Roelanders A. De Backer en Pr. De Pelsmaeker. Zijn verkiezingspropaganda werd bij die gelegenheid gedrukt in Ninove in de drukkerij van Klokke Roeland. Met zijn optreden bracht hij slechts zijn eigen denkbbeelden in de praktijk. H. Plancquaert, uit een gegoede katholieke familie, was een uitmuntend redenaar en een zeer onafhankelijk man (ook financieel). Reeds op de Landdag van Kortrijk (1889), jaren voordien, had hij voor Vlaamse politieke actie gepleit. In alle Vlaamse arrondissementen waar de volksvertegenwoordigers tegen het voorstel van de taalwet op de gerechtszaken gestemd hadden, moesten volgens hem tegenkandidaten voorgedragen worden bij de komende verkiezingen. Samen met de Antwerpse flaminganten zocht hij daarom in 1890 in Aalst naar een tegenkandidaat tegen Ch. Woeste. Vanaf 1892 pleitte hij zelfs onomwonden voor de oprichting van een onafhankelijke katholieke Vlaamse volkspartij.

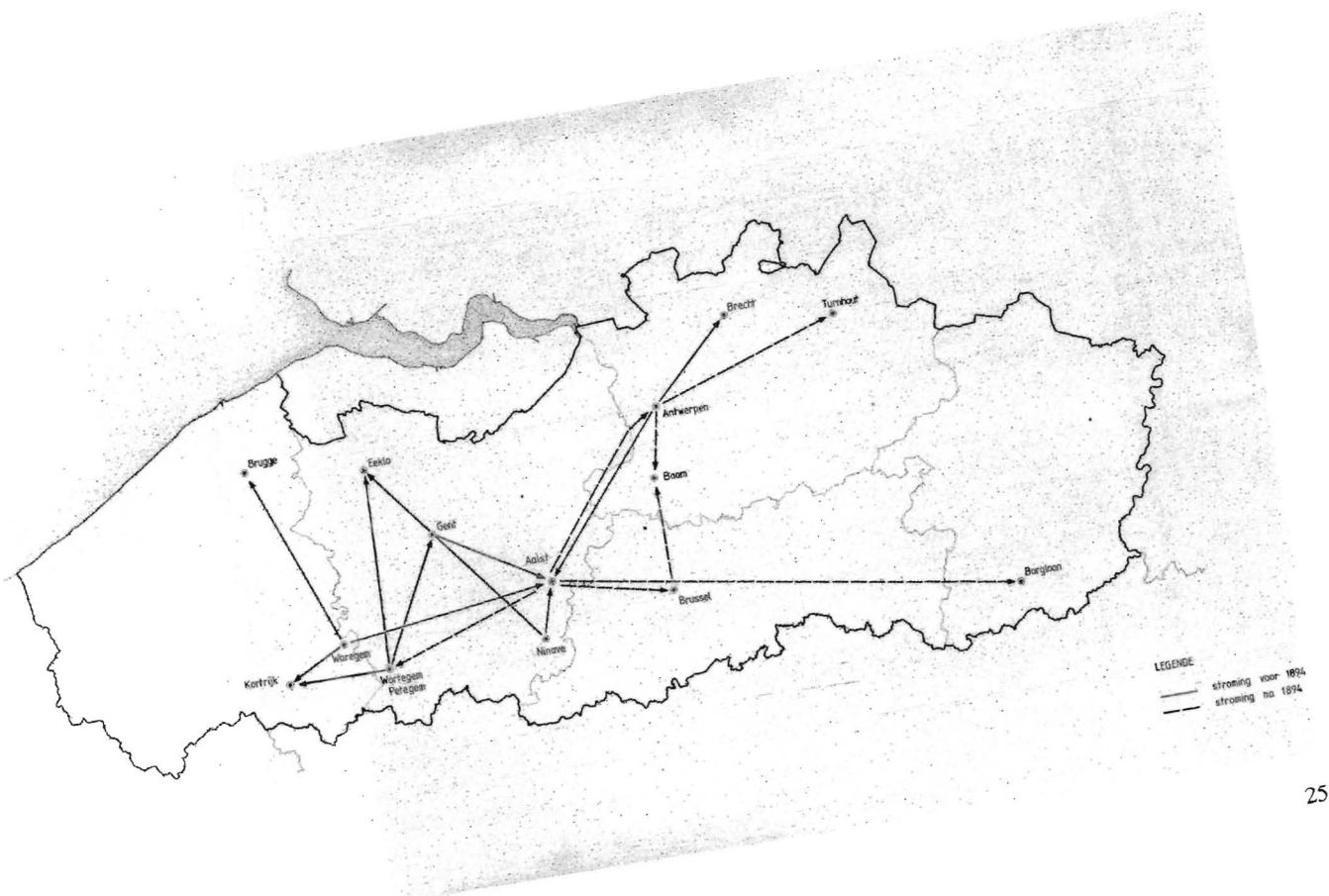
Nadat hij zich als industrieel en handelaar in Zomergem gevestigd had, richtte hij er een sprekersbond op waarmee hij 's zondags het Meetjesland bewerkte. Van zodra de Christene Volkspartij opgericht werd, sloot H. Plancquaert er bij aan. Met zijn blad «Het Recht» (gesticht in maart 1894) en door zijn onvermoeibare ijver bracht hij ook in het arrondissement Gent de daensistische beweging op gang.

In het Aalsterse heeft P. Daens de beweging méér dan tien jaar lang helpen voorbereiden via zijn bladen «De Werkman», en «Het Land van Aelst». Zoals bij H. Plancquaert diens Vlaams-radical overtuiging de allesoverheersende drijfveer was, werd P. Daens in zijn handelen vóór alles bewogen door een religieuze en anti-socialistische bekommernis. Als welgestelde burger toonde hij zich aanvankelijk voorstander van een soort christe-

lijk corporatisme. Onder de druk der sociaal-economische realiteit, en uit angst voor het opkomende socialisme dat in die tijd ook in Aalst aanhang begon te krijgen, zou hij geleidelijk nieuwe aspecten ontdekken aan de sociale kwestie. Hij kwam tot het besef dat men de geestelijke (lees: godsdienstige) belangen van de arbeidersmassa onmogelijk kon behartigen als men niet éérs hun materiële nood lenigde. Men kon het socialisme slechts met succes bestrijden door het overbodig te maken.

De verspreiding van die nieuwe denkbbeelden via zijn drukgelezen weekbladen en de kritiek die hij daarbij vrijmoedig uitbracht op de handelwijze der plaatselijke katholieke machthebbers werden hem niet in dank afgenomen. Sinds 1887 leefde P. Daens daardoor in open conflict met de partijleiding. In 1890 kwam hij ook als flamingant met de Katholieke Partij in conflict, nadat Ch. Woeste, kamerlid voor Aalst, in het parlement een voorstel tot wettelijke taalregeling in het vrij middelbaar onderwijs had helpen kelderen. P. Daens ging evenwel niet in op de pogingen van de Antwerpse flaminganten om een tegenkandidatuur uit te lokken, omdat er volgens hem op dat ogenblik weinig kans op succes was. Niettemin behoorde een scheuring vanaf dat ogenblik tot de mogelijkheden.

In de praktijk verdedigde P. Daens sinds het begin van de jaren 1890 een programma dat nauw aansloot bij dat van de Roelanders in Ninove, dat op zijn beurt werd gedragen door een brede stroming in Zuid-Vlaanderen en, ruimer gezien, in héél het land. De invoering van het Meervoudig Algemeen Stemrecht in 1893 maakte de oprichting van een nieuwe partij mogelijk. In april 1893 nam P. Daens contact op met de Roelanders en werd beslist een «Christene Volkspartij» op te richten.

De Christene Volkspartij IN VLAANDEREN.

Tegesien wie een nieuw tijdperk van VOLKSMACHT zijn ingetreden, en er door de grondwet een gansch nieuw kieskorps is gevormd, (op 10 kiezers 8 nieuwe); is het dringend noodig een

Christene Volkspartij

in te richten.

Zij zal bestaan uit alle weldenkende Vrienden van 't Vlaamsche Volk, en wordt ingericht als volgt:

INRICHTING:

De Kiezers mogen niet beroofd worden van hun eerste en VOORNAAMSTE RECHT te weten van de Kandidaten te benoemen; en bijgevolg:

- 1° Geen officiële Kandidaten, door een Comité opgelegd; maar vrij door 't Volk gekozen.
- 2° Stichten van een midden-comité met besturende macht en bestaande uit afgevaardigden van elke Volksmacht en Maatschappij zonder onderscheid, die wil aansluiten aan de Christene Volkspartij.
- 3° Gemeine Poll op elke Gemeente voor alle in- en uitgaande leden.
- 4° Wanneer 200 Kiezers eenen Kandidaat voordragen voor de Kamers moet die Kandidaat aan den Poll onderworpen worden.

PROGRAMMA:

A. Landbouw.

- 1° Vermindering der grondlasten.
- 2° Vermindering der registratierechten voor de onroerende goederen; afschaffing der erfenisrechten in rechte lijn.
- 3° Inkomende rechten.
- 4° Regeling van de pachten door Boerenbonden.
- 5° Afschaffing der belasting op den aankoop van inlandschen tabak en op de Suikernijverheid.
- 6° Inrichting van een doctmatig landbouweradjet.
- 7° Ontwikkeling en verbetering der vervoer- en verkeermiddelen.
- 8° Gemak van aankoop en onaanstaansbaarheid der kleine eigendommen.
- 9° Kosteloze ontleiding in de Staatslaboratoriums.
- 10° Bescherming der landbouwstokerijen en andere landbouwnijverheden.
- 11° Ondersteuning der vrije Verzekering.

B. Belastingstelsel.

Evenredige verdeling der belastingen tusschen de roerende en onroerende goederen; belastingen op de beurspeculatiën, weddingen in koersen, en op de vruchtvoorwerpen.

C. Werkmansstand.

- 1° Bescherming van al de zedelijke en stoffelijke belangen der Werklieden.
- 2° Inrichting van spaar- en ziektekassen; lijfrentekassen; gezinske en zedelijke ondersteuning der wettige werkstakingen.
- 3° Wettige erkenning der vakverenigingen, met recht van onbepaald bezit op de roerende goederen.
- 4° Verplichtende verzekering tegen ongelukken ziekten en ouderdom.
- 5° Wettige bepaling van het MAXIMUM werken voor volwassenen.
- 6° Strenge uitvoering en verbetering der reeds bestaande wetten op vrouwen- en kinderarbeid.
- 7° Nijverheidstoezicht, geholpen door toezichtsraden, door 't Werkvolk gekozen.
- 8° Zondagrust.
- 9° Minimum van de loon in al de openbare aanbestedingen.
- 10° Besparzaamheid der openbare Besturen; vermindering der groote pensioenen.
- 11° Sekretarisat van 't werk; ondersteuning van Landverhuizers en van Werklieden die in den vreemde gaan werken.

D. Handel en Nijverheid.

- 1° Bescherming van den nationalen Handel en Nijverheid.
- 2° Opsporing en ondersteuning van nieuwe Nijverheidstakken en uitwegen.

E. Schoolkwestie.

- 1° Verplichtende schoolgang, met toelage van den Staat aan elke wel ingerichte school, in evenredigheid van 't getal leerlingen.
- 2° Ontwikkeling van 't beroepsonderwijs.

F. Taalkwestie.

- 1° Vlaamsch moet in 't Vlaamsch land de bestuurlijke, rechtelijke en wetgevende taal zijn.
- 2° Het Vlaamsch en 't Fransch op GELIJKEN voet in alle Besturen.

G. Leger.

- 1° VERMINDERING van krijgslasten.
 - 2° Bevordering van een Vrijwilligersleger. 3° Verzachting der loting namate men Vrijwilligers heeft om tot de volledige afschaffing der Bloedwet te geraken.
- Het doelwit der CHRISTENE VOLKSPARTIJ is de stoffelijke en zedelijke verheffing van 't Belgisch volk. — Geen nuttelooze twistorijen, — spaarzaam bestuur, afslag der belastingen.
- Gelijk recht en getijke vrijheid voor alle Belgen!

A. DAENS, Priester, Aalst.
P. DAENS-MAYART, Opsteller van *Werkman en Land van Aalst*.
A. DE BACKER-MAES, Advokaat, Denderhautein.
P. DE PELSMAEKER, Advokaat, Denderleeuw.
P. GUILLEMIN, Advokaat, Goerardsbergen.
F. STERCK, Drukker-Uitgever van *Klokke Roeland*, Ninove.
H. VANDE VELDE, Dokter, Aspelare.
J.-B. VAN LANGENHAEKE, Advokaat en Provinciaal Raadslid, Appelterre.
P. VAN SCHUYLENBERG, Werkman, Aalst.

Drukker FRANS STERCK, Bureau van *Klokke Roeland*, Ninove.

Onde en nieuwe Kiezers, geeft dit stuk met aandacht te lezen, en bevestig het voor latere tijd, 't zal wel te pas komen.

Adhucbeels zijn gratis te bekomen bij de Onderveekenners van dees stuk.

Hoofdstuk III

HET PROGRAMMA DER «CHRISTENE VOLKSPARTIJ», DE EERSTE DAENSISTISCHE POLITIEKE PARTIJ

R. D'Haese

Om de actualiteit van het programma der Christene Volkspartij ten volle te begrijpen, dient men het te situeren tegen de politieke, sociaal-economische en ideologische achtergrond van het einde der 19de eeuw (cfr. Hfdst. I, Tijdsituatie), toen, na de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht, de strijd ontbrandde om de gunst van het volk.

De Christene Volkspartij ontstond — precies in deze periode (Okegem, 1893) — als een brede coalitie van dissidente katholieken, radicaal vlaasmgezinde democraten en sociaal geëngageerde voorvechters. Het was een hoofdzakelijk christelijk geïnspireerde beweging, die er naar streefde de Vlaamse massa te ontvoogden (op Vlaams, sociaal, politiek en cultureel gebied) en/of ze van de Belgische Werkliedenpartij weg te houden door haar een niet-socialistisch alternatief te bieden voor de conservatief-Katholieke Partij.

De Christene Volkspartij kreeg van bij haar ontstaan een allesomvattend progressief programma mee, waarvan heel wat elementen reeds vroeger terug te vinden waren in de weekbladen van de verschillende groepen en personen die elkaar vanaf 1893 in diezelfde partij zouden vinden.

In het licht van de heersende landbouwcrisis — de agrarische sector was traditioneel een «katholiek» belang — stonden de landbouwbelangen vooraan. Deze sector zou de partij trouwens de oudste en grootste groep van haar aanhang leveren. Naast allerlei maatregelen die een herstel van de landbouw moesten mogelijk maken — fiscale hervormingen, de oprichting van een landbouwkrediet en van veeverzekeringen enz... — bleken vooral twee eisen rechtstreeks van belang. Een regeling van de pachten door boerenbonden moest niet alleen grotere rechtvaardigheid en uniformisering mogelijk maken, maar vooral ook politieke druk van eigenaars en/of invloedrijke politici op de pachters uitschakelen. De Christene Volkspartij zou aan den lijve ondervinden waartoe dergelijke praktijken konden leiden. Haar werking ten voordele van bepaalde bedreigde teelten of groepen anderzijds, bleek succesvol en leverde haar een belangrijke aanhang op onder de hopboeren, de fransmans en aanvankelijk ook onder de tabakbewerkers. Zo is het b.v. ondermeer dank zij de steun van de machtige hopboeren uit de streek van Asse-Essene-Hekelgem dat het daensisme in Vlaams Brabant kon binnendringen en er voet aan de grond krijgen.

De democraten stonden een hervorming van het belastingstelsel voor om een rechtvaardiger verdeling over de verschillende maatschappelijke standen (in verhouding nl. tot het bezit) mogelijk te maken. Dit moest o.m. gebeuren door voortaan de beurspeculatie en de «prachtvoorwerpen» te belasten en door de bestaande belastingen evenredig te verdelen tussen roerende en onroerende goederen. Deze laatste categorie werd immers zwaarder belast.

Voor de arbeiders eisten zij o.m. wettelijke erkenning van de vakverenigingen, nijverheidstoezicht en goedkeuring van een volledig stelsel van sociale wetgeving: maximum aantal werkuren, verplichte verzekering tegen ongevallen, ziekte en invaliditeit, minimumloon enz....

Belangrijk was de eis tot ondersteuning van landverhuizers en van werklieden die in «den vreemde gaan werken». Dit was vnl. in het voordeel van de «fransmans», die zeer talrijk waren in het zuiden van de provincies West- en Oost-Vlaanderen, o.m. in de arrondissementen Aalst en Kortrijk. Deze landbouwarbeiders zouden één der belangrijkste groepen vormen van de daensistische aanhang en zouden de partij ook na WO I trouw blijven. Tot in de jaren '30 zou er een «Fransmansbond» bestaan in het toenmalige «Vlaams Nationaal Syndikaat», gegroeid uit de resten van de oude daensistische vakbond van Aalst.

De schoolkwestie wilden zij oplossen door een gelijke behandeling en subsidiëring van de verschillende scholen, afhankelijk van het leerlingenaantal. De democraten eisten de leerplicht omdat ze analfabetisme en onwetendheid als één der hoofdoorzaken van de wijdverspreide armoede en de sociaal-economische achterstand beschouwden.

Als vlaamsbewusten eisten zij dat het Nederlands in Vlaanderen de bestuurlijke, rechterlijke en wetgevende taal zou zijn, terwijl beide landstalen in alle besturen op gelijke voet dienen gesteld.

De daensisten eisten een vermindering der krijgslasten, de oprichting van een vrijwilligersleger en de geleidelijke afschaffing van de loting.

Tenslotte stonden zij ook een aantal politieke hervormingen voor: Enkelvoudig Algemeen Stemrecht, evenredige vertegenwoordiging en invoering van de poll. In feite waren dat vernieuwingen die niet enkel de bevolking een rechtvaardiger deel van de macht moesten geven, maar ook de doorbraak van de Christene Volkspartij mogelijk moesten maken.

Het daensistisch programma was dus duidelijk gericht op de belangen van de brede volksmassa. Het was weinig ideologisch, maar vooral pragmatisch, en duidde voor de verschillende problemen een haalbare oplossing aan. De democraten zouden de verwezenlijking van dit programma steeds met alle kracht blijven nastreven, zolang die partij bestond. Hun verkozene(n) zou(den) elk voorstel steunen dat een deel ervan kon verwezenlijken, zelfs van uit de oppositie.

Van dat feit werd trouwens herhaaldelijk door de verschillende concurrerende partijen gebruik gemaakt om hen bij

het kiezerskorps te discrediteren door hen voor te stellen als «groene socialisten», of als klerikalen die met de conservatieven meeheulen.

Hoewel de daensisten hun partijprogramma nooit zélf konden realiseren door deelneming aan de macht, mag toch gezegd worden dat ze een belangrijke rol hebben gespeeld in de uiteindelijke verwezenlijking ervan, al was het maar door het feit dat de voortdurende druk en bedreiging die van hen uitging, de conservatieve Katholieke Partij tot vernieuwing heeft verplicht. Daardoor werd de doorbraak van de christen-demokratie in haar rangen mogelijk. De Christene Volkspartij heeft daardoor indirect de verdere opmars van het socialisme in Vlaanderen gestuit, hoewel een aanzienlijk deel van haar eigen aanhang — vnl. de arbeidersvleugel — zich uiteindelijk in de Belgische Werkliedenpartij zou integreren. Na WO I zou de katholieke arbeidersbeweging zowel de groene kleur die de daensisten in hun vaandel voerden als hun partijprogramma overnemen. De Katholieke Partij zou het in de daarop volgende jaren systematisch verwezenlijken.

Hoofdstuk IV

ORGANISATIE, UITBOUW EN VERSPREIDING VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING.

F.J. Verdoodt

Na de stichting van de eerste daensistische (politieke) partij in Okegem-Ninove op 15 april 1893, trad de daensistische beweging op als de *Christene Volkspartij*. Die benaming van Okegem 1893 zal nog tot 1897 de vrij algemeen geldende benaming zijn van de gehele daensistische beweging, ofschoon die benaming strikt genomen slechts betrekking had én op de politieke activiteiten van de beweging én op activiteiten in het arrondissement Aalst. Naast de voornoemde politieke activiteiten — waartoe men weliswaar de daensistische pers moet rekenen — ontwikkelden zich te Aalst en daarbuiten spoedig

een reeks daensistische vakbonden, sociale organisaties, coöperatieve maatschappijen, verenigingen voor ontspanning en culturele ontplooiing enz. Heel die waaier van organisaties, verenigingen en activiteiten leverde onvermijdelijk tientallen benamingen op.

Zoals aangestipt bleef de eerder beperkende benaming *Christene Volkspartij* echter al het voornoemde dekken, niet het minst omdat A. Daens als enerzijds vervolgde en anderzijds populaire priester alleszins tot omstreeks 1900 als het levend statuut van de beweging kon beschouwd worden. Kenschetsend hierbij is echter dat uitgerkend die A. Daens nooit een breed-georganiseerde, nationale daensistische beweging wenste, omdat zoiets door de katholieken zou aangevoeld worden als een poging om de dominerende katholieke politieke en politiek-maatschappelijke verenigingen uit te hollen, te doubleren en op termijn te vervangen door daensistisch-christen-democratische verenigingen. Daartegenover stonden de radicale daensisten, die voornoemde uitbreiding wél wensten. De radicalen zouden nog tot 1897 moeten wachten vooraleer hun optie het leidend beginsel werd in de beweging. Voordien hadden de sterke persoonlijkheid van A. Daens en diens electoraal succes eerder pragmatiserend gewerkt in de beweging.

Het jaar 1897 zou de kentering brengen in de tactische opstelling van de beweging: slecht beloond voor hun inspanningen, zouden de pragmatici omheen A. Daens en P. De Pelsmaeker volkomen afgestoten worden door de katholieke politieke en politiek-sociale organisaties. Die ontknoping voorvoelend, hadden de radicalen omheen A. De Backer, L. Beun - De Beer en H. Plancquaert inmiddels te Gent op 18 februari 1897 de *Vlaamsch-Christene Volkspartij* opgericht. Zeer waarschijnlijk was hun doel drieërlei: 1) één naam en één overkoepelende organisatie bieden aan de verspreide elementen en organisaties van de beweging; 2) door het creëren van een soort *landsbond* een zo volledig mogelijke tegenhanger van het katholieke politieke en politiek-sociale blok in het leven roepen; 3) tegenover de katholieke tegenstander tonen dat de beweging doorheen de tegenkanting en intimidatie toch een *hecht blok* was gebleven. Aan dit derde motief hebben de daensisten echter meteen een stuk van hun slagvaardigheid geofferd: op Kerstmis 1898 verkoos het daensistisch congres van Antwerpen immers de volkomen geïsoleerde priester A. Daens tot voorzitter van de *Vlaamsch-Christene Volkspartij*, die sinds Gent 1897 werd voorgezeten door H. Plancquaert; die vrijwillig «aan de top» aangegane wisseling betekende noch min noch meer dat de door de feiten in het gelijk gestelde radicalen omheen H. Plancquaert zich enigszins terugtrokken ten voordele van de door de katholieke gemeenschap en de R.-K.-Kerk vernederde en politiek volkomen wegdeemsterende A. Daens.

In de oprichtingsakte van de toch wel ambitieuze *Vlaamsch-Christene Volkspartij* wordt de basisstructuur vastgelegd van het organigram dat wij hierna samenstellen en dat voornamelijk tussen 1897 en 1904 en tussen 1912 en 1914, na een steile crisis tussen 1908 en 1911, enigszins verwerkelijkt werd. Wellicht heeft het daensistisch organigram dat wij hier samenstellen slechts gaaf gefunctioneerd tussen 1912 en 1914. Daarenboven zijn er ook bepaalde geografische nuances. Zo heeft het luik van de sociale

organisaties in het arrondissement Aalst vrijwel steeds een hecht en bloeiend geheel gevormd, terwijl de arrondissementen Kortrijk en Brussel succesrijke vakbonden uitbouwden, die evenwel nooit echt samengingen met de politieke organisatie van de beweging (wat dan weer te Aalst het geval was).

Wellicht is hier enige toelichting nuttig bij het functioneren en fungeren van personen en elementen in dit organigram.

De voorzitter van het *Middencomiteit* of de *Middenraad* treedt eveneens op als voorzitter van het *Uitvoerend Bureel* en als voorzitter van de gehele *Landsbond* of *Partij*. Hetzelfde geldt voor de secretaris van dit Middencomiteit, dat onveranderlijk de drijvende kracht is van de beweging. Tijdens de periodes waarin die instelling een secretaris bezit met een zekere administratieve tucht — zo iemand is de Deerlijkenaar R. Vanderschelden — is zij als instelling vergelijkbaar met het moderne begrip «partijbestuur». In dit Middencomiteit zetelen, elk voor hun periode, de militanten die de ruggegraat vormen van de partij en bij uitbreiding van de beweging: A. en P. Daens, L. Du Castillon, A. De Backer, J. De Neve, C. Moeyaert, H. Lebon, B. Minnebo, H. Plancquaert, A. Van den Bruele, P. Van Schuylenbergh, R. Vanderschelden e.a. De *arrondissementsbonden* groeperen per arrondissement alle zich tot de daensistische beweging rekenende partij-afdelingen, sociale organisaties, culturele organisaties, bonden voor ontspanningsleven enz. Die groepen sluiten hun leden bij die arrondissementsbonden aan door het betalen van een lidgeld (0,10 fr. per jaar in 1913, terwijl bijvoorbeeld een jaarabonnement op het daensistisch weekblad *Het Recht* 3 fr. kostte). Alle leden van de arrondissementsbond vormden de *poll* of uitgebreid kiescollege tot samenstelling van de kandidatenlijsten. (Dit reeds van meet af aan in de beweging uitgesproken democratisch principe werd eigenlijk maar van 1912 volledig toegepast).

Slechts gedurende de periodes waarin de *Vlaamsch-Christene Volkspartij* een relatief hecht geheel vormde, kan men spreken van een echt *voorzitterschap* en een echte *voorzitter* van de beweging. Behalve A. Daens, zijn alleen eersterangsmilitanten als A. De Backer en H. Plancquaert werkelijk leidende militanten geweest voor het geografische geheel van de beweging, terwijl militanten als J. De Neve, H. Lebon, B. Minnebo, C. Moeyaert, R. Vanderschelden en K. Weckers gedurende een zekere periode voor hun regio echt leidend waren. — Misschien dient hier wel gewezen op het feit dat J. De Neve als spil van de sociale organisaties toch wel boven zijn eigen regionaal leiderschap (Aalst) uitsteeg —. Overigens mag hier zeker niet uit het oog verloren worden dat einde 19de eeuw en begin 20ste eeuw participatie en geïnstitutionaliseerd leiderschap nog veraf waren en dat de daensisten bijna evident een soort anti-leiderschap huldigden.

Bij alles wat hiervoor gesteld is, sluit bijna onvermijdelijk de vaststelling aan dat de daensisten naargelang van tijd, plaats en omstandigheden onder allerlei benamingen naar buiten traden. De lijst die wij hierna samenstellen is slechts een keuze uit die benamingen. Toch vindt men er de voornaamste representatieve benamingen in die overeenkomstig de huidige stand van het bronnenonderzoek gekend zijn.

OVERZICHT VAN PARTIJ-BENAMINGEN BINNEN DE DAENSISTISCHE BEWEGING:

Christene Volkspartij (Okegem 1893)

Vlaamsch-Christene Volkspartij (Algemene benaming voor het geheel van partij en landsbond na Gent 1897).

Nationale Christen Volkspartij (Benaming tijdelijk in 1898 gebruikt voor de Vlaamsch-Christene Volkspartij)

Vlaamsche Volkspartij (courante benaming voor de arrondissementen Gent en Antwerpen na 1900).

Kristene Volkspartij van België (courante benaming voor het arrondissement Kortrijk).

Christene Democratische Partij van België (courante benaming voor het geheel van de beweging tussen 1908-1912 na de scheuring H. Plancquaert en P. Daens).

Christene Democratische Partij (courante benaming voor het arrondissement Aalst na 1905).

Vrije Christene Volkspartij van België (courante benaming voor het arrondissement Brussel).

Vlaamsche Kristene Volkspartij (benaming periodisch gebruikt in het arrondissement Antwerpen).

Vlaamsche Democraten (benaming voor een reeks gemeentelijke kernen na Wereldoorlog I).

Vrije Democraten (benaming voor reeks gemeentelijke kernen tussen 1936 en 1939; benaming voor het arrondissement Kortrijk na 1930).

Kristene Volkspartij-Vlaams Blok (kartellijst daensisten-frontpartij).

Vlaamsch Blok - VNV (kartel daensisten - VNV).

Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij (partijbenaming voor de dissidente lijst H. Plancquaert-K.L. Van Opdenbosch t.o.v. VNV).

Na Wereldoorlog II nemen daensisten nog plaatselijk deel aan verkiezingen als Groene Strik of Daenspartij (Denderleeuw, Denderhoutem...).

Bij een en ander dient hier aangestipt dat elke beschrijving van de organisatorische uitbouw en van de verspreiding van de beweging in ruimte en tijd steunt op beperkte, zogenaamde, «moeilijke» bronnen. Voor zover ons bekend is, is slechts één notulenboek bewaard, nl. dat van het *Middencomiteit* van december 1912 af tot begin van Wereldoorlog I, een periode waarin de in administratieve zaken vrij tuchtvolle R. Vanderschelden fungeerde als secretaris van dit lichaam. Congresverslagen, partijvergaderingen, zittingen van de eersterangsfiguren enz. werden weliswaar geregeld in de daensistische pers gepubliceerd, maar de krant die dergelijke publicaties het geografisch-ruimst en het regelmatigst verzorgt, nl. *Het Recht*, bleef slechts m.b.t. bepaalde periodes bewaard. Daarenboven was *Het Recht* de meest representatieve spreekbuis van de radicale daensisten, zodat die krant slechts informeert tijdens die periodes en in die gebieden waarin de radicalen echt goed georganiseerd waren, terwijl uitgesproken pragmatische bladen als *Het Land van Aalst* en *De Werkman* van P. Daens na 1904 vrijwel volkomen voorbijgingen aan de aspecten van de radicale vleugel en diens organisatie.

Ook moeten wij hier nogmaals wijzen op de administratieve slordigheid van vele militanten — H. Plancquaert bijvoorbeeld heeft nooit een volledige verzameling bezeten van zijn gepubliceerde boekwerken, kranten enz. —, op het verloren gaan van waarschijnlijk zeer belangrijke uitgeversarchieven als die van P. Daens, C. Moeyaert, P. Van den Abeele, A. Van den Bruele, K. Weckers e.a., allen militanten die, op uitzonderingen na, ook belangrijke administratieve functies vervulden in de partij. En tenslotte willen wij hier wijzen op de betrekkelijkheid van de notie «Partij» in de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw: geïnstitutionaliseerde partijlichamen en functionarissen, gedrukte ledenbestanden enz. waren toentertijd nauwelijks denkbaar, terwijl zij vandaag algemene regel zijn.

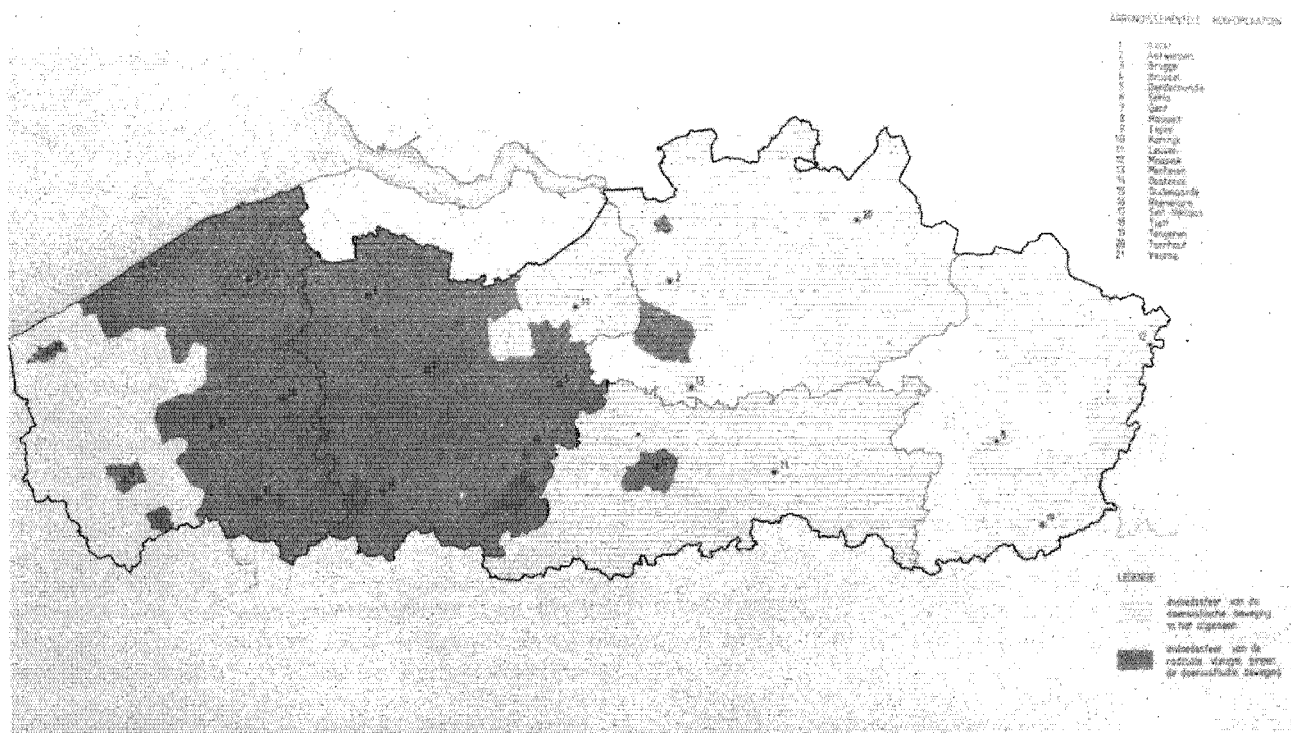
Rekening houdend met de vertekeningen die kunnen ontstaan door de bovenbeschreven toestand der bronnen hebben wij getracht een zo volledig mogelijk en tegelijk direct-interpreteerbaar beeld vast te leggen van de geografische verspreiding van de daensistische beweging.

Vanuit haar epicentrum — de driehoek Waarschoot-Kortrijk-Brussel — verbreidt de daensistische beweging zich tussen 1893 en 1914 over vrijwel geheel Vlaanderen (toen met inbegrip van Komen, waar H. Plancquaert

populair was). Slechts de Westhoek, het arrondissement Mechelen (Mechelen-stad uitgezonderd) en een groot deel van Limburg bleven buiten haar invloedssfeer.

Ongeveer de helft van het verspreidingsgebied van de beweging moet beschouwd worden als beheerst door de radicale daensisten. Een bijzondere plaats wordt door die radicalen ingenomen in het arrondissement Aalst, dat zij vanuit Ninove vrijwel totaal beheersten, doch waar zij moesten rekening houden met het pragmatische Aalst-Denderleeuw, een kern die zelfs de gehele beweging heeft beheerst in 1894-1895.

Tenslotte zullen wij hierna trachten de verspreiding van de daensistische beweging in ruimte en tijd te structureren. De bedoeling hiervan is een *direct beeld* te scheppen van die verspreiding, uitgedrukt in een aantal belangrijke feiten en enigszins opgedeeld in een «voorgeschiedenis», «geschiedenis» en «nageschiedenis». Uit de groepering der feiten blijken meteen én de tijdsdrempels waarbinnen de beweging zich op haar sterkst heeft gemanifesteerd én de geografische gebieden waar dat is gebeurd. Wat de voorgeschiedenis betreft, moeten wij een zeker voorbehoud maken bij de voorstelling: slechts een viertal regio's zijn terzake min of meer grondig bestudeerd.

Hoofdstuk V

De evolutie van de daensistische beweging 1893-1923

De afwikkeling

doel was de verspreiding van het socialisme onder de arbeiders tegen te houden. Andere — reeds bestaande — verenigingen pasten zich aan aan de nieuwe trend. Als bundeling van al deze organisaties werd in 1891 de Belgische Volksbond gesticht. Deze zou later de officiële christen-democratie vertegenwoordigen in de Katholieke Partij. De encyciek Rerum Novarum (1891) was voor hen de erkenning van hun standpunten.

De op handen zijnde grondwetswijziging (1893) was een gelegenheid voor deze nieuwe stroming binnen de katholieke opinie om te ageren voor democratisering van de partij en te pleiten voor een progressieve sociale aanpak. Toen het Meervoudig Algemeen Stemrecht goedgekeurd was, ging de agitatie verder ten voordele van de Evenredige Vertegenwoordiging. Bij die gelegenheid zouden jonge christen-democraten actie voeren samen met socialist en liberalen (H. Carton de Wiart en J. Renkin o.a. te Brussel).

In deze agitatie- en actie-periode moet het ontstaan gesitueerd worden van de Christene Volkspartij te Aalst (en van zovele groepen elders). Na haar stichting te Okegem in de lente van 1893, werd het programma (zie Hfdst. III) — opgesteld door priester Daens — enkele maanden later op dertigduizend exemplaren in heel het arrondissement Aalst verspreid. Het ontstaan van al deze christen-democratische groepjes, die de eenheid der Katholieke Partij bedreigden, werd door de conservatieve katholieke politici met wantrouwen bekeken. Vooral te Aalst, waar Ch. Woeste, de leider der behoudsgezinden, het voor het zeggen had. De groep van Aalst werd met een dubbel wantrouwen begroet. Er was niet alleen de afkeer voor hun democratische opvattingen, maar er was ook 'de priester' die zijn handtekening onder het manifest had geplaatst, en het zo een vorm van kerkelijke legitimiteit verschaft. Vandaar ook de onmiddellijke bemoeienissen van Woeste en geestesverwanten bij het bisdom om priester Daens tot de orde te roepen. Aanvankelijk namen de kerkelijke autoriteiten een eerder afwachtende houding aan. Het zou de verwarring en de polemiek slechts in de hand werken.

De vraag — voor velen was het een eis — die deze jonge christen-democratische groepen stelden, was een eigen, zelfstandige vertegenwoordiging op de katholieke lijsten bij de eerstkomende verkiezingen met algemeen stemrecht. Zij zagen hierin een garantie voor de uitvoering van hun programma, en een dam tegen het opkomen van het socialisme. Deze eis werd gesteld in heel het land, overal waar deze groepen naar voor traden: zowel door de anti-socialisten van Gent als te Aalst, te Verviers en te Turnhout, in het Waalse centrum als in Antwerpen. Na veel gemaneuvreer slaagde men er in enkele arrondissementen in, christen-democratische vertegenwoordigers op de katholieke lijsten te krijgen. Zo o.m. te Gent en te Luik. Met veel moeite werden de reeds besliste dissidenten in Turnhout en Verviers tegengehouden. Alleen in Aalst mislukten alle pogingen tot overeenkomst door de onverzettelijkheid van Woeste. In 1894 werd in Aalst dan onder de naam Christene Volkspartij een onafhankelijke christen-democratische lijst ingediend, naast en tegen de conservatieve Katholieke Partij. Deze lijst werd aangevoerd door priester A. Daens, vóór de Roelanders A. De Backer en Pr. De Pelsmaeker, en vóór H. Plancquaert.

A. De periode van de vage grenzen. 1893-1898

H. Landuyt

Groeiend onbehagen in de katholieke opinie

Rond 1890 heerste in een groot gedeelte van het land onbehagen binnen de katholieke opinie over de werking van de Katholieke Partij. Zo was er het ongenoegen over de weinig democratische wijze waarop de kandidaten werden voorgedragen. Daardoor konden kleine groepen dignitarissen het politieke wel en wee van hele streken beredderen. Jongeren of nieuwe stromingen kregen op die wijze moeilijk een kans. Er waren de gewijzigde opvattingen over de sociale kwestie. Terwijl de oude politici een vorm van paternalistisch sociaal-katholicisme voorstonden, groeide gedurende de sociale congressen van Luik (1886, 1887, 1890) het streven naar een zelfstandige christelijke arbeidersbeweging.

Er was het ongeduld van een aantal jonge flaminganten die ontevreden waren over de geringe vooruitgang op het gebied van de taalwetgeving en die een compromissloos Vlaams programma verdedigden. Er was tenslotte de vrees voor het wassende socialisme. Velen geloofden dat de politieke stijl en het programma van de conservatieve politici niet in staat zouden zijn om die opgang te verhinderen.

In dit klimaat werden in de periode rond 1890 allerlei nieuwe verenigingen opgericht waarvan het uiteindelijk

De verkiezingen van 14 oktober 1894 en hun nasleep

De kiesstrijd werd dat jaar met grote heftigheid gevoerd. Broodroof, vervolging, valse geruchten en omkoperij werden tegen de lijst Daens gebruikt. Zelfs de kansel werd ingeschakeld. En na het sluiten der stemlokalen werd bij het tellen der stemmen op bepaalde plaatsen kiesbedrog gepleegd. In ieder geval bleek een tweede stemronde nodig omdat, volgens het toen gebruikelijke meerderheidsprincipe, noch A. Daens noch Ch. Woeste een meerderheid behaald hadden.

Op 9 december daaropvolgend werden zowel A. Daens als Ch. Woeste bij de herstemming verkozen. De verkiezing van priester Daens met de impliciete vernedering hierdoor van Ch. Woeste, en de (door de wijze waarop de kiesstrijd gevoerd was) plaatselijk volledig vertroebelde situatie, maakten de zaak-Aalst los van het principiële vlak en veranderden ze in een persoonlijke vete van Ch. Woeste tegen de Christene Volkspartij. Voor een aantal jongeren anderzijds was de verkiezing van A. Daens te Aalst het bewijs dat de weg van de dissidentie lonend kon zijn. A. Pauwels had zich voordien reeds te Brecht (1890) kandidaat gesteld tegen een franskiljonse conservatief, en H. Plancquaert had enkele jaren later (1893) hetzelfde gedaan te Waarschoot. Beiden hadden vroeger uit hoofde van hun vlaamsgezinde overtuiging propaganda gevoerd tegen Woeste. De verkiezing van A. Daens te Aalst was voor hen de bevestiging van hun opvattingen. Het was niet de enige maal dat een dissident verkozen werd. Het was wel de eerste maal dat zulke verkiezing zo sterk in het daglicht werd gesteld en dat de strijd tegen, en de weigering om de verkozene in de rangen te aanvaarden zo hevig was. Op initiatief van, en door de intriges van Ch. Woeste werd priester Daens in het parlement naar de afzondering gedreven, en kon hij er tegen zijn wil in enkel op de steun rekenen van socialist en liberalen.

In het jaar 1895 bleek de Christene Volkspartij de wind in de zeilen te hebben. De beweging, die door het succes van A. Daens te Aalst politiek vorm gekregen had, ebde terug weg. In april 1895 ontstond een kern te Brussel, in mei één te Antwerpen. H. Plancquaert en L. Du Castillon stichtten afdelingen in Oostende, Gent en Kortrijk, Oudenaarde, Dendermonde en Roeselare. En in 1896 werd de Christene Volkspartij in Brugge ingericht. Het jaar voordien was men ook reeds begonnen met de uitbouw van een nationaal partijbestuur (met de Antwerpse ex-volksvertegenwoordiger M. Bausart als voorzitter), voorlopig echter zonder succes.

Het streven naar vernieuwing bleef in de Katholieke Partij niet beperkt tot de afsplitsing van de Christene Volkspartij. Naar aanleiding van de nieuwe wet op de gemeenteverkiezingen (cfr. Hfdst. IIA) verkeerde de Belgische Volksbond in crisis. Haar voorzitter, G. Helleputte, had het reactionaire regeringsontwerp in het parlement gesteund, tegen de wil in van de jongere leden. Hij had bovendien de overige vertegenwoordigers van de Belgische Volksbond overtuigd hetzelfde te doen. De stemming in de Kamer had de christen-democratie in feite herleid tot een machteloos aanhangsel van de Katholieke Partij. De reactie van de basis was heftig. De belangrijkste vertegenwoordigers van de christen-democratie in Wallonië (Mabille, Levie, Pottier) en Brussel (Carton de Wiart,

Renkin) zaten nu op dezelfde golflengte als A. Daens (Verviers nam zelfs ontslag). De rebellen binnen de Belgische Volksbond (gesterkt door het voorbeeld Daens) zagen in volstrekte autonomie het enige middel voor een werkelijk democratische politiek. De crisis binnen de Belgische Volksbond werd tenslotte bedwongen door het ontslag van Helleputte en het aanvaarden van zijn zelfstandigheid door het episcopaat.

Ondertussen gebruikte Ch. Woeste alle mogelijke middelen om de beweging te fnuiken en priester Daens te treffen. Niet alleen wendde hij zijn invloed aan bij het episcopaat, hij ondernam zelfs stappen tot in het Vaticaan om A. Daens te laten veroordelen. In heel die controverse werd A. Daens als mens en als priester zwaar getroffen. Er was niet alleen het roddel- en scheldproza in kranten en weekbladen van tegenstanders. De kerkelijke overheid zelf heeft door haar dubieuze houding in deze zaak de politieke excessen indirect aangemoedigd. Zo weigerde het bisdom aanvankelijk definitieve uitspraken te doen en hield het bij vermaningen en confidentiële teksten, die echter toevallig steeds openbaar werden langs katholieke bladen. Tenslotte was er de escalatie van kerkelijke straffen: het verbod om in het openbaar mis te lezen, het verbod om gedurende periodes mis te lezen, de schorsing. Deze maatregelen hebben priester Daens en zijn familie diep getroffen. Ze kwamen ook bij zijn medestanders zwaar aan en hebben een aanzienlijk deel onder hen definitief van de Kerk vervreemd (cfr. Hfdst. V D). Ze werden door de progressieve vleugel van de Belgische Volksbond en door alle weldenkende mensen afgekeurd.

Beperkte successen en interne tegenstellingen

Het jaar 1895 was een verkiezingsjaar voor de gemeenteraden. Over het algemeen was de uitslag voor de Christene Volkspartij een tegenvaller, ondanks de propaganda die op vele plaatsen werd gevoerd. De partij beperkte zich echter niet tot politieke actie. De daensisten richtten studiekringen op, maatschappijen van onderlinge bijstand, vakverenigingen enz.... Zo stichtte A. De Backer bijvoorbeeld te Denderhoutem een veeverzekering, een samenwerkende maatschappij «De Verenigde Wevers» en andere organisaties. De bekendste niet-politieke stichting van de daensisten is waarschijnlijk hun vakvereniging voor steenbakkers. Daarmee wilden ze de opgang van het socialisme in het Brusselse en in het Boomse tegenhouden. De vakbond kende in beide streken succes en zou in het Boomse voor een aantal jaren daadwerkelijk de doorbraak van het socialisme beletten.

Bij de parlementsverkiezingen van 1896 (om de twee jaar werd toen een gedeelte van de Kamer herkozen) stelde zich opnieuw het probleem van de autonome vertegenwoordiging der christen-democraten. In Brussel kwam men na de scheuring van het jaar voordien tot een overeenkomst, waarbij de verschillende groepen hun eigen vertegenwoordigers aanduiden. H. Carton de Wiart en J. Renkin werden via de poll op de lijst opgenomen en werden verkozen. (Zij zouden zo opgenomen worden in de katholieke fractie in het parlement.) Elders werden de radicale christen-democraten geweerd. In Antwerpen verhinderden de daensisten dat jaar dat de katholieke Meetingpartij in de eerste ronde verkozen werd. Bij de herstemming steunden zij de katholieken.

In de zomer van 1896 kwamen de daensisten dicht bij

een tweede zetel. In het arrondissement Turnhout had een tussentijdse verkiezing plaats. De Turnhoutse Volksbond (die in 1894 reeds amok had gemaakt tegen de conservatieven) scheurde zich los uit de katholieke kiesvereniging en steunde de kandidatuur van de Antwerpse daensist H. Lebon, die 35% van de stemmen behaalde tegen 55% voor de conservatieve de Merode. (In het kanton Turnhout haalde deze laatste niet eens de helft van de stemmen en in Herentals nauwelijks de helft.)

De overeenkomst in opvattingen tussen de radicalen in de Belgische Volksbond en A. Daens, en de relatieve successen van de daensisten in Antwerpen, Turnhout en elders, maakten dat sommigen een poging wilden wagen om beide groepen te laten samengaan. Na bemiddeling van verschillende kanten sloten eind 1896 een aantal daensistische groepen bij de Belgische Volksbond aan. In beide kampen waren voor- en tegenstanders te vinden van deze stap. Zoals er verschillen waren binnen de Belgische Volksbond, waren er ook verschillende stromingen binnen de groepen die samen de Christene Volkspartij vormden. Deze tegenstellingen hadden minder te maken met ideologie en programma dan met tactiek. De meest prominente vertegenwoordigers van deze tegenstrijdige stromingen in de Christene Volkspartij waren op dat ogenblik H. Plancquaert en H. Lebon: H. Plancquaert als woordvoerder van de radicalen, H. Lebon als vertegenwoordiger van de gematigden.

H. Plancquaert heeft van bij het begin geopteerd voor een totale breuk met de Katholieke Partij. Christen-democraten en katholieken konden volgens hem onmogelijk op een gezamenlijke lijst opkomen omdat de christen-democratische partij als een vierde partij naast de andere stond. H. Plancquaert wilde de Katholieke Partij overal bestrijden waar dat mogelijk was, zelfs als er christen-democraten van de Belgische Volksbond op de lijst stonden met een ideologisch nauw verwant programma. Daarbij kwam nog zijn aversie voor de katholieke clerus, die hij in zijn geschriften onbarmhartig en ongezoeten aanviel.

Tegenover hem stond H. Lebon, leider van de Antwerpse vleugel. Hij zag de Christene Volkspartij als een deel van de Katholieke Partij, en was van mening dat ze haar programma in de mate van het mogelijke binnen diezelfde Katholieke Partij zou moeten verwezenlijken. De Christene Volkspartij moest de Katholieke Partij helpen democratiseren, desnoods door zelfstandig op te treden wanneer het niet anders kon. Daarbij moest ze niet tegen, maar naast de Katholieke Partij ageren. Wanneer echter op de katholieke lijst christen-democraten voorkwamen (zij het dan van de Belgische Volksbond) dienden geen tegenkandidaten voorgedragen te worden. Tegenover de geestelijkheid nam H. Lebon een meer verzoevend standpunt in.

Duidelijkst kwam hun verschil in opvattingen tot uiting in de houding die ze beiden aannamen tegenover het conflict van A. Daens met zijn kerkelijke overheid: terwijl H. Plancquaert sterk met A. Daens sympathiseerde om diens poging een onafhankelijke houding aan te nemen, was H. Lebon van mening dat A. Daens als priester gehoorzaamheid verschuldigd was aan zijn bisschop. In die zin zou hij enkele jaren later in 1898, op verzoek van zijn oversten al zijn invloed bij de aartsbisschop aanwenden, om, toen A. Daens zich bereid toonde

zijn parlementair mandaat te verzaken, tot een eerlijke en voor beide partijen aanvaardbare oplossing te komen.

Uit H. Plancquaerts opvattingen blijkt duidelijk dat hijzelf geen voorstander kon zijn van aansluiting bij de Belgische Volksbond, waarvan een gedeelte der leden slaafs de katholieke Partij volgde. H. Lebon daarentegen verdedigde de aansluiting, hoewel de Antwerpse afdeling der Christene Volkspartij geen lid was.

Naar een integratie van de verschillende christen-democratische groepen?

De aansluiting bij de Belgische Volksbond (1897) haalde priester Daens en de Christene Volkspartij gedurende korte tijd uit de afzondering. De strubbelingen tussen daensisten en conservatieven bleken daarmee echter niet opgelost. Beiden bleven in hun pers doorgaan met modder- en lastercampagnes.

In 1897 kreeg priester Daens naar aanleiding van een meeting te Boom gedurende een maand verbod tot mislezen. De heftige campagne die daar in de daensistische pers op volgde speelde A. Daens' tegenstanders in de Belgische Volksbond in de kaart. Bovendien heerste daar ongenoegen over de oprichting (januari 1897) van een «Vlaamsch-Christene Volkspartij» die, als federatie van de daensistische groepen — die daardoor een duidelijke partijstructuur verkregen — een rechtstreekse concurrent dreigde te worden, des te meer daar de twee voornaamste tendenzen er in het bestuur aan bod kwamen: H. Plancquaert werd voorzitter, H. Lebon ondervoorzitter. Bij de bestuursverkiezingen in 1898 haalden beiden evenveel stemmen in de eerste ronde en werd achteraf H. Plancquaert met één stem meerderheid verkozen.

Vanaf mei 1897 ageerde A. Verhaegen, voorzitter van de Belgische Volksbond en leider van de Gentse anti-socialisten, tegen de nieuwe partij. Het lidmaatschap van de Vlaamsch-Christene Volkspartij was voor hem onverenigbaar met dat van de Volksbond. Hij stelde daarom voor de daensistische groepen uit te sluiten. Dit voorstel werd in het bestuur bestreden door o.a. H. Carton de Wiart en J. Renkin (zij hadden zich ingezet voor de verzoening van priester Daens met de Belgische Volksbond) en door Backx, vertegenwoordiger van de Antwerpse anti-socialisten, die op dat ogenblik in onderhandeling was met de Antwerpse daensisten. H. Lebon klopte bij al zijn vrienden in de Volksbond aan om uitsluiting te vermijden. Deze werd evenwel heftig verdedigd door A. Verhaegen (die in Gent af te rekenen had met H. Plancquaert) en door G. Stock van Brugge (die daar tegenover de Brugse groep stond, die sterk door H. Plancquaert beïnvloed was). Ondanks het verzet van H. Carton en J. Renkin werden de daensisten in september, na een woelige vergadering van de Belgische Volksbond, uitgesloten. Een aantal verenigingen waren uit protest tegen het voorstel voortijdig vertrokken, terwijl A. Verhaegen anderzijds met ontslag bedreigd had zo hij niet gevolgd werd. De protesten achteraf van een aantal groepen konden de uitsluiting niet meer ongedaan maken. De splitsing van de christen-democratie in twee bewegingen — met voor- en tegenstanders in beide kampen — was een feit. De Belgische Volksbond en de bij haar aangesloten verenigingen zouden voortaan beter geaccepte-

E. H. PASTOOR,

In de duistere en onzekere tijdsomstandigheden die wij heiden beleven zoo op godsdienstigen als maatschappelijken grond, denken wij het niet langer te mogen uitstellen ons op eene krachtadige en afdoende wijze te vereenigen tot verdediging der belangen van ons duurbaar Arrondissement. Riepelijk hebben wij den toestand en de reddingsmiddelen overwogen, en 't is slechts, na wijze, klaarziende en welkenkende mannen te hebben geraadpleegd, dat wij de hand aan 't werk slaan. U onze inzichten komen kenbaar maken en uwe welwillende en tevens krachtadige medewerking komen afvragen.

Wij zijn voornemens een klein *Wekelijksch Blad* te stichten uitsluitelijk voor ons Arrondissement; ons doel is alle katholieke en welkenkende kiezers in eenen onoverwinnbaren bond te vereenigen en onze zegepraal in de kiezingen van October voortebereiden. Te dien einde zullen wij de kiezers van allen stand inlichten over hunne ware belangen en deze in volle rechtvaardigheid en volkomene vrijheid te zamen met hen voorstaan en verdedigen.

't Opschrift van ons blad zal zijn: **DE STANDAARD** van 't Arrondissement van Aalst; het eerste nummer zal verschijnen op 13^e MEI, Eersten Sinaasdag, of ten laatste den volgende Zondag, 20 MEI.

Wij zullen beginnen met het te laten trekken op acht duizend nummers; het zal verkocht worden tegen EENEN CENT of te huis gezonden worden tegen TWEE FRANKEN EN HALF per jaar.

Wij zijn verzekerd, E. H. P., dat gij die tijding met vreugde zult ontvangen, omdat zij ons al te zamen gaat plaatsen op eenen zekeren en vasten grond van werking, die ons op afdoende wijze naar behoud van Godsdienst en samenleving zal leiden.

Ook rekenen wij op uwe allerkraftadigste medewerking. Daarom bidden wij U hevig en aanhoudend te werken voor de verspreiding van ons Blad, want hierin hebben wij U volstrekt noodig. Gij die ter plaatse zijt en uw volk kent, gij kunt opperbest oordeelen over de beste manier van het blad zooveel mogelijk te verspreiden; gelief ons daarover zoo haast mogelijk inlichten, bijzonderlijk over 't getal nummers die gij denkt te kunnen doen verkoopen.

Wij zullen zooveel mogelijk het blad trachten aantrekkelijk te maken door artikels over den wezenlijken toestand en de belangen van iedereen, over den Landbouw, de Grondlasten, inkomende Rechten, Krijgslasten en den Werkmansstand. Daarenboven zullen wij ons op de hoogte houden van vele Nieuwstijdingen en beschikken wij over eenen schoonen reus van aangename en zedelijke Novellen.

Gelief te bemerken, E. H. P., dat wij werken onder volledige goedkeuring van Zijne Hoogw. den Bisschop van Gent en van onze plaatselijke geestelijke Overheid.

Ontvang, E. H. P., onzen voorloopigen dank voor 't goed dat gij gaat stichten, en de uitdrukking van onzen diepsten eerbied.

Namens het Inrichtings-Komiteit van Redactie :

MM. GHEERAERTS, Schepen der stad Aalst;
 EEMAN RUDOLF, Lid der Bestendige Deputatie;
 VAN DER HAEGEN, Provinciaal-raadslid;
 VAN IJTERBEEK EUG., Eigenaar & Eere-Voorzitter van den Kath. Werkmanskr.
 * VAN KENTERGHEM EMIEL, Katholieke Onderwijzer;
 BARON LEO BEYHUSE, Voorzitter van den Kath. Werkmanskring;
 FRANS DE TROG, Voorzitter van den Anti-socialistischen Werkmansbond,
 HENRI VAN DE VELDE, Schrijver " " "
 ROMAIN MOYERSOEN, Advokaat & Bestuurlid van den Kath. Werkmanskring.
 IVO VLASSENBOECK, Schrijver van 't Komiteit " " "
 P. H. PONNET, Bestuurder van den Katholiken Werkmanskring.

N. B. Gelief uwe antwoord te sturen aan laatst genoemde.

Aalst, C. Van de Putte-Gheessens.

teerd worden binnen de Katholieke Partij. De groepen van de Vlaamsch-Christene Volkspartij werden naar de afzondering gedreven.

Door de breuk tussen de daensisten en de Belgische Volksbond verwierven de radicalen rond H. Plancquaert het overwicht in de beweging. Voortaan werd de Katholieke Partij de rechtstreekse concurrent en tegenstander in de strijd om de emancipatie en om de gunst van de katholieke massa. Als gevolg hiervan nam H. Lebon ontslag als ondervoorzitter van de Vlaamsch-Christene Volkspartij. Hij bleef in Antwerpen zijn opvattingen verdedigen.

1898: Definitieve breuk tussen onafhankelijke en partij-Katholieke christen-democraten

Ondertussen wilde men op het bisdom definitief tot een oplossing komen voor de «kwestie Daens», die het aanzien van de geestelijkheid aantastte en de gelovigen steeds meer verdeelde. Daarom werd beslist dat priester Daens zijn politieke carrière diende af te breken. Deze was bereid zich daar bij neer te leggen en stelde zich bij de verkiezingen van 1898 geen kandidaat meer. In zijn plaats kwamen zijn broer Pieter en A. De Backer op. Geen enkele daensist werd verkozen.

Het (tijdelijk) verdwijnen van priester Daens, die zich met zijn geestelijke overheid wilde verzoenen, deed bij de gematigde daensisten en bij hun sympathisanten in de Belgische Volksbond de hoop oplaaien dat een verzoening tussen de twee christen-democratische fracties alsnog mogelijk zou zijn. Maar voor de conservatieven en voor Woeste in het bijzonder, ging het niet alleen om het verdwijnen van A. Daens uit de politiek om hem zo monddood te maken. Zij streefden er vooral naar het «fenomeen-Daens» te elimineren. Zij wilden de vernietiging in de kern van elke al te duidelijke zucht naar zelfstandige en ongecontroleerde christen-democratische actie. Daardoor ging in 1898, ondanks de bemoeienissen van aanzienlijke katholieken en van de kardinaal, het gesol met A. Daens verder. Ondanks diens bereidheid een bediening te aanvaarden in een ander bisdom, werd het hem daar onmogelijk gemaakt zijn priesterlijk ambt uit te oefenen. Moe gesard zou hij eind 1898 uiteindelijk zijn politieke actie hervatten. Op die breuk met het bisdom volgde de suspensie. Dit alles maakte de verzoening met de Belgische Volksbond, waarover achter de schermen nog onderhandeld werd, onmogelijk. Beide christen-democratische groepen zouden voortaan definitief hun eigen weg gaan.

Het Kerstcongres van de Vlaamsch-Christene Volkspartij, door de gematigde vleugel-Lebon te Antwerpen georganiseerd, werd na de suspensie van A. Daens een triomf voor de radicalen. Die namen nu definitief de leiding van de beweging in handen. Van dat ogenblik af verkoelden ook de betrekkingen met de groep rond H. Carton (die zich voor het Kerstcongres verontschuldigde).

De grenzen binnen de christen-democratie waren definitief getekend. De daensisten zouden in de Belgische Volksbond voortaan bestempeld worden als «scheurmakers», terwijl de met hen sympathiserende afdelingen zich bij de koers van voorzitter A. Verhaegen neerlegden. In bepaalde groepen bleef niettemin een sterke bewondering leven voor A. Daens.

B. De verglijding naar links en het toenemend immobilisme. 1898-1904

G. Coppens en R. D'Haese

Haar uitsluiting uit de Belgische Volksbond beroofde de Christene Volkspartij van de bondgenoten die ze daar had, en bijgevolg van een niet onaanzienlijk aantal potentiële kiezers. Anderzijds zou de breuk tussen priester Daens en zijn bisschop, en de suspensie die erop volgde, de partij de steun kosten van een deel van haar vroegere sympathisanten. Haar electorale basis werd door dit alles sterk versmald. Daartegenover stond dat nu een zuivere situatie geschapen was die in principe de slagkracht van de partij moest ten goede komen. De gebeurtenissen hadden de radicalen, met H. Plancquaert aan het hoofd, in het gelijk gesteld. Zij hadden de Christene Volkspartij van bij het begin gezien als een autonome partij, naast de andere, omdat slechts op die manier de invloed der conservatieve machthebbers op de politieke koers van de partij kon verhinderd worden. Door een beleid te voeren dat beantwoordde aan de politieke, sociale en Vlaamse verlangens van de nog hoofdzakelijk christelijk gebleven massa, kon de Christene Volkspartij volgens hen dé nieuwe partij worden en in het maatschappelijk leven de plaats innemen die de conservatieve Katholieke Partij daar tot dan toe bekleed had.

De hiervoor geschetste situatie had logischerwijze kunnen leiden tot een herstructurering van de beweging, die, door afstand te nemen van de kerkelijk veroordeelde priester-die-toch-bij-de-katholieke-christen-democratie-wilde-aansluiten, als onafhankelijke partij van christenen haar eigen weg had kunnen gaan. In de praktijk gebeurde dit niet. Méér zelfs, op 25 december 1898 verkozen de radicalen A. Daens op hun congres tot voorzitter van de Vlaamsch-Christene Volkspartij, in opvolging van H. Plancquaert. Daarmee stelden zij medemenselijkheid boven politiek-strategische berekening. De dubbelzinnigheid die voordien over de beweging hing, werd daardoor echter bestendigd. De partij had bovendien opnieuw een voorzitter die politiek zeer kwetsbaar was, waardoor haar toekomstmogelijkheden grondig gehypothekeerd werden.

De kansen van de daensistische beweging lagen nochtans goed in die periode. Sinds de oprichting van de Vlaamsch-Christene Volkspartij waren in het hoofdbestuur ook vertegenwoordigers opgenomen uit andere arrondissementen, zodat de klemtoon van de beweging voortaan minder op het arrondissement Aalst lag. Het aantal afdelingen groeide. Overal werden maatschappelijke werken en verenigingen gesticht. Er waren nu ook contacten met Limburg (arrondissement Hasselt). Electoraal zag het er evenmin slecht uit, hoewel geen daensisten verkozen werden. Zo wist H. Plancquaert b.v. zijn stemmenaantal in de arrondissementen Gent en Oudenaarde op te drijven. Strategische fouten, interne tegenstellingen en de dood van een leidende figuur als A. De Backer zouden de beweging na 1904 echter snel in een volslagen immobilisme storten.

De kartels met de linkerzijde brachten de Christene Volkspartij weinig baat bij

Na de breuk met de Belgische Volksbond en de kerkelijke veroordeling van priester Daens trachtten de

socialisten de daensisten in hun rangen te krijgen om samen een coalitie te vormen tegen de conservatieve krachten. Dat aanbod tot samenwerking was niet vrij van eigenbelang. Men dient voor ogen te houden dat de toenmalige B.W.P. in Vlaanderen vóór 1900 geen enkel socialistisch parlementslid had, en dat haar doorbraak slechts van na W.O. I dateert, toen het Enkelvoudig Algemeen Stemrecht werd ingevoerd. In feite stonden daensisten en socialisten (deze laatste sterk gesteund — en gedomineerd — vanuit Wallonië) vóór de oorlog heel de tijd tegenover mekaar in hun strijd om de belangrijkste populaire partij te worden. De macht van het daensisme lag daarbij vooral op het platteland, die van het socialisme in de steden.

De leiders der Christene Volkspartij zijn nooit ingegaan op dergelijke socialistische verzoeken tot aansluiting. Zij hebben in dat opzicht steeds duidelijk een scheidingslijn getrokken tussen hun eigen levensbeschouwelijke opvattingen en ideologische doelstellingen, en die van de socialisten. Wél werden herhaaldelijk kartels afgesloten (ook met de liberalen) met het oog op verkiezingen. Met dergelijke bondgenootschappen hoopte men in het geldende meerderheidsstelsel de conservatieve meerderheid ten val te brengen. Op bepaalde ogenblikken werd ook samengewerkt rond concrete thema's, zoals b.v. met de agitatie voor het Algemeen Enkelvoudig Stemrecht.

Globaal gesproken kan men stellen dat die samenwerking met de linkerzijde de Christene Volkspartij weinig baat heeft bijgebracht. Het al dan niet afsluiten van kartels leidde in de partijtopy tot groeiende onenigheid en persoonlijke vetes, en zou na de dood van A. De Backer (1904) de werking gedurende een aantal jaren zelfs totaal verlammen. De samenwerking met de socialisten bij bepaalde betogingen en acties, deed bij een deel van de daensistische aanhang de verschillen tussen beide partijen vervagen en zou hun overstappen naar de B.W.P., eens bepaalde leiders of structuren waren weggevallen, vergemakkelijken. Tenslotte verschaftte deze samenwerking de katholieke tegenstander de mogelijkheid om priester Daens, en met hem de hele beweging, verder van het katholieke kiezerskorps te isoleren, terwijl de socialisten en liberalen hem verweten zijn kiezers te verraden, telkens hij in kwesties van godsdienstig belang aan de zijde van de Katholieke Partij stond.

Deze vergelijking naar links werd door verschillende factoren veroorzaakt. Er was de weinig benijdenswaardige positie van priester Daens in de Kamer. Niet aanvaard door de Katholieke Partij kreeg hij, tegen zijn wil in, haast uitsluitend steun van socialisten en liberalen. Die toestand miste zijn uitwerking niet. Ondanks het feit dat hij herhaaldelijk duidelijk afstand nam van hun levensbeschouwelijke en ideologische opvattingen, werd hij door de katholieken geleidelijk in hun armen gedreven. Steeds het daensistische programma getrouw, aanvaardde hij in sociale en politieke kwesties hun steun als het om gezamenlijke programmapunten ging. Van dergelijke occasionele samenwerking — eerst in het parlement, later ook daar buiten — naar het afsluiten van verkiezingskartels, was slechts een stap. Een stap die trouwens zoals gezegd door de aard van het kiesstelsel (meerderheidsprincipe) in de hand gewerkt werd.

Er waren ook de persoonlijke stijl en de ideologische gerichtheid der verschillende daensistische voormannen.

H. Plancquaert b.v. was van nature uit al een radikaal. Hij geraakte steeds meer verbitterd om de rol die de Kerk speelde in het overeind houden van een maatschappelijk bestel dat voor de grote massa onrechtvaardig was, en verweet haar haar tegenkanting tegen de Vlaamse eis tot gelijkberechtiging in het Belgisch bestel. De manier waarop diezelfde Kerk één van haar priesters, A. Daens, die zich tegen dat machtsmisbruik afzette, behandelde, vergrootte slechts zijn anti-klerikalisme en deed hem — in woord en geschrift — een taal gebruiken die uiteindelijk het isolement van de daensistische beweging tegenover de katholieke opinie in de hand werkte. H. Plancquaert oefende bovendien een diepgaande invloed uit op tal van jongere militanten die later, vanaf 1908-1909, op de voorgrond zullen treden. De invloed van een meer travailistisch gerichte figuur als de Westvlaamse priester Fl. Fonteyne op het tot stand komen van deze koerswijziging mag evenmin onderschat worden. Priester Fonteyne had sterk-demagogische talenten die hij op meetings e.d.m. ten volle gebruikte. Hij was achtereenvolgens in verschillende arrondissementen (en provincies) actief, en zou door zijn politieke koers in Antwerpen, Brussel en Brugge de meer gematigde elementen uit de partij drijven. Hierover verder meer (cfr. ook Hfdst. V, C en D).

Tenslotte mag de invloed van de daensistische pers, van de broodroof en van de (religieuze en politieke) vervolging op de mentaliteit der daensistische kiezers en militanten niet onderschat worden. De leiders van de beweging konden niet samenwerken met de linkerzijde als (een deel van) hun kiezers niet bereid waren hen op dat terrein te volgen.

Om de impasse in Aalst te doorbreken wordt priester Daens lijsttrekker in Brussel.

De ontgoochelende resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 (het kartel dat de Christene Volkspartij er met de linkerzijde afsloot, behaalde geen enkele verkozenen) toonden duidelijk hoe totaal priester Daens door de kerkelijke veroordelingen van de voorbije jaren van de Oostvlaamse katholieke opinie geïsoleerd werd. Met het oog op de aanstaande verkiezingen van 1900 werd daarom op initiatief van H. Plancquaert een nieuwe strategie uitgewerkt. A. De Backer zou in Aalst opnieuw de lijst aanvoeren zoals in 1898, terwijl priester Daens de Christene Volkspartij in het naburige (Brabantse) arrondissement Brussel zou gaan leiden. Een akkoord tot wederzijdse financiële ondersteuning moest beiden, praktisch zonder inkomsten, enige materiële zekerheid geven in geval één van hen niet verkozen werd.

Priester Daens zou in het arrondissement Brussel de onvoorwaardelijke steun krijgen van F. Lambrecht en L. Beun-De Beer, die er het daensistische steenbakkers-syndicaat leidden. Hij werd evenwel nipt verslagen. In Aalst werd A. De Backer verkozen, mede dank zij de totale inzet van P. Daens. De verkiezing van A. De Backer maakte voorlopig een einde aan de interne machtsstrijd in verband met het bepalen van de door de partij te volgen koers. A. De Backer en de gebroeders Daens verschilden op dat vlak sterk van mening. Hun uiteenlopende visie werd niet alleen veroorzaakt door een andere geaardheid. A. De Backer vertegenwoordigde de sterke plattelandsvleugel van de partij en de anti-socialistische en Vlaamsgezinde intellectuelen en kleine middenstanders.

Hij was een uitgesproken tegenstander van verkiezingskartels (zowel met liberalen en/of socialisten, als met katholieken) omdat die de partij bij de kiezers zouden compromitteren en bijgevolg haar doorbraak zouden verhinderen. De Daensen anderzijds vertegenwoordigden de nieuwe vleugel van de partij: het fabrieksproletariaat en de armen die in priester Daens' optreden een belofte zagen voor een betere toekomst. Terwijl A. De Backer dichter bij de oorspronkelijke doelstellingen van de partij bleef, evolueerde A. Daens mede als gevolg van zijn uitstoting door de katholieke gemeenschap veel meer mee met de nieuw-verworven aanhang. Dat had, zoals hiervoor vermeld, zijn consequenties op het politiek-strategische vlak.

A. De Backer dwong in de Kamer heel wat ontzag af gedurende de enkele jaren dat hij er de daensistische beweging vertegenwoordigde. Hij voerde er een onafhankelijke politiek, los van de katholieken enerzijds, en los van de socialisten en liberalen anderzijds. Hij sprak in de Kamer in principe Nederlands en lokte daarmee gedurende zijn vierjarig mandaat verschillende incidenten uit met franstalige collega's die geen Nederlands wilden en/of konden spreken. Ze verweten hem herhaaldelijk zijn 'onvaderlandse' en 'anti-Belgische' houding. A. De Backer bereidde ook het allereerste wetsontwerp voor dat de vernederlandsing vroeg van de Gentse universiteit. P. Daens, die A. De Backer na diens voortijdige dood in de Kamer opvolgde, zou het samen met zijn broer Adolf (sinds 1902 volksvertegenwoordiger voor Brussel) in de Kamer indienen.

Na de nederlaag van 1900 was priester Daens onmiddellijk opnieuw begonnen het arrondissement Brussel te bewerken. De daensisten recruteerden er hun aanhang vooral onder twee beroepsgroepen wier belangen ze verdedigden: de in hun bestaan bedreigde hopboeren en de als slaven uitgebuite steenbakkers. Deze laatste wisten ze te organiseren in een eigen synscaat, dat trouwens veel bijgedragen heeft tot het verbeteren van de wantoestanden in deze sector. In het besef dat hij in 1900 slechts weinig stemmen tekort gekomen was om een zetel te behalen, sloot priester Daens met het oog op de verkiezingen van 1902 een coalitie af met een groep Brusselse handelaars. Met 11.851 stemmen werd hij de tweede afgevaardigde van de Christene Volkspartij in de Kamer. Niettemin bestond er binnen de daensistische federatie van het arrondissement Brussel onenigheid over die coalitie. Duidelijk stonden twee groepen tegenover mekaar: de meer gematigden, met priester Daens aan het hoofd, en de radicalen onder de leiding van Verraes. Die onenigheid zou later, vlak vóór W.O. I zelfs aanleiding geven tot het indienen van twee verschillende daensistische lijsten in het arrondissement Brussel (cfr. Hfdst. V, D).

In de Kamer bleef priester Daens zich ondertussen inzetten voor hogere pensioenen, voor hogere lonen en voor zondagsrust voor de arbeiders. Hij eiste de invoering van het verplicht onderwijs, dat door Ch. Woeste en de rechterzijde werd bestreden, en zette zich in om de rechten van de Vlamingen in België te doen erkennen — we vernoemden hiervoor reeds het wetsvoorstel op de vernederlandsing van de Gentse Universiteit. Desondanks sprak hij in de Kamer nog weinig Nederlands. Hij was in

die tijd geestelijk en fysisch (een hartaanval dwong hem zijn parlementair werk een hele tijd te onderbreken) een gebroken man, en kon de moed niet meer opbrengen om tegen een hele Kamer in te gaan.

De Christene Volkspartij verspeelt haar kansen

H. Plancquaert bleef intussen bij elke verkiezing, in steeds verschillende arrondissementen, zijn kans wagen: in het Gentse, in Kortrijk, in Dendermonde, zonder ergens verkozen te worden. De partij beschikte in deze periode nochtans vrij algemeen over een ruim kiezerspotentieel, maar een volgehouden werking, gebonden aan één arrondissement, lag niet in H. Plancquaerts natuur.

In Brugge was de Katholieke Partij er niet in geslaagd de scheuring in de Katholieke «Gilde der Ambachten» (1896) ongedaan te maken. De ontevreden waren met de Aalsterse daensisten in contact getreden en hadden zich onafhankelijk georganiseerd in de Brugse Christene Volkspartij. Priester Fonteyne, die tot de initiatiefnemers behoorde, maar pas na 1910 de leiding van de beweging te Brugge op zich zou nemen, was eind 1897 van zijn Brugse parochie naar het landelijke Zarren overgeplaatst. Op die manier hoopte zijn geestelijke overheid hem politiek te neutraliseren.

Voorlopig had de Christene Volkspartij er in elk geval de wind in de zeilen. In augustus 1898 organiseerden de Brugse daensisten een congres waar afgevaardigden uit heel het Vlaamse land gezamenlijk het programma bespraken. Later zou priester Daens in Brugge komen pleiten voor de vorming van kartels met liberalen en socialisten om op die manier gezamenlijke programma's te kunnen realiseren. De daensisten kwamen niettemin bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 alleen op. Ondanks de kerkelijke veroordeling van priester Daens behaalden ze voldoende stemmen om de alleenheerschappij van de Katholieke Partij te breken. Met het oog op de parlementsverkiezingen van 1900 knoopten vertegenwoordigers van de «Katholieke Kiesvereniging» daarom onderhandelingen aan over de voorwaarden tot een verkiezingsakkoord.

De hoge eisen van de katholieken en hun weigering priester Fonteyne op de lijst te nemen, deden de onderhandelingen afspringen. Enkele in der haast genomen maatregelen om de Katholieke Partij verder te democratiseren konden niet beletten dat de meerderheid opnieuw aanzienlijk terrein verloor (van 76,2% in 1896 naar 61,3% van het stemmenaantal). Met 9,7% van de stemmen boekten de daensisten evenwel niet de verhoopte terreinwinst. De katholieke verdeeldheid kwam vooral de liberalen ten goede. In die tijd begonnen er daarom stemmen op te gaan voor het afsluiten van kartels als middel om tot resultaten te komen. Eensgezindheid bestond daarover evenwel nog niet, want bij de parlementsverkiezingen van 1902 kwam de Christene Volkspartij weer met een eigen lijst op. Ze boekte een lichte winst.

De verkiezing van B. Minnebo bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1903 was voorlopig echter het laatste succes dat de partij in het Brugse boekte. Zoals héél de beweging zou ook de Brugse afdeling van dan af gaan lijden onder de interne tegenstellingen en het immobilisme dat daaruit voortvloeide. Daar zou pas een einde aan komen wanneer priester Fonteyne, na jaren politieke

strijd buiten West-Vlaanderen, omstreeks 1911 in Brugge de leiding op zich nam en de vermoeide daensisten opnieuw wist te bezielen.

In Antwerpen verging het de Christene Volkspartij nog slechter. Bij haar ontstaan was deze afdeling ongetwijfeld de meest gematigde. Heel wat van haar belangrijkste leiders bleven b.v. tegelijkertijd lid van de Nederduitse Bond, één der steunpilaren van de Meeting. Sommigen, zoals G. De Roey en J. De Beucker, bleven er zelfs een actieve rol spelen of vervulden er bestuursfuncties.

De uitsluiting der daensistische groepen uit de Belgische Volksbond isoleerde de gematigden in de Christene Volkspartij, en leidde ertoe dat de radicalen, die de partij een autonome koers wilden zien varen, de overhand kregen. Dit leidde tot het ontslag van H. Lebon als ondervoorzitter van de partij. Hij zou voorlopig echter nog actief blijven in zijn Antwerps arrondissement.

Als gevolg van het gesol met priester Daens (cfr. Hfdst. V, A) en van de uitsluiting uit de Belgische Volksbond zouden ook in Antwerpen de radicalen aan invloed winnen. Zij wisten een einde te maken aan de onderhandelingen met de Meeting (die op plaatselijk vlak waren blijven doorgaan) over de erkenning van de Antwerpse Christene Volkspartij als autonome vleugel binnen de Meeting. Zij ook drongen aan op meer strijdvaardigheid en een sterkere organisatie. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 zouden beide stromingen duidelijk naar voren treden. De groep H. Lebon wilde vóór alles de verstandhouding met de Katholieke Partij veilig stellen, en ijverde daarom voor samenwerking met de Meeting of, tenminste, voor onthouding. De radicalen wilden daarentegen overal eigen lijsten indienen. Zij slaagden ten dele in hun opzet, o.m. in Antwerpen en in de streek van Boom. Van kartels met de linkerzijde was voorlopig nog geen sprake. Het jaar daarop kregen de radicalen een leider in de persoon van priester Fonteyne. Deze had in april 1900 zonder toestemming van zijn bisschop zijn bediening in Zarren verlaten om bij de aanstaande parlementsverkiezingen als plaatsvervangend kandidaat op de Antwerpse daensistische lijst te fungeren. Wié Fl. Fonteyne naar Antwerpen riep, is niet duidelijk. Feit is dat zijn optreden de plaatselijke partij dreigde te compromitteren, aangezien kerkelijke straffen niet konden uitblijven. De verkiezingen van 1900 werden daardoor een ontgoocheling: met 4,2% van de stemmen behaalde de partij een minder goed resultaat dan in 1896. Met priester Fonteyne begon een nieuwe periode in het Antwerpse daensisme. Zijn aanvallen op de katholieke bewaarders en op de katholieke anti-socialisten, zijn samenwerking met de socialisten, zijn deelneming aan 1-mei-vieringen enz... dreven een hele reeks kopstukken van de partij zoals E. Schiltz, Hellings en J. Piselé terug naar de Katholieke Partij.

Het vertrouwen van de kiezers — de partij recruteerde haar aanhang in Antwerpen, zoals in andere streken, vooral op het platteland — werd hierdoor zwaar geschokt. De daensisten besloten er zelfs hun eigen weekblad Het Volksrecht op te geven ten voordele van het sinds 15 september 1900 verschijnende daensistische dagblad De Volkseeuw, dat evenwel een mislukking werd. In enkele jaren tijd zou dat alles leiden tot de volledige aftakeling en teloorgang van de hele onderbouw van ziekenfondsen,

coöperatieven, vakverenigingen enz..., en tot het verdwijnen van de partijorganisatie.

Onder de leiding van priester Fonteyne keerde de Christene Volkspartij zich duidelijk af van het oude agrarische kiezerskorps, om zich vooral tot de arbeidersmassa te richten. Dat blijkt duidelijk uit de rol die hij speelde bij allerlei stakingen in de diamantnijverheid en aan de dokken. In feite voerde hij een soort opbodpolitiek t.o.v. de BWP. En hoewel hij de voorzitter van de Onpartijdige Dokwerkersbond, V. Van den Rijken, in zijn rangen wist te krijgen en verschillende nieuwe verenigingen hielp stichten, kon hij niet verhinderen dat de electorale basis van de partij aanzienlijk versmald werd door het verlies van het grootste deel van haar aanhang op het platteland en door het verdwijnen van de actieve verenigingen of afdelingen van vóór 1900. De uitslag van de parlementsverkiezingen van 1902 was als gevolg van dat alles opnieuw ongunstig. Het stemmenaantal bleek aanzienlijk gedaald. De steun van de Onpartijdige Dokwerkersbond had echter voorlopig de catastrofe nog vermeden.

De nieuwe verkiezingsnederlaag bewerkte binnen de Antwerpse Christene Volkspartij een breuk. Waarschijnlijk hebben de meer gematigden van de gelegenheid gebruik willen maken om hun verloren machtspositie te herstellen om zo te redden wat nog te redden was. In ieder geval werd V. Van den Rijken uit het daensistisch Volkshuis gezet en werden zijn medestanders in de coöperatieve bakkerij ontslagen. Daarmee verloor de partij in Antwerpen haar laatste vaste steunpilaar van enige betekenis. De daaropvolgende jaren werden een aaneenschakeling van nederlagen en mislukkingen. De partij werd nu geleid door tweederangsfiguren, terwijl de belangrijkste voormannen op een gelegenheid wachtten om zonder gezichtsverlies te partij te verlaten, voorzover ze al niet naar de Nederduitse Bond of naar de Meeting waren teruggekeerd.

C. 1904-1912. De crisisjaren van de beweging R. D'Haese

Na de dood van A. De Backer kwam de daensistische beweging in een diepe crisis terecht, die haast acht jaar lang zou duren. Heel deze periode door was de interne verdeeldheid zeer groot ten gevolge van persoonlijke ambities en ideologische tegenstellingen, een toestand die nog in de hand gewerkt werd door de dood van een aantal prominente voormannen. Ondertussen takelde de partijorganisatie verder af, mede ten gevolge van conservatieve tegenkanting en broodroof. Het nooit definitief opgeloste probleem der kartelvorming met de linkerzijde en een nieuwe kerkelijke verordening (ditmaal vanuit Rome) boden de conservatieve Katholieke Partij voldoende stof om de democraten verder van het kiezerskorps te isoleren. De Christene Volkspartij verviel in een steeds groeiend immobilisme, gekneld als ze zat tussen klerikaal conservatisme en antiklerikaal progressisme. Tenslotte was er ook de opkomst van een andere christen-democratie — binnen de Katholieke Partij — waarvan de Gentse groep rond «Het Volk» één der beste voorbeelden was.

Deze situatie werd bestendigd door de figuur van P. Daens, die A. De Backer in het parlement was opgevolgd. Hij wist er nooit respect af te dwingen. P. Daens

WETSVOORSTEL.**PROPOSITION DE LOI.****EENIG ARTIKEL.****ARTICLE UNIQUE.**

Aan artikel 1 der wet van 27 September 1835, houdende inrichting van het hooger onderwijs, gewijzigd door de wet van 15 Juli 1849, worden de volgende bepalingen toegevoegd :

« De lessen worden gegeven in de Nederlandsche taal ter hoogeschool van Gent; in de Fransche taal ter hoogeschool van Luik.

» De thans aangestelde professors die, bij den aanvang van het academisch jaar 1906-1907, ter hoogeschool van Gent doceeren, kunnen, op hun verzoek, worden gemachtigd zich, voor hunne lessen, van het Fransch te blijven bedienen ».

Les dispositions suivantes sont ajoutées à l'article premier de la loi du 27 septembre 1835 organisant l'enseignement supérieur, modifiée par la loi du 15 juillet 1849 :

« A l'université de Gand, les cours seront donnés en néerlandais; ils seront donnés en français à l'université de Liège.

» Les professeurs en fonctions qui, au début de l'année académique 1906-1907, enseigneront à l'université de Gand, pourront, sur leur demande, être autorisés à donner leurs cours, comme auparavant, en langue française ».

A. DAENS.

P. DAENS.

Dr J. PERSOONS.

Pr. VAN LANGENDONCK.

J. VERHEYEN.

miste het politieke formaat van zijn broer Adolf of van A. De Backer. Hij slaagde er evenmin in de beweging naar buiten een eigen profiel te geven en de interne tegenstellingen te verzoenen. Zijn parlementair mandaat betekende echter een verademing voor de verarmde familie Daens, die, door de tegen haar georganiseerde broodroof, haast volledig afhankelijk geworden was van P. Daens' parlementaire vergoeding. Deze klampte zich om die reden min of meer aan zijn positie vast, waardoor dan weer elke vernieuwing uitbleef.

De kerkelijke veroordeling van de priesters A. Daens en Fl. Fonteyne (1905) kraakt de beweging

Door de verkiezing van P. Daens (tweede kandidaat en eerste plaatsvervanger) in 1904 behield de Christene Volkspartij in het arrondissement Aalst haar zetel. In Gent werd de lijst nu aangevoerd door priester Fonteyne, die Antwerpen inmiddels verlaten had na de opeenvolgende nederlagen en de breuk met H. Lebon. Hij boekte er een kleine winst (6.382 lijststemmen tegen 5.616 voor H. Plancquaert in 1900). H. Plancquaert zelf had nu in Dendermonde een kartel afgesloten met de liberaal C. Van Damme, die ook de lijst aanvoerde. Overeengekomen werd dat de persoon met de meeste voorkeurstemmen drie jaar in de Kamer zou zetelen, de andere één jaar. Ook de inmiddels om redenen van redactionele samenwerking met de linkerzijde uit de partij gesloten L. Du Castillon was er met een eigen christen-democratische lijst opgekomen. Beiden behaalden echter weinig voorkeurstemmen (resp. 617 en 603 stemmen). In uitvoering van het kartelakkoord had H. Plancquaert dus normaal gesproken in 1907 in de Kamer moeten zetelen. De overeenkomst zou evenwel nooit uitgevoerd worden.

Begin 1905 zou een nieuwe kerkelijke veroordeling de daensisten treffen, ditmaal uitgaande van het hoogste kerkelijk gezag. Op 18 januari 1905 verscheen de encyclicle (*Graves*) *De Communi Re*, waarin in bedekte termen kritiek werd uitgeoefend op de democraten. Op 27 februari daaropvolgend werd de uitdrukkelijke afkeuring door Rome bekend van de priesters A. Daens en Fl. Fonteyne. Het was voor de Christene Volkspartij een zware klap. Tot dan toe hadden veel democraten zich gesteund op de pauselijke wereldbrief *Rerum Novarum* om hun politieke actie te rechtvaardigen. De tussenkomsten van het Belgisch episcopaat — gemanipuleerd als het werd van uit de hoogste politieke kringen — hadden niet kunnen beletten dat zij zich aldus bleven beroepen op het pauselijke gezag. Als gevolg van die nieuwe veroordeling verlieten drie vooraanstaande daensisten de partij: J.-B. Vanlangenhacker, Dr. H. Van de Velde en P. Van Schuylenbergh. Alledrie waren ze medestichters van de partij in 1893. Laatstgenoemde ging mét *Klokke Roeland* over naar de Katholieke Partij, waar hij een vooraanstaande figuur zou worden in de katholieke arbeidersbeweging. (Hij zou er in de tussenoorlogse periode zelfs tot volksvertegenwoordiger verkozen worden.) Na al die jaren strijd, en na de ontgoocheling van de lijstvorming bij de laatste verkiezingen, was dit blijkbaar de druppel die voor hem de emmer deed overlopen.

Ook in het arrondissement Antwerpen bleef de pauselijke veroordeling niet zonder gevolg. De Christene Volkspartij had er in de voorbije vijf jaar haar aanvanke-

lijk sterke positie in de landelijke kantons zien afbrokkelen ten gevolge van de travaillistische koers van priester Fl. Fonteyne, die, na de mislukking van zijn politiek, inmiddels naar Gent was getrokken. Voor zover ze de beweging nog niet verlaten hadden, kregen de nog resterende voormannen nu de gelegenheid om zonder gezichtsverlies naar de Meeting terug te keren. Kwam daarbij dat de Nederduitse Bond juist dat jaar een nieuwe poging ondernam om het overwicht van de conservatieven in de Meeting te breken. De Christene Volkspartij zou in Antwerpen in 1906 voor het laatst aan parlamentsverkiezingen deelnemen. De uitslag was vernietigend (0,7% van de stemmen). Ze zou er die klap nooit meer te boven komen.

Vanaf dat ogenblik kon men in Antwerpen in feite niet meer spreken over een «partij», hoogstens over sympathisanten.

In Brugge, Kortrijk, Tielt, Roeselare en Turnhout sloten de daensisten dat jaar opnieuw kartels af met socialisten en/of liberalen. In Brussel, waar A. Daens de lijst bleef aanvoeren, werd deze nu geholpen door de inmiddels uit Gent overgekomen Fl. Fonteyne. Ondanks de hevige anti-daensistische campagne wees priester Daens er de steun af van de *Vlaamse Volkspartij* van M. Jossion. Hij werd niet herkozen. De kartels met de linkerzijde, door de Katholieke Partij propagandistisch goed uitgebuit, hadden de democraten in de plattelandsgemeenten veel stemmen gekost.

De moeilijkheden i.v.m. de daensistische politiek van verkiezingskartels waren trouwens nog lang niet van de baan en zouden de partij in de komende jaren blijven verdelen. Zo ook in het Kortrijkse. Het kartel dat H. Plancquaert er in 1906 met socialisten en liberalen had afgesloten had volgens de berekeningen zeker twee verkozenen moeten hebben: de liberaal die de lijst aanvoerde, en H. Plancquaert, de tweede effectieve kandidaat. Laatstgenoemde zou volgens de overeenkomst de eerste twee jaren in de Kamer zetelen om daarna ontslag te nemen ten voordele van de socialistische kandidaat De Bunne. Door een intensieve persoonlijke propaganda behaalde deze laatste evenwel het hoogste aantal voorkeurstemmen en sprong over H. Plancquaert, die toch slechts 23 stemmen te kort had om de derde verkozene te zijn. De weigering van de Dendermondse liberaal C. Van Damme één jaar later, om het kartelakkoord van 1904 na te komen, zou H. Plancquaerts ontgoocheling slechts vergroten. Wanneer P. Daens hem dan in de daaropvolgende twist met de linkerzijde weigerde te steunen, zou dit het latente conflict dat tussen beiden was gegroeid in volle hevigheid doen losbarsten. Die ruzie zou de verhoudingen binnen de partij gedurende verschillende jaren vertroebelen, en de werking hypothekeren.

Verzoend met de kerk, sterft priester Daens in 1907

Kort daarop zou de Christene Volkspartij binnen een tijdsspanne van een goed half jaar opnieuw twee vooraanstaande leiders verliezen. Op 28 oktober 1906 overleed F. Lambrecht. Hij was al die jaren de nauwste medewerker geweest van A. Daens, en één der belangrijkste propagandisten in de beweging. De verspreiding van het daensisme in Brabant was voor een belangrijk deel mede aan hem te danken.

De gebeurtenissen rond de dood van priester Daens, enkele maanden later, zouden de crisis in de partij tenslotte nog verdiepen. Na een nieuwe hartaanval op 30 januari 1907 weigerde de bijgeroepen geestelijkheid hem te berechten zonder toestemming van de bisschop. Die toestemming kwam er op voorwaarde dat A. Daens vergiffenis zou vragen voor zijn ongehoorzaamheid. In het besef van zijn nakende dood bezweek de stervende — ondanks de door zijn naaste familie uitgeoefende druk — voor het gestelde ultimatum. A. Daens herstelde ten dele van de hartcrisis en verzocht de Hoofdraad van de partij — waarschijnlijk onder druk van de geestelijkheid — hem niet als partijvoorzitter of erevoorzitter te herkiezen. De Hoofdraad besloot hieruit dat priester Daens met de beweging brak, en schrapte hem als lid. Het Congres van Gent (17 februari 1907) verkoos daarop H. Plancquaert tot voorzitter. Wanneer priester Daens niet meer antwoordde op een verzoek van het Congres om mee te delen of hij de beweging nog goedkeurde of niet, was de vertrouwenscrisis tussen de radicalen onder H. Plancquaert en de meer gematigden onder P. Daens een feit.

Priester A. Daens overleed op 14 juni 1907. Hij werd begraven zonder de laatste priesterlijke eer, met de doodskoets der armen. De volkstoeloop was enorm. Na zijn uitvaart besloten de vergaderde voormannen van de partij zich niet langer «Christen-democraten» te noemen, maar «Vrije democraten». Een voornemen dat overigens snel werd vergeten.

De dood van priester Daens zou voor het eerst de overgang bewerken van een aanzienlijke groep daensisten naar de socialistische partij, een fenomeen dat zich na W.O. I op nog grotere schaal zou herhalen. De rol van de Katholieke Kerk in de politieke strijd tegen het daensisme, de handelwijze van de clerus naar aanleiding van A. Daens' dood en de wijze waarop de Katholieke Partij het gebeurde voor politieke doeleinden aanwendde, waren hier overigens niet vreemd aan.

Na de dood van priester Daens barsten de latent aanwezige conflicten in alle hevigheid los

Korte tijd na de dood van priester Daens zou het conflict tussen H. Plancquaert en P. Daens in volle hevigheid uitbarsten. Aanleiding was opnieuw het probleem van de kartelvorming. Waarschijnlijk zonder P. Daens daarop uit te nodigen riep H. Plancquaert op 8 september 1907 te Gent de *Landelijke Raad* bijeen. Een veertigtal afgevaardigden waren vergaderd in de zaal Parnassus, wanneer ook P. Daens met evenveel congressisten de zaal binnendrong. In de daaropvolgende discussie kante H. Plancquaert zich, na zijn slechte ervaringen in Dendermonde en Kortrijk, tegen kartelvorming, terwijl P. Daens, daarin gesteund door priester Fonteyne, voor kartelvorming pleitte. Toen H. Plancquaert daarop met zijn aanhangers de zaal verliet en meteen het pleit verloor, besloot de overblijvende groep onder leiding van P. Daens voor de komende gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1907 een kartel af te sluiten met de linkerzijde. H. Plancquaert richtte daarop samen met zijn aanhang te Brussel, Dendermonde, Gent, Kortrijk en Brugge zijn eigen partij op. En hoewel deze «partij» nooit echt gewerkt heeft, had zijn handelwijze toch tot gevolg dat de Christene Volkspartij uiteenviel in een aantal autonoom

optredende fracties, die zich pas vanaf 1909 onder de stuwkracht van een jongere generatie opnieuw zouden beginnen verenigen.

Het falen van de partij in de daaropvolgende jaren was dan ook in de eerste plaats het gevolg van het falen van de drie voornaamste leiders van dat ogenblik: H. Plancquaert, P. Daens en Fl. Fonteyne. P. Daens was een oude versleten man geworden en miste het formaat om de beweging alleen te leiden. H. Plancquaert hield zich afzijdig, terwijl Fl. Fonteyne na de uitdrukkelijke veroordeling vanuit Rome veel van zijn invloed verloren had.

Noch de overneming van de Kongo-kolonie door de Belgische staat — de daensisten hadden zich in het verleden steeds gekant tegen de koloniale politiek van Leopold II — noch de parlamentsverkiezingen van mei 1908 konden de partij uit haar apathie halen. In Dendermonde was H. Plancquaert de enige kandidaat op de daensistische lijst, terwijl L. Du Castillon, die een jaar voordien nogmaals vruchteloos geprobeerd had terug te keren, nu als eerste opvolger op de liberale lijst fungeerde. De resultaten waren opnieuw ontgoochelend voor beiden (resp. 1,63% en 0,7% van de uitgebrachte stemmen). In het arrondissement Gent-Eeklo was H. Plancquaert er zelfs niet meer in geslaagd een afzonderlijke lijst in te dienen. In de andere arrondissementen waar in 1908 verkiezingen plaats hadden, konden de sterk verdeelde daensisten slechts proberen te bewijzen dat ze nog bestonden. Voor het eerst in vele jaren was nu ook de enige «vaste» zetel der democraten, die van Aalst, in gevaar. Tevergeefs trachtten de socialistische er, met C. Huysmans als lijsttrekker, de daensisten toe te bewegen een kartellijst in te dienen. P. Daens werd evenwel — tegen veler verwachtingen in — met 24% van de uitgebrachte stemmen (tegen 16,4% in 1904) herkozen. Waarschijnlijk was dit resultaat een (verlaet) effect van de dood van priester Daens het jaar voordien, want in 1912 zou P. Daens' stemmenpercentage weer terugvallen tot 18,93%.

Onder de stuw van een nieuwe generatie kent de Christene Volkspartij vanaf 1909 geleidelijk een heropleving

Vanaf 1909 beginnen in verschillende arrondissementen stilaan jongere elementen op de voorgrond te treden: R. Vanderschelden in het Kortrijkse, A. Van den Bruele in het Aalsterse en J. Demarrez in het arrondissement Tongeren, om er enkele bij naam te noemen, terwijl in Brugge in de loop van 1910 de Jonge Wacht opnieuw zou gesticht worden. Sommige van deze jonge leiders wisten zich werkelijk gesteund door een georganiseerde groep politiek geëngageerde jongeren. Dat was in het Aalsterse b.v. het geval met de hiervoor genoemde A. Van den Bruele. Hij werd er reeds in 1912 algemeen beschouwd als de vermoedelijke opvolger van P. Daens, die kort daarop zijn schoonvader werd. Het historisch onderzoek is evenwel nog niet ver genoeg gevorderd om met zekerheid te kunnen uitmaken in welke mate dit fenomeen ook in de zwakke daensistische arrondissementen heeft gespeeld, welke invloeden deze jongeren in de verschillende streken ondergaan hebben en in welke mate zij bijgedragen hebben tot de algemene heropleving van de partij vanaf 1912. Met zekerheid mag nochtans gesteld worden dat de jong-daensisten uit het arrondissement Aalst (met A. Van

Verleider der Werklieden van Qualsten

Wacht u tot zondag zult ^{Omliervende} herel, vultschend
leugenaar, verleider, ~~bevalhof~~, ik zal ook zondag
wel de vliegen van uwen gijzen trachten te houden.

hij, loffaard, gij en hebt nocht niets gedaan
voor den werlman dan wanneer gij zaaht dat het
noodig wasen ik ook als stadsgeoot weet het nu
ook welke loffaard gij zijt. hij beauegt alleman
herte Qualst maar mij zult gij niet lang meer
beauegen want Zondag is het hier met u
gedaen.

Wanneer wij als ware Roethcheers
mit den strijd zullen komen houd u gereed
ik schiet u het hert of ik zeg het u op voorhand
Tot zelfs met uwe partijgenooten zoekt gij
huest, gelijk met Blancaarts ransend.

DE FONTEINE

van het kwaad

VERZAMELING
Guil. MICHELS
BRUGGE

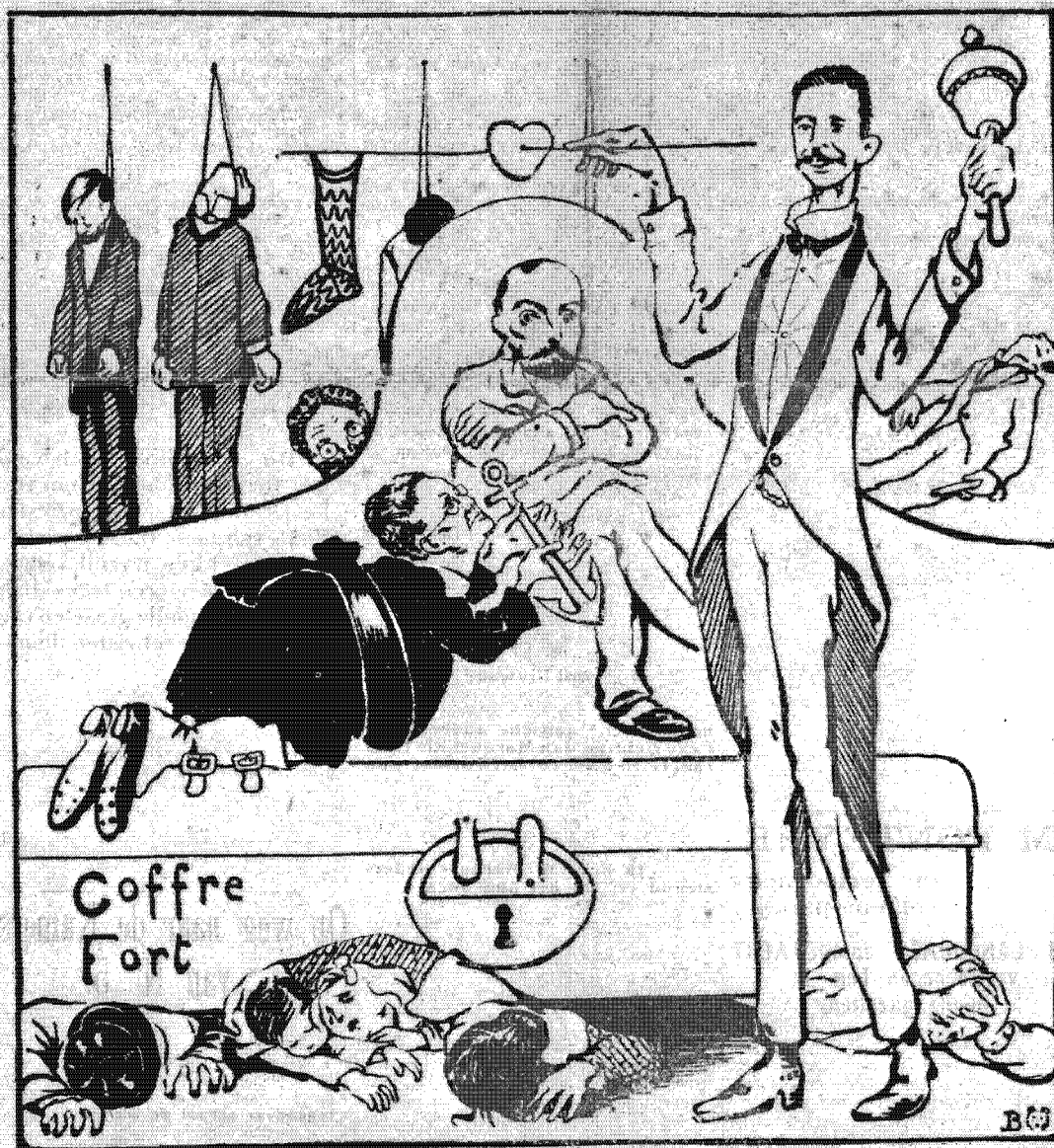
Druckery: GUYZAAR, Stock, Grauwkerkerstraat, 16, Brugge.

(Woorden van Vooruit).

M. Fonteyne aanbidt zijnen nieuwen God.

(Woorden van het socialistisch blad *Le Peuple*).

Zie hierachter den uitleg dezer printe.

den Bruele als hun kopman) samen met R. Vanderschelden (arr. Kortrijk) in heel deze evolutie een belangrijke rol hebben gespeeld.

Deze politiek-geïnteresseerde jongelui wisten van de harde strijd der eerste jaren deels uit verhalen, deels uit eigen ervaring. Ze zetten zich af tegen de gebrekkige werking die de partij sinds geruime tijd kenmerkte en streefden naar interne vernieuwing en naar verruiming, los van de persoonlijke stempel die bepaalde leiders op de partij hadden gedrukt. Zij wilden een Vlaamse christen-democratische partij die over het hele land zou opkomen. In de overtuiging dat hij de enige was onder de vroegere voormannen die de partij opnieuw leiding kon geven, zouden ze er daarom alles op zetten om H. Plancquaert weer bij de politieke werking te betrekken. Met dat doel organiseerden ze op 14 februari 1909 een congres te Denderleeuw. H. Plancquaert was evenwel de enige belangrijke figuur die niet kwam opdagen. Ook op het volgende congres (Brussel, 26 december 1909) was hij niet aanwezig. Toch kwam er enige verandering in zijn houding: zijn weekblad *Het Recht* bracht nu een uitvoerig verslag van het congres.

Vanaf einde 1909 hervatte H. Plancquaert zijn politieke werking. In de voorbije jaren had hij zich vnl. beperkt tot de uitgave van zijn weekblad *Het Recht*. In het Kortrijkse, waar de partij in de afgelopen jaren onder de leiding van R. Vanderschelden enige vooruitgang had geboekt, vond hij voor het eerst een geschikte plaatselijke medewerker. Dit feit en zijn eigen intensieve propaganda-campagne konden echter een nieuwe achteruitgang bij de parlamentsverkiezingen van 22 mei 1910 niet verhinderen. Toch besloot hij enkele weken later voortaan ook het arrondissement Gent-Eeklo opnieuw te bewerken.

Ondertussen bleef in het Aalsterse het immobilisme in de partij toenemen. Als reactie op het beleid van de vermoeide en op parlementair vlak machteloze P. Daens, vormde zich daar onder de leiding van A. Van den Bruele geleidelijk een groep jonge turken, de jong-daensisten, die zich vanaf 1912 in een arrondissementsbond zouden organiseren.

Na de inzinking van de voorgaande jaren nam priester Fl. Fonteyne op verzoek van de Brugse afdeling van de Christene Volkspartij daar opnieuw het roer in handen. Hij had Brussel verlaten na de zware nederlaag die de democraten er in de verkiezingen van 1910 hadden opgelopen.

Het wetsontwerp-Schollaert zou de Christene Volkspartij in de loop van 1911 nogmaals grondig verdelen. Dit ontwerp voorzag de invoering van de leerplicht tot 14 jaar en wilde de verschillende schoolnetten subsidiëren op basis van het aantal leerlingen. In het voorafgaandelijk gehouden daensistisch congres had de meerderheid beslist tegen het ontwerp te stemmen, indien hun amendement dat o.a. betrekking had op de bezoldiging van de leerkrachten en sancties voorzag voor de overtreders, niet aanvaard werd. De mogelijkheid bestond immers dat hierdoor de katholieke regering, die nog slechts over een meerderheid van zes stemmen beschikte, zou ten val komen. P. Daens stemde niettemin vóór het ontwerp-Schollaert, dat zeer dicht bij het daensistisch programma lag. Hierop brak een nieuwe twist uit, die op scheuring dreigde uit te lopen. Het congres van 11 juni 1911 daaropvolgend werd echter een succes voor

H. Plancquaert en zijn aanhangers. P. Daens werd er gedwongen zijn zwakheid te erkennen, terwijl het congres een nieuwe verzoening bewerkte tussen beide voormannen.

In Brussel bleef de partij evenwel verdeeld in twee groepen: een meer gematigde vleugel, onder de leiding van advocaat Feye met een eigen blad (*Onze Strijd*), en een meer travaillistische vleugel onder de «christelijke anarchist» Verraes. Bij de parlamentsverkiezingen van 1912, het jaar daarop, zouden beide groepen zelfs met afzonderlijke lijsten opkomen. Bemiddelingspogingen van P. Daens, A. Van den Bruele, H. Plancquaert en B. Minnebo leverden niets op. De Christene Volkspartij bleef er verder doodbloeden.

De herleving van de beweging onder de leiding van H. Plancquaert, en de groei van een naar vernieuwing strevende jongerenvleugel zouden de partij in de daaropvolgende jaren nochtans een nieuw elan geven. Ook de doorbraak van Fl. Fonteyne te Brugge vanaf 1911 zou daar in belangrijke mate toe bijdragen.

Twee vleugels

De geschiedenis van deze korte periode illustreert zeer duidelijk het bestaan van twee inhoudelijk sterk verschillende vleugels binnen de Christene Volkspartij. De strekking Plancquaert geloofde sinds de breuk met de Belgische Volksbond in 1897 niet meer in de mogelijkheid van een samengaan met het katholieke blok. Integendeel, deze groep, die vanaf 1910-1911 de sterkste groep wordt, staat op het standpunt dat alle democratische middelen goed zijn om de val van de rechterzijde af te dwingen. Het is immers diezelfde rechterzijde die het klerikalisme in stand houdt, waardoor ook de emancipatie van de grote massa van het volk wordt tegengehouden.

De strekking-Daens daarentegen heeft nooit helemaal de idee opgegeven van een uiteindelijke integratie in de Katholieke Partij. Deze groep is veel pragmatischer ingesteld en ijvert op geen enkel ogenblik voor het verdwijnen van de katholieke hegemonie als voorafgaandelijke voorwaarde om tot hervormingen te kunnen komen, terwijl het gezag en de macht van de Kerk als vanzelfsprekend worden aanvaard.

D. Na 1912... Heropleving en afwikkeling

R. D'Haese

1. De heropleving

De verkiezing van priester Fonteyne te Brugge in 1912 maakte de heropleving in de Christene Volkspartij ook voor de buitenstaander zichtbaar. Parallel daarmee wisten ook de jong-daensisten definitief hun machtspositie binnen de partij te vestigen. Zij slaagden erin de oude partijstructuren te herstellen en de tegenstellingen tussen de voornaamste voormannen weg te werken. Met het oog op de verkiezingen van 1914 zouden ze er alles op zetten om H. Plancquaert — in hun ogen de enige die het vertrouwen van de kiezer in de Christene Volkspartij kon herstellen en de partij verder kon uitbouwen — in Aalst als tweede daensistisch kandidaat naar de Kamer te sturen. Ondanks het grote electorale succes mislukte hun opzet echter. Enkele maanden later maakte het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voortijdig een einde aan de nieuwe bloei van de beweging.

1912: de eerste successen sinds acht jaar

Vanaf 1912 zouden de jong-daensisten in de Christene Volkspartij een belangrijke rol gaan spelen o.m. in de arrondissementen Aalst en Kortrijk. Hun oppositie tegen de bestaande toestand was het jaar voordien reeds duidelijk tot uiting gekomen, toen zij in het conflict met P. Daens (Cfr. Hfdst. V, C) de zijde van H. Plancquaert hadden gekozen. Nu behaalde hun voorman A. Van den Bruele te Aalst in de poll voor de aanstaande parlementsverkiezingen de tweede plaats, na P. Daens. Dit feit zou trouwens in Erpe aanleiding geven tot een kleine scheuring van de zich achteruitgesteld voelende A. Dumont. P. Daens werd opnieuw verkozen. Zijn stemmenpercentage viel evenwel terug van 24% in 1908 tot 18,93%.

De doorbraak van de jong-daensisten hangt in het Aalsterse waarschijnlijk zeer nauw samen met de oprichting (1911) en de werking van hun arrondissementsbond, in feite hun eerste degelijke vorm van politieke organisatie. Op die manier wisten zij hun invloed uit te breiden en de verwezenlijking van hun ideeën te vergemakkelijken. Dit alles is vooral van belang i.v.m. de tussenoorlogse evolutie van de partij in het Aalsterse — het sterkste maar ook het best georganiseerde daensistische arrondissement — en in heel Oost-Vlaanderen. Deze generatie jongelui werd immers sterk beïnvloed door radicaal-vlaamsgezinde voormannen als A. De Backer en vooral H. Plancquaert. Ook de tijdsomstandigheden zullen ongetwijfeld een rol gespeeld hebben: de strijd voor de vernederlandsing van het vrij middelbaar onderwijs en van de Gentse universiteit, maar ook het formuleren van de idee der bestuurlijke scheiding. In het Aalsterse zouden al deze jong-daensisten later een rol spelen in het activisme en/of in de tussenoorlogse evolutie van de Christene Volkspartij. Over het algemeen beschouwd zou men kunnen stellen dat deze jong-daensisten in de arrondissementen die door uitgesproken vlaamsgezinde leiders bewerkt werden, gewoonlijk ook in die richting beïnvloed werden — wat niets aan hun sociaal engagement afdoet. In andere streken zouden zij vooral sociaal geëngageerd zijn.

In Brugge had de terugkeer van Fl. Fonteyne de partij ondertussen een nieuw profiel gegeven. Dat was het jaar voordien reeds gebleken bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1911: priester Fonteyne werd toen samen met nog twee andere daensisten verkozen. Met de parlementsverkiezingen in het vooruitzicht sloten de Brugse democraten opnieuw een kartel met socialist en liberalen. Hun succes bij de laatste verkiezingen indachtig, ging de Katholieke Partij reeds zeer vroeg tegen de «scheurmakers» in het offensief. Zij werd daarbij gesteund door de Brugse bisschop Mgr. Waffelaert, die in alle Westvlaamse kerken een brief liet voorlezen waarin hij zich uitsprak tegen priester Fonteyne en diens blad *De Volkseeuw*. Gesteund door een deel van het socialistisch kiezerskorps en dank zij de liberale verdeeldheid, werd Fl. Fonteyne verkozen. Zijn gemis aan organisatorisch talent zou hem echter verhinderen de in de afgelopen twee jaar geboekte successen ten volle te verzilveren, waardoor zijn invloed dan ook geleidelijk weer zou vervagen.

In Dendermonde boekte de daensistische lijst een relatief flinke vooruitgang, terwijl in Oudenaarde voor het eerst sinds 1904 een lijst werd ingediend. In Gent hernieuwde H. Plancquaert het kartel *De Vlaamsche Blok*

(gemeenteraadsverkiezingen 1911) in een poging Vlaamsgezinden van verschillende filosofische overtuiging op één lijst samen te brengen. De resultaten waren echter ontgoochelend: de kartellijst met H. Plancquaert als kopman behaalde nog slechts 1,73% van de stemmen (in 1904 behaalde Fl. Fonteyne te Gent nog 5,35%). Ook in Kortrijk en in Brussel, waar twee verschillende daensistische lijsten elkaar bekampten, leed de partij zwaar verlies, terwijl in Limburg geen enkele lijst meer werd ingediend.

De oude partijstructuren worden hersteld

De definitieve kentering kwam nochtans in datzelfde jaar, toen R. Vanderschelden er na jarenlange inspanning eindelijk in slaagde het oude *Middencomiteit* nieuw leven in te blazen. De afgevaardigden van de arrondissementen Aalst, Brugge, Gent, Kortrijk, Oudenaarde en Tongeren besloten op die eerste gezamenlijke vergadering voortaan om de drie maanden samen te komen. Bovendien werd een scheidsgerecht benoemd dat de moeilijkheden in het arrondissement Brussel moest bijleggen. Ook in het Antwerpse werden nu pogingen ondernomen om de partij opnieuw op te richten. Vanaf de zomer van 1913 mag men dan ook stellen dat de daensistische rangen praktisch volledig gesloten werden, hoewel priester Fonteyne zijn aandeel in de reorganisatie van de partij niet bleek na te komen en hij in het parlement onvoldoende met P. Daens samenwerkte.

In de loop van het daaropvolgende jaar trad H. Plancquaert duidelijk naar voren als de belangrijkste daensistische voorman, de enige die de partij opnieuw naar de overwinning kon leiden. Dat bleek zowel op het congres van Aalst (24 maart 1913) als in de vergaderingen van het *Middencomiteit*. Er werden nu stappen ondernomen om alle verdwenen daensistische kernen nieuw leven in te blazen en iedereen bij de nationale werking te betrekken. Ook kwam men tot het besluit een poging te wagen om H. Plancquaert bij de aanstaande parlementsverkiezingen te laten verkiezen tot kamerlid. Dat zou zijn leiderschap verstevigen en de invloed van priester Fonteyne, die niet loyaal meewerkte, neutraliseren. Aangezien het arrondissement Aalst hiertoe de beste kansen bood, besloot A. Van den Bruele een oproep te doen tot de poll-leden om H. Plancquaert in zijn plaats tot tweede effectieve kandidaat en eerste plaatsvervanger te verkiezen. Zijn oproep vond gehoor. De daaropvolgende verkiezingscampagne werd door de katholieken reeds zeer vroeg ingezet en was scherp anti-daensistisch. Dank zij de lijstsamenstelling en dank zij de inzet van arrondissementsbond en propagandisten behaalde de Christene Volkspartij 20.117 stemmen (28,15% van de stemmen), of bijna 8.000 meer dan in 1912. P. Daens werd verkozen, H. Plancquaert op het nippertje niet.

Na de verkiezingen van mei 1914 zou de daensistische groep van Brugge onder impuls van C. Moeyaert in de loop van de zomer opnieuw loyaal meewerken. De tegenstellingen bleken meer op misverstanden te berusten dan op onwil. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, kort daarop, zou echter voortijdig een einde maken aan de nieuwe bloei van de beweging.

2. Het activisme

De Eerste Wereldoorlog veroorzaakte een breuk in het maatschappelijk leven van die tijd. De bezetting van

het Belgisch grondgebied door het Duitse leger verhinderde de normale werking van het parlementair regime. Daardoor bleven de belangrijkste problemen die vóór 1914 het politieke leven beheersten: de sociale kwestie en de Vlaamse kwestie, onopgelost.

Daensistische sympathieën voor het activistisch streven

De Duitse inval legde aanvankelijk het politieke leven in heel het land stil. Zoals het overgrote deel van de bevolking reageerde men ook in daensistische middens scherp anti-Duits. De anti-Vlaamse campagne in de Frans-Belgische pers en het stilzwijgen van de regering deden nochtans op verschillende plaatsen in het Vlaamse land tamelijk snel activistische kernen ontstaan. Deze activisten geloofden dat voor Vlaanderen eindelijk het historisch moment aangebroken was om met de hulp van de Duitse bezetter het geleden onrecht te herstellen. Ook in vlaamsgezinde daensistische middens stonden velen niet onsympathiek tegenover dit streven. Vooralsnog zouden zij zich echter afzijdig houden. Zo weigerde H. Plancquaert b.v. in december 1914 tegenover J. Domela Nieuwenhuis van de Gentse activistische kern *Jong Vlaanderen* hoofdredacteur te worden van diens nieuwe blad *De Vlaamse Post*.

Op verschillende plaatsen in het Vlaamse land raakten groepen daensisten nochtans geleidelijk bij het activisme betrokken. Dat gebeurde aanvankelijk indirect via sociale of culturele werking. In het Aalsterse zouden de jong-daensisten b.v. reeds begin 1915 een belangrijke rol spelen in de organisatie van gratis volksonderwijs voor de toen grotendeels werkloze bevolking. Daar en in vele andere arrondissementen zouden daensistische militanten en leiders zich ten volle inzetten om de nood van de bevolking te lenigen. Dat gebeurde via plaatselijke initiatieven, maar ook via *Volksopbeuring*, de activistische tegenhanger van het belgicistische *Nationaal Hulp- en Voedingscomité*. De aankondiging van de vernederlandsing der Gentse universiteit door de Duitse gouverneur von Bissing — de Vlaamsgezinden ijverden daarvoor tevergeefs sinds het einde van de 19de eeuw — zou de ontwikkeling van het activisme een definitieve stoot geven. Het bekend raken van de wantoestanden aan het front, waar elke uiting van vlaamsgezindheid bestraft werd, de steeds voortdurende anti-Vlaamse hetze in de franstalige pers en het stilzwijgen van de regering in Le Havre zouden de uitbreiding van de beweging nog versnellen. In verschillende kernen toonden groepen daensisten nu openlijk hun sympathie.

Samen met H. Plancquaert treden tal van daensisten in het activisme

Waarschijnlijk onder invloed van de uitroeping der bestuurlijke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië door de *Raad van Vlaanderen* op 21 maart 1917, werd H. Plancquaert in de loop van 1917 actief in het activisme. Zijn toetreding zou in verschillende arrondissementen tal van daensisten tot dezelfde stap bewegen. In Aalst b.v. zouden de jong-daensisten zelfs proberen de partij in haar geheel te doen toetreden. Hun opzet mislukte, vooral door toedoen van P. Daens. Daarop verlieten ze in groep de partij en traden solidair in het activisme.

De meeste daensistische activisten hoorden duidelijk tot de aanhang van H. Plancquaert. Diens invloed bij de doorstroming van daensistische militanten naar het activis-

me mag dan ook niet onderschat worden. Het is b.v. bekend dat de groep van Aalst in die beslissende periode met hem een onderhoud heeft gehad.

H. Plancquaert zou zich na zijn toetreding volledig voor de activistische zaak inzetten. Hij behoorde tot de meest radicalen, die de naam België liefst volledig zagen verdwijnen. Hij was ook zeer nauw betrokken bij de omvorming van het activisme tot politieke partij: in januari 1918 werd hij medestichter van de *Nationalisten-Raad*. Dit lag volledig in de lijn van zijn vroeger optreden: sinds 1888 ijverde hij immers reeds voor de omvorming van de Vlaamse Beweging tot politieke partij. Daarmee liep hij in feite ook vooruit op de wensen van de Duitse overheid, die de *Eerste Raad van Vlaanderen* graag vervangen zag door een door het volk verkozen orgaan. Met het oog hierop werden begin 1918 verkiezingen gehouden — het waren eerder eenzijdige volksraadplegingen — waarbij per 50.000 inwoners één vertegenwoordiger zou verkozen worden. Verschillende vooraanstaande daensisten, onder wie A. Van den Bruele (O.-Vlaanderen), G. Doussy en H. Plancquaert (W.-Vlaanderen) werden op die manier lid van de Tweede Raad van Vlaanderen, een soort Vlaams parlement. In de West-vlaamse gouvraad — de gouvraden werden gelijktijdig verkozen en waren te vergelijken met de provincieraden — waren zeven van de tweeëntwintig verkozenen democraten.

Het wetgevende en organisatorische werk van de Raad van Vlaanderen kwam echter op losse schroeven te staan, naarmate in de loop van 1918 duidelijker werd dat Duitsland bij eventuele vredesonderhandelingen zoals die aan het oostelijk front waren tot stand gekomen, België als een hersteld geheel zou beschouwen. (De meeste activisten hadden steeds gehoopt op een vrede-door-vergelijk.) De ineenstorting van het Duitse keizerrijk betekende voor velen van hen dan ook het begin van een lange ballingschap, voor anderen gerechtelijke vervolging.

3. Het einde als nationale beweging

Toen op 11 november 1918 de wapens eindelijk zwegen, werd het Belgische sociaal-politieke bestel grondig gewijzigd: nog vóór aan de grondwettelijke bepalingen was voldaan, werd het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht ingevoerd. Dit gebeurde vooral onder socialistische druk. Het Belgisch establishment wilde op die manier nieuwe avonturen naar het voorbeeld van de sovjetrevolutie in Rusland vermijden. Zo zag de BWP nog vóór de geplande verkiezingen één van haar belangrijkste vooroorlogse programmapunten gerealiseerd. Ze behaalde daarmee een belangrijke electorale voorsprong op de andere partijen die mede naar de gunst van de arbeidersklasse dongen. Voor het eerst bestond nu de mogelijkheid om de alleenheerschappij (sinds 1884) van de conservatieve Katholieke Partij te breken. De verkiezingen van 16 november 1919 wijzigden de politieke machtsverhoudingen in het land grondig. De Katholieke Partij verloor haar absolute meerderheid. De liberalen verloren een groot stuk van hun macht, terwijl de BWP de tweede nationale partij werd. Het kiessysteem vergemakkelijkte ook de opkomst van nieuwe partijen. Met *Het Vlaamsche Front* diende zich in 1919 voor het eerst de Vlaams-nationale strekking aan.

De Christene Volkspartij buiten spel

De nieuwe politieke situatie betekende een ernstige bedreiging voor het voortbestaan van de Christene Volkspartij. In de oude Katholieke Partij waren nu dank zij de democratisering de grootste conservatieven verdwenen, terwijl de macht der christen-democraten er aanzienlijk was toegenomen. Door haar sociale werken, en vooral via haar machtige boerenorganisaties, bedreigde de vernieuwde Katholieke Partij de sterke positie die de daensisten, wier electoraal zwaartepunt steeds op het platteland had gelegen, in bepaalde streken hadden opgebouwd. De Socialistische Partij van haar kant oefende als potentiële regeringspartij met haar machtige vakbonden en coöperatieven een aanzienlijke aantrekkingskracht uit op de slecht georganiseerde arbeidersvleugel van de Christene Volkspartij. Tenslotte dreigde de jonge (en tamelijk populaire) Frontpartij de democraten van de derde groep van hun aanhang te beroven. Als naoorlogse voortzetting van de in de loopgraven van de IJzer geboren Frontbeweging wierp ze zich op als de politieke vleugel van de Vlaamse Beweging en streefde ze ernaar de rechten van de Vlaamse Gemeenschap langs politieke weg af te dwingen.

Deze externe bedreiging werd nog in de hand gewerkt door de organisatorische ontwrichting van de partij na vier jaar oorlog, evenals door de aard en de interne evolutie van het daensistisch kiezerskorps. In de praktijk bestond de Christene Volkspartij na W.O. I nog slechts in een beperkt aantal arrondissementen van het Vlaamse landsgedeelte. Vier jaar inactiviteit hadden de pas aangewonnen kiezers van de laatste vooroorlogse jaren weer van de partij vervreemd. Slechts de sterkst georganiseerde arrondissementen of kernen waren overgebleven: de arrondissementen Aalst, Kortrijk en Brugge, en een aantal geïsoleerde kernen in het Pajottenland, in het Gentse en in het Oudenaardse. In de andere streken waar de partij had gestreden, kon men niet meer spreken van een partijstructuur, hoogstens van sympathisanten. Wat het daensistisch kiezerskorps betreft, dit was — afhankelijk van streek en plaats en variërend in de tijd — zeer verschillend samengesteld. In heel wat dorpen en steden was die aanhang sterk blauw of rood gekleurd. Plaatselijke politieke toestanden en méér dan twee decennia georganiseerde tegenkanting en broodroof waren hieraan niet vreemd. In feite was het kiezerskorps der democraten voor een deel een coalitie van oppositiegroepen (cfr. Hfdst. I, F), bijeengehouden door de persoonlijkheid van een of andere daensistische voorman: priester Daens, H. Plancquaert, Fl. Fonteyne e.a. De persoonlijke inbreng van die leiders in de ideologische vorming van het kiezerskorps — meer vlaamsgezind en sociaal of meer sociaalgericht — zou dan ook een niet onbelangrijke rol spelen in de tussenoorlogse evolutie van de Christene Volkspartij in de verschillende Vlaamse arrondissementen. Dit laatste element speelde des te meer mee, omdat de partij juist op dat cruciale ogenblik, de eerste tussenoorlogse verkiezingen, in verschillende arrondissementen haar meest gezaghebbende leiders had verloren, hetzij door overlijden (P. Daens, B. Minnebo), hetzij wegens hun activistisch verleden (H. Plancquaert, A. Van den Bruele, G. Doussy e.a.).

Dit alles toont duidelijk de moeilijke positie waarin de Christene Volkspartij na W.O. I verkeerde. Ze zou die toestand nooit te boven komen. Als nationale partij hield

ze dan ook op te bestaan. Bij de verkiezingen van 1919 verloor ze haar arbeidersvleugel grotendeels aan de Socialistische Partij, terwijl in Oost-Vlaanderen in 1921 een deel van haar plattelandskiezers naar de Katholieke Partij terugkeerde. De rest van de partij zou, op de Brugse afdeling na, grotendeels in het opkomende Vlaams-nationalisme geïntegreerd worden. Deze integratie gebeurde evenwel zeer ongelijkmatig, zowel naar plaats als in tijd.

Christene Volkspartij en Vlaamse Front sluiten in 1919 een verkiezingskartel

Ondanks de hierboven aangehaalde problemen was de rol van de Christene Volkspartij nog niet uitgespeeld. De daensisten beschikten in verschillende arrondissementen over een uitgebouwd partijkader, gesteund door tal van militanten; ze hadden belangrijke sociale organisaties, enkele weekbladen en een niet onaanzienlijk kiezerskorps. Het moet daarom niet verwonderen dat een jonge partij als *Het Vlaamse Front* — die qua programma en doelstellingen heel wat punten van overeenkomst vertoonde met de Christene Volkspartij en zich in 1919 voor het eerst moest voorstellen aan het kiezerskorps — belangstelling had voor samenwerking bij de aanstaande verkiezingen. Het verkiezingskartel van 1919, afgesloten voor de provincies West- en Oost-Vlaanderen, bleek onmiddellijk lonend: in Aalst (24,24%) werd de fronter H. Borginon verkozen naast de daensistische lijsttrekker en voorman K. Van Opdenbosch. Dat was mogelijk dank zij het nieuwe stelsel van de apparentering, waardoor stemmen overschotten in andere arrondissementen niet verloren gingen. Volgens het kartelakkoord had H. Borginon nochtans zijn zetel moeten afstaan aan de demokraat J. De Neve. Deze laatste wist er zijn partijgenoten echter van te overtuigen de overeenkomst in het belang van de samenwerking niet te doen uitvoeren. In Gent ging de fronter B. Maes naar de Kamer (4,79%), mede dank zij de steun van H. Plancquaerts vroegere aanhang. In het Pajottenland, dat buiten het kartelakkoord viel, werd de fronter G. De Clercq verkozen, ondanks het feit dat hier voor de laatste maal een daensistische lijst werd ingediend (0,23%). Het is daarbij opmerkelijk dat hij de meeste stemmen precies in die kantons behaalde die door priester Daens en F. Lambrecht vroeger het intensiefst waren bewerkt. In welke mate de fronter A. De Beuckelaere in Antwerpen verkozen werd met daensistische stemmen, is moeilijker uit te maken, gezien de sterk flamingantische traditie van deze stad. De daensistische werking was er aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog trouwens marginaal. Toch zijn ook hier sporen te vinden van een beperkte doorstroming naar het Vlaams-nationalisme, o.a. in de persoon van twee voormalige daensistische voormannen, die ongetwijfeld hun persoonlijke aanhang zullen meegebracht hebben: Emiel Wildiers en Emiel Schiltz. De eerste sloot aan bij de Frontpartij. De tweede beschouwde zich als een coalitiegenoot en zou in 1924 uit reactie tegen de overwegend vrijzinnige leiding van de Antwerpse Frontafdeling de er nochtans nauw bij aanleunende *Katholiek Christene Volkspartij voor Vlaanderen* helpen oprichten. In Limburg waren door geen van beide partijen lijsten ingediend. In West-Vlaanderen daarentegen, waar de Christene Volkspartij in de arrondissementen Brugge en Kortrijk toch sterke afdelingen had, zou nooit een degelijke samenwerking tot stand komen. Hoe-

Overeenkomst tusschen
HET VLAAMSCHE FRONT
en de
KRISTENE VOLKSPARTY

- I.-Uit grondig onderzoek en ernstige besprekingen voorafgaandelyk gevoerd, blykt het dat doel en programma van beide partyen zich in hoofdzaken zoo volkomen dekken, dat er, principieel geen reden bestaat om nog langer twee afzonderlyke groepeerings te blyven uitmaken.
- II.-Volledige versmelting ware, theoretisch, het ideaal. Het is echter nog noodig rekening te houden met beschouwingen van plaatselyken en ook nog van politiek-historischenaard, welke die zuivere versmelting niet overal wenschelyk of mogelyk maken.
- III.-De practische oplossing van het vraagstuk wordt daarom tusschen de Kristene Volksparty en Het Vlaamsche Front geregeld als volgt:
 - A)-De Kristene Volksparty bekent uitdrukkellyk te zyn een Vlaamsch Nationalistische Party.
Als waarborg daarvoor neemt zy in haar programma formeel "Zelfbestuur" op en voegt zy by haar naam de bepaling: "Party van Vlaamsche Nationalisten" (P.V.N.)
 - B)-In het arrondissement Aalst-Ninove, wordt de frontorganisatie versmolten met de Kristene Volksparty onder den naam: Kristene Volkspartij-Vlaamsche Front
 - C)-In andere arrondissementen der provincie Oost-Vlaanderen, waar beide partyen nog haast elkander ingericht zyn, zal de versmelting ook gebeuren, met dien verstande, dat de machtigste groepeerings de andere in haar schoot zal oplossen. Het ééngemaakte organisme zal daar den naam van: H.V.F.-K.V.-P.V.N. dragen.
 - D)-De Kristene Volksparty en Het Vlaamsche Front verbinden zich wederkeerig geene afdeelingen te erkennen of aan tenemen die zouden bestaan of gesticht worden buiten de bindende bepaling van bovenstaand litteraat.
 - E)-Het voorstellingsrecht van kandidaten voor de verschillende verkiezingen, behoort uitsluitend aan de door beide partyen erkende organisaties uit de kiesomschryvingen.
 - F)-Afgevaardigden van de Kristene Volkspartij hebben vanzelfsprekend zitting met gelyke rechten in den Algem. Raad van de Party der Vlaamsche Nationalisten.
 - G)-Het economische programma der beide partyen zal zoo spoedig mogelyk in wederzydsch accoord worden vastgelegd, opdat de houding der afgevaardigden in 't Parlement niet alleen op Vlaamsch Nationaal gebied maar ook in sociale en economische aangelegenheden voor allen dezelfde zou zyn.

wel beide partijen in Kortrijk aanvankelijk samenwerkten, zouden ze in Brugge afzonderlijke lijsten indienen. Oorzaak daarvan was het feit dat Fl. Fonteyne er na W.O. I het Belgisch-nationalistische kamp had gekozen. Door het feit dat hij in de Kamer tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit had gestemd, was de Christene Volkspartij er voor de fronters als coalitiegeenoot onaanvaardbaar. Geen van beide partijen (Christene Volkspartij 10,90%) haalde er een zetel, waarna priester Fonteyne uit de partij verdween.

Het kartel werd in 1921 niet hernieuwd

De samenwerking zou in 1921 weer verbroken worden, doordat de in 1919 voor Oost- en West-Vlaanderen afgesloten overeenkomst niet vernieuwd werd. Aanleiding hiertoe was het feit dat in Brugge ook in 1921 geen vergelijk kon gevonden worden tussen democraten en fronters. De diepere oorzaak moet echter gezocht worden in de vooroordelen die in beide partijen bestonden tegen de bestaande samenwerking. In de Frontpartij kwam die tegenstand vooral van de Westvlaamse fronters met de elitaire G. Van Severen, in de Christene Volkspartij waren het vooral de minder vlaamsgezinde elementen en de radicale planquaertisten, o.m. O. Van Schaemelhout en G. Doussy, die zeer op hun autonomie gesteld waren. Zij maakten de hernieuwing van het akkoord afhankelijk van een regeling over beide provincies, en met name te Brugge. Toen dat niet slaagde, werd ook in Aalst het kartel verworpen. De gevolgen waren catastrofaal. In Oost-Vlaanderen gingen de zetels van 1919 alledrie verloren, terwijl in West-Vlaanderen de kans verkeken werd om de partij op een bredere basis te vestigen: twee progressieve katholieke verkozenen, die op het punt stonden zich bij het kartel van fronters en daensisten aan te sluiten, trokken zich terug.

In Aalst bleven de voorstanders van samenwerking zich in beide partijen inspannen om tot een overeenkomst te komen. Reeds enkele weken na de nederlaag slaagden zij erin die samenwerking te herstellen buiten alle akkoorden om. Uiteindelijk zouden daensisten en fronters besluiten hun organisaties definitief tot één geheel te versmelten. Overeengekomen werd dat de sterkste afdeling telkens de zwakkere zou opnemen en de naam zou bepalen. Officieel werd deze versmelting gevierd op 9 september 1923, dag waarop de Aalsterse democraten het 25-jarig bestaan vierden van hun vrouwenziekenfonds. In de praktijk gebeurde die integratie van de resten van de daensistische beweging in het Vlaams-nationalisme niet van de ene dag op de andere. Ze zou niet altijd zonder moeilijkheden plaats grijpen en zou ook regionaal zeer ongelijkmatig verlopen. In Brugge b.v. zou de Christene Volkspartij onder de leiding van C. Moeyaert nog tot in de tweede helft van de jaren twintig als onafhankelijke partij blijven voortbestaan. Hij zou haar tot in 1926 als enige daensist in de Brugse gemeenteraad blijven vertegenwoordigen. Daarna werd geen nieuwe lijst meer ingediend en de langzaam krimpande aanhang stapte grotendeels naar de socialistische partij over.

In het Kortrijkse bleef het integratieakkoord eerder formeel. R. Vanderschelden trachtte er de Christene Volkspartij en haar sociale organisaties met steeds minder succes als een autonome groep te laten overleven binnen

de Vlaams-nationale politieke familie. In de meeste andere arrondissementen, waar geen echte daensistische organisatie meer bestond, was het oude kiezerskorps na de oorlog snel afgebrokkeld. Het waren uiteindelijk voor een belangrijk deel de vlaamsgezinden die overbleven. Geleidelijk, doch ongelijkmatig wisten de Vlaams-nationale partijen de daensistische kernen van Aalst, Antwerpen, Kortrijk, Brussel, Dendermonde, Gent en Oudenaarde-Ronse te integreren. De invloed van H. Plancquaert, die van uit Duitsland jarenlang bleef waarschuwen tegen volledige integratie in het Vlaams-nationalisme, mag in dit moeilijke versmeltingsproces niet worden onderschat.

Nergens was de versmelting evenwel zo volledig als in Aalst — met zijn machtige ziekenfondsen en coöperatieven, met zijn vakbond en zijn uitgebreid kiezerskorps ook het belangrijkste daensistisch arrondissement. Vanaf 1925 haalde de ééngemaakte *Christene Volkspartij - Vlaamse Front P.V.N.* er weer een verkozen: de democraat K. Van Opdenbosch. Hij zou het arrondissement Aalst tot in 1936 ononderbroken in de Kamer vertegenwoordigen. Na 1927 kon men hier nog moeilijk spreken over daensisten en fronters. De versmelting was er quasi-volledig. Dit bleek het duidelijkst bij de verkiezingen van 1936. Als reactie op de koers van de eenheidsbeweging VNV zou een laatste poging ondernomen worden om de vroegere daensisten in een eigen partij te verenigen. Met de medewerking van oud-volksvertegenwoordiger K. Van Opdenbosch richtten H. Plancquaert (na de goedkeuring van de zgn. «Uitdovingswet» in 1929 naar Vlaanderen teruggekeerd) e.a. de *Vlaamsch-Nationale Democratische Partij* op. De lijst haalde evenwel slechts 1,35% van de stemmen. De daensistische beweging had als onafhankelijke beweging opgehouden te bestaan. Slechts in Moeskroen zou de nog steeds bestaande daensistische kring *Helpt Elkander* de Tweede Wereldoorlog overleven.

Hoofdstuk VI

De sociale organisaties der Christene Volkspartij R. D'Haese

Eigenaardig genoeg werd tot nog toe zeer weinig aandacht besteed aan de sociale organisaties der democraten. Partijpolitieke redenen waren hieraan zeker niet vreemd, hoewel ook de vernietiging van belangrijk archiefmateriaal een rol gespeeld heeft. De studie van het vlaamsgezinde element in de daensistische beweging heeft velen bovendien doen vergeten dat het sociale er — zoals dat in de dagelijkse werking van de Christene Volkspartij duidelijk tot uiting kwam — een onverbrekkelijk geheel mee vormde. In de visie der democraten waren beide elementen slechts aspecten van hetzelfde ontvoogdingsstreven: het ene louter als mens, het andere als Vlaming. Het Vlaamse ontvoogdingsstreven was voor hen een geïntegreerd onderdeel van een geheel van maatregelen, die, samen, de heropbeuring van het volk moesten waarborgen. H. Elias wees er in zijn werk «De geschiedenis van de Vlaamse gedachte» reeds eerder op dat de Christene Volkspartij in die tijd de enige partij was waar Vlaams en sociaal ontvoogdingsstreven onverbrekkelijk verbonden waren.

Het is in het bestek van deze catalogus niet mogelijk een uitgebreide studie voor te leggen over de sociale organisaties der Christene Volkspartij. Het onderzoek is daarvoor trouwens nog niet ver genoeg gevorderd. We willen daarom vooral een eigen beeld schetsen met de bedoeling de leek een inzicht te geven in dit eerder onbekende aspect van de daensistische beweging. Daardoor zal hij ook het ontvoogdingsstreven en de partijstrijd van het einde van vorige eeuw en het begin van deze eeuw beter kunnen nuanceren.

1. Ideologische en maatschappelijke achtergronden

De leiders van de in 1893 te Okegem gestichte Christene Volkspartij kwamen evenals hun kiezerskorps grotendeels voort uit de katholieke traditie. Hun denken werd dan ook onvermijdelijk beïnvloed door de verschillende elementen die het sociale streven van de negentiende-eeuwse katholieken kenmerkten (cfr. ook Hfdst. II): «IJver voor het godsdienstig heil van de kleine man, anti-socialisme, sociale bekommernis en een verlangen naar het herstel van een corporatieve maatschappij», zoals prof. L. Wils ze in het kort samenvatte. Al deze elementen waren aanvankelijk zonder twijfel bij de meeste latere daensistische leiders in meerdere of mindere mate aanwezig. Onder de druk der werkelijkheid — de wantoestanden op het platteland en in de fabrieken bleken niet op te lossen in het oude paternalistische systeem — zouden een aantal welgestelde jonge intellectuelen nieuwe oplossingen zoeken voor de brandende problemen van het ogenblik. Zij werden daarbij sterk beïnvloed door de opkomende strijd voor politieke democratie, door het streven in brede lagen der bevolking naar meer sociale rechtvaardigheid en door de radicalisering van de Vlaamse kwestie. Studie van de jongste sociaal-politieke en -religieuze stromingen o.m. van het socialisme en van de ideeën der vooruitstrevende katholieken, gecombineerd met de hiervoor genoemde elementen, bracht hen uiteindelijk tot een nieuwe christelijk-sociale visie: de christen-democratie. Zij verwierpen het paternalisme, de gangbare opvatting in het sociale denken der katholieken van die tijd, evenals het corporatistisch streven dat een deel van de meer progressieve elementen in de Katholieke Partij nog een hele tijd zou kenmerken. In het besef dat de leidende standen hun privileges niet goedschiks zouden opgeven, stelden zij dat het volk zelf zijn lot moest in handen nemen en bepalen. Het middel om de bestaande patronale en/of klerikale bevoogding, die de emancipatie der brede massa slechts kon hinderen of remmen, uit te schakelen, was voor hen de democratie. De volksmassa zou daardoor meetellen in de besluitvorming, zodat een sociale wetgeving kon tot stand komen en de Vlaamse kwestie kon geregeld worden. De vijandige opstelling van de Katholieke Partij en van de Katholieke Kerk in bovengenoemde strijdpunten (sociale kwestie, Vlaamse Beweging, democratisering) en tegenover de door hen geformuleerde oplossingen zouden deze latere daensistische leiders van hun vroegere katholieke achtergrond vervreemden. Ze zouden uiteindelijk opteren voor een autonoom optreden.

Deze evolutie had zich bij de meesten onder hen reeds voltrokken vóór de stichting der Christene Volkspartij in 1893. Het verschijnen van de pauselijke encycliciek «Rerum Novarum» waarin voor meer sociale rechtvaardigheid gepleit werd, en bovenal de uitbreiding van het stemrecht, boden hun uiteindelijk de kans hun ideeën en ambities politiek te realiseren. In de daaropvolgende jaren zouden de leiders der democraten zich steeds opnieuw op die pauselijke wereldbrief beroepen — sommigen om electorale redenen, anderen uit overtuiging — om hun sociale en politieke actie te rechtvaardigen: de volksmassa een rechtvaardig aandeel geven in de welvaart door ze mondig te maken. Om dat te bereiken kozen zij voor een «derde weg»: een christelijke democratie, alternatief voor het «godeloze socialisme» en het «klerikale conservatisme».

Naast hun religieus-filosofische overtuiging heeft een tweede element zonder twijfel de sociale opvattingen, en bijgevolg ook de middelen die voor de verwezenlijking ervan in aanmerking kwamen, van de leiders der democraten beïnvloed: nl. hun sociale afkomst. De overgrote meerderheid onder hen mag ontegensprekelijk gerekend worden tot de meer gegoeden: drukkers, boeren-eigenaars, ambachtslui, dokters enz..., kortom tot de kleine burgerij en de ambachten. Onder invloed van hun hiervoor reeds vermelde «katholieke afkomst» en denkwereld, richtten zij zich — en dit in tegenstelling tot de socialisten — niet tot één bepaalde maatschappelijke klasse. Hun kiezerskorps zou dan ook naar aard en samenstelling zeer verscheiden zijn.

2. Politiek-strategische achtergronden

De democraten hebben in de loop der jaren een massa verschillende verenigingen gesticht: sociale organisaties (ziekenfondsen, pensioenkassen enz...), vakverenigingen, coöperatieven en veeverzekeringen, maar ook culturele en ontspanningsverenigingen. Deze politiek hing zeer nauw samen met de sociaal-politieke toestanden van het einde der negentiende eeuw, evenals met de toenmalige religieuze en ideologische opvattingen (cfr. Hfdst. I), en was trouwens geen monopolie van de democraten. Alle partijen streefden ernaar door het stichten van verenigingen zoveel mogelijk kiezers aan zich te binden.

Reeds vóór de grondwetsherziening die de invoering van het Meervoudig Algemeen Stemrecht in het vooruitzicht stelde, streefden katholieken en socialisten ernaar elkaars positie te ondergraven door arbeiders en boeren in katholieke, respectievelijk socialistische organisaties te verenigen. Nu zou echter voor het eerst de brede volks-massa bij het politieke leven betrokken worden. In plaats van door zowat 133.000 rijken zou het beleid thans bepaald worden door $\pm$ 850.000 kiezers met één stem, $\pm$ 290.000 met twee en $\pm$ 220.000 met drie stemmen. Een aanzienlijke toename dus van het aantal nieuwe kiezers zonder enige politieke traditie. Het kwam er dus op aan deze massa voor de eigen partij te winnen. En dat was slechts mogelijk indien men diezelfde massa ook kon bewijzen dat met haar belangen rekening gehouden werd, dat voor haar iets gedaan werd. Het einde van de 19de eeuw wordt dan ook gekenmerkt door een echte inflatie van nieuw-gestichte verenigingen van allerlei slag: ziekenfondsen, pensioenkassen, veeverzekeringen enz....

3. Theorie en praktijk

De daensisten zijn werkzaam geweest op verschillende terreinen. Zij hebben ziekenfondsen gesticht en vakbonden, maar ook coöperatieven (zowel produktie- als verbruikerscoöperatieven), veeverzekeringen, toneelkringen en andere culturele verenigingen. Deze werking was niet typisch voor, en bleef niet beperkt tot het Aalsterse, maar was kenmerkend voor het optreden der democraten. Overal waar zij politiek actief waren werden dergelijke verenigingen opgericht. Het is logisch dat de arrondissementen die electoraal het sterkst stonden, ook op het vlak van de nevenorganisaties het best uitgebouwd waren. De meeste (en de sterkste) organisaties waren dan ook te vinden in de arrondissementen Aalst, Kortrijk, Brugge, Antwerpen met Boom vóór 1900, en Brussel. In de andere

arrondissementen waren de daensistische organisaties niet zo ontwikkeld.

In de aard der opgerichte sociale organisaties heeft de ideologische opstelling van de verschillende politieke leiders ongetwijfeld een belangrijke rol gespeeld. Het is b.v. opmerkelijk hoe de daensistische vakverenigingen zich in het arrondissement Aalst, nadat P. Daens er de leiding had overgenomen, nooit tot een macht ontwikkeld hebben in verhouding tot de politieke sterkte die de partij er had. Daartegenover staat de werking van L. Beun-De Beer, die sterk gesteund door o.a. priester Daens en F. Lambrecht in het electoraal zwakkere arrondissement Brussel op relatief korte tijd een vakvereniging voor steenbakkers wist op te bouwen met een paar duizend leden; voor die tijd een aanzienlijk aantal. De democraten hadden in het arrondissement Aalst nochtans gelijkaardige mogelijkheden met hun werking ten voordele van de fransmans, een beroepsgroep waarin ze bovendien mettertijd zeer veel aanhang hadden verworven. Anderzijds beschikten de democraten nergens over zo degelijk uitgebouwde mutualiteiten als precies te Aalst.

Zoals in andere partijen bestond ook in de Christene Volkspartij op sommige punten een kloof tussen bepaalde theoretische stellingnamen en de praktische uitwerking ervan. Bepaalde organisatievormen zijn in daensistische middens b.v. nauwelijks van de grond gekomen. Als beste voorbeeld kunnen hier de coöperatieven genoemd worden. Voor de Christene Volkspartij, die een niet onaanzienlijk aantal stemmen haalde in de kringen der kleine burgerij (handelaars, kleine ondernemers) en der ambachten, was het zeer moeilijk ter zake een consequent beleid te voeren zonder een belangrijk deel van haar kiezerskorps van zich te vervreemden. We zien dan ook dat de meeste coöperatieven — er waren ook andere oorzaken — maar een zeer kortstondig bestaan gekend hebben. Vele verdwenen ten gevolge van het protest van de plaatselijke middenstand of bleven een eerder kwijnend bestaan leiden. Een aantal verbruikerscoöperatieven (o.m. broodbakkerijen) deden het nochtans niet zo slecht en zouden ook in de tussenoorlogse periode nog een rol spelen. Ze voorzagen nl. in één der eerste behoeften: de voeding.

4. Organisaties der Christene Volkspartij

Bleef het aantal nevenorganisaties aanvankelijk eerder beperkt — een deel der leiders wilde na de recente afsplitsing niet elk vergelijk met de Katholieke Partij bij voorbaat onmogelijk maken — dan nam het aantal nieuwe stichtingen na de definitieve breuk met de Belgische Volksbond in 1897 sterk toe. De meeste van deze verenigingen hebben het lot gedeeld van de Christene Volkspartij. Ze werden opgericht in perioden van hoogconjunctuur voor de partij en verdwenen weer wanneer het slechter ging: bij het overlijden van een voorzitter, het uit de partij stappen van een secretaris, door intimidatie, of gewoon door gebrek aan competentie of het ontbreken van een stevige structuur. Het ontbreken van een sterke overkoepelende structuur in de sociale (en in de politieke) organisatie van de partij is zonder twijfel één der belangrijkste oorzaken geweest van het falen der onafhankelijke christen-democratie vóór WO I en van haar snelle verdwijning in de tussenoorlogse periode.

Toch waren haar nevenorganisaties niet zonder belang. Hoewel een deel ervan WO I niet zou overleven —

vele andere waren reeds eerder verdwenen — hebben zij in bepaalde streken via concrete actie ontegensprekelijk een rol gespeeld in de sociale en politieke ontvoogding van de massa. Daardoor hebben zij, net zoals de Christene Volkspartij dat deed op het politieke vlak, een zweef functie vervuld ten overstaan van de Katholieke Partij, waarbinnen zij (indirect) ruimte hebben geschapen voor de zich daar ontwikkelende arbeidersbeweging. Tenslotte hebben deze verenigingen op verschillende ogenblikken in de geschiedenis der Christene Volkspartij (cfr. Hfdst. V C) de enige beperkte band gevormd tussen kiezers en partij-kader, en tussen de verschillende gewestelijke kernen en de centrale leiding.

Het heeft weinig zin hier een opsomming te beginnen van het aantal ziekenfondsen, vakverenigingen enz... per gemeente of arrondissement, hoewel dit ongetwijfeld een interessant overzicht moet geven van de werking der democraten op dit terrein. Het onderzoek is, zoals eerder vermeld, nog niet ver genoeg gevorderd om dergelijk kwantitatief overzicht mogelijk te maken, bepaalde streken wellicht uitgezonderd. Daarom willen we slechts even het belang nagaan van bepaalde types van vereniging, hun evolutie in de tijd, vernieuwingen die de daensisten hebben ingevoerd enz....

a. Ziekenfondsen

Overall waar zij actief waren hebben de democraten ziekenfondsen opgericht. Het waren de belangrijkste nevenorganisaties der Christene Volkspartij. Dat volgt enigszins uit de aard der christen-democratie zélf, waar het caritatieve onder christelijk-godsdienstige invloed een belangrijke rol is blijven spelen.

Het zwaartepunt der daensistische nevenorganisaties lag, globaal beschouwd, in het arrondissement Aalst — ook electoraal het sterkste gewest. Dat was zeker het geval voor het ziekenfondswezen. De partij had daarvoor in Aalst in de persoon van J. De Neve een organisator van formaat gevonden. Terwijl andere daensistische leiders met organisatorisch talent zoals F. Sterck, A. De Backer en priester Daens vroegtijdig overleden waren of andere om verschillende redenen het arrondissement hadden verlaten, waardoor hun werk teloorving, zou J. De Neve (+ 1942) de daensistische ziekenfondsen héél zijn leven blijven leiden en uitbouwen. In 1898 tot «schrijver» van het plaatselijke ziekenfonds gekozen, werd hij reeds enkele jaren later, in 1903, voorzitter. In 1895 ontstaan uit een scheuring binnen het toenmalig sterkste ziekenfonds, de «Algemene Bond van Werklieden en Burgers der stad Aalst», werd het in de loop der jaren door hem uitgebouwd tot de belangrijkste mutualiteit van de streek.

Het heeft hier weinig zin de geschiedenis van de daensistische ziekenfondsen in detail te behandelen. Het volstaat de grote krachtlijnen aan te geven.

Bestonden er vóór 1900 verschillende daensistische ziekenfondsen in de streek van Aalst, dan zou de uitbouw ervan op arrondissementeel vlak na dat jaar definitief op gang komen. Om de leden te kunnen verzekeren tegen langdurige ziekte was nl. een federatie nodig van minstens drie maatschappijen. Achtereenvolgens werden daarop ziekenfondsen gesticht in Denderwindeke, Outer, Nieuwerkerken, Mere, Impe, Erpe, Herdersem en Wieze. Die vormden samen de «Broederbond». Daarbuiten bestonden o.a. nog daensistische mutualiteiten in Denderleeuw,

Denderhoutem, Erembodegem, Moorsel, Welle en Okegem. Het belang van deze Aalsterse organisatie van ziekenfondsen ligt echter vooral hierin, dat zij naast een aantal vernieuwingen die ze invoerde (waarover verder meer) door de uiteindelijke integratie van het Oostvlaamse daensisme in het Vlaams-nationalisme in feite de organisatorische onderbouw heeft gevormd van de latere *Landsbond van Vlaams-Nationale Mutualiteiten*, met zetel te Aalst. Al die tijd bleef de leiding in dezelfde handen berusten, terwijl het ledenaantal ononderbroken bleef stijgen.

Ook in andere arrondissementen, zoals o.m. in het Kortrijkse, in het Brugse en in het Antwerpse — om slechts de sterkste te noemen — hadden de daensisten belangrijke mutualiteiten. Het ontbreken van een stevige overkoepelende structuur op nationaal vlak (althans in de praktijk) en de politieke evolutie in de verschillende arrondissementen zowel vóór als na de Eerste Wereldoorlog, heeft de groei van de sociale organisaties diepgaand beïnvloed. Zo zijn ze in het arrondissement Antwerpen ten gevolge van de travaillistische koers die priester Fonteyne er vanaf 1900 heeft gevoerd, samen met de politieke organisatie ten onder gegaan. Na WO I bleken een aantal mutualiteiten opgehouden hebben te bestaan, terwijl de overige in verschillende richtingen evolueerden. Een gedeelte ervan, vnl. in Oost-Vlaanderen, werden in het Vlaams-nationalisme geïntegreerd. Andere sloten aan bij katholieke verbonden of bleven nog een tijdlang autonoom verder werken om ten slotte dood te bloeden doordat de leden in andere organisaties opgingen.

De daensisten hebben op het vlak van de ziekteverzekering een aantal zaken verwezenlijkt die voor die tijd zeer vooruitstrevend waren.

De Aalsterse mutualiteiten stonden hierbij aan de kop. Zo konden de leden b.v. vrij hun dokter kiezen (tot dan toe was het gebruikelijk dat wie bij een bepaald ziekenfonds aansloot, een bepaalde dokter raadpleegde). De democraten waren ook, alleszins in het Aalsterse, de eersten om een vrouwenziekenfonds (1898) op te richten, in 1911 gevolgd door een «Kinderen-Afdeeling» voor kinderen vanaf zes jaar. Telkens werden de andere partijen ondanks hun aanvankelijke spot verplicht te volgen, wilden zij hun greep op het kiezerskorps niet verliezen. Onder de Eerste Wereldoorlog zou het Aalsters «Ziekenfonds der Kristene Volkspartij» ook de allerkleinste kinderen verzekeren. Ze bleken daarmee, steeds in het Aalsterse, de enige mutualiteit die aan alle voorwaarden voldeed, door het Komiteit gesteld om gesubsidieerd te kunnen worden.

b. Vakverenigingen

Zoals vermeld waren de democraten ook werkzaam op syndicaal vlak. Best bekend zijn hun steenbakkersvakbonden uit het Pajottenland en uit de Rupelstreek, omstreeks de eeuwwisseling overkoepeld door het «Nationaal Christen Syndikaat der Steenbakkers», opgericht voor heel België. Met zijn paar duizend leden was het een voor die tijd sterke macht. Door hun onverdroten werking waren de daensisten erin geslaagd de socialistische pogingen om deze beroepsgroep voor zich te winnen, te verijdelen. Er zijn ons van deze vakbond, vnl. in het Pajottenland, verschillende stakingen bekend. Ze hebben uiteindelijk mede tot een verbetering van de daar heersen-

de toestanden geleid. Niettemin is deze vakvereniging uiteindelijk verdwenen. Enkele mislukte stakingsacties en de ondergang van de politieke organisatie der Christene Volkspartij in de arrondissementen Brussel en Antwerpen zullen hieraan wel niet vreemd geweest zijn.

Ook in andere arrondissementen zijn ons daensistische syndicaten bekend, zo o.m. in het Aalsterse, in het Kortrijkse en in Ronse. Sommige daarvan hebben met succes deelgenomen aan plaatselijke stakingsacties, gewoonlijk georganiseerd in samenwerking met socialistische vakverenigingen. Slechts van de daensistische vakbond van Aalst zijn ons enkele officiële cijfers bekend over het ledenaantal, dat niet zo hoog lag (1910: 165 leden op een totaal van 3.363 gesyndikeerden in Aalst) maar toch geleidelijk bleef stijgen. Ze stijven ons in ons vermoeden dat de vakbonden der Christene Volkspartij ondanks een goede aanzet vlak voor de eeuwwisseling organisatorisch uiteindelijk van minder belang waren voor de partij. Oorzaken hiervan waren o.m. het feit dat de voornaamste organisatoren (F. Sterck, A. De Backer, P. De Pelsmaeker, F. Lambrecht) vroegtijdig overleden zijn of de beweging verlaten hebben. Anderzijds stonden de daensisten in een moeilijke positie voor vakbondsactie. Dergelijke werking werd nauwelijks getolereerd. Syndicalisten werden daardoor gemakkelijk naar het socialistische kamp gedreven, waar men op dat vlak veel sterker stond, of naar het katholieke. In de schoot van de Katholieke Partij genoot men immers nog steeds een grotere zekerheid dan als onafhankelijke democraat.

Tenslotte dient hier voor de Aalsterse vakvereniging hetzelfde gezegd als voor de Aalsterse ziekenfondsen: ze heeft de kern gevormd waaruit in de tussenoorlogse periode, na de integratie van de daensistische beweging in het Vlaams-nationalisme, *het Vlaams-Nationaal Syndicaat* gegroeid is, dat uiteindelijk een dertigduizend leden zou tellen en waarvan het zwaartepunt duidelijk in het Aalsterse was gelegen.

c. ... en coöperatieven

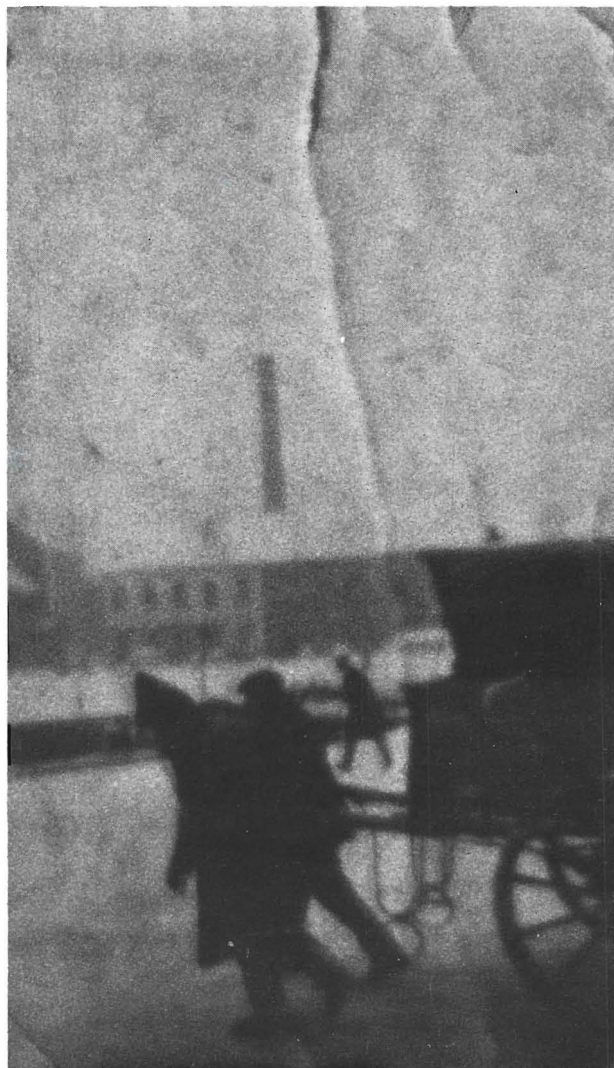
Minder bekend zijn de coöperatieven. Zoals eerder vermeld was het een controversieel punt in sommige middens der partij. Naast enkele productiecoöperatieven (vnl. weverscoöperatieven), die om voornoemde reden en als gevolg van tegenwerking van buiten af nooit gebloeid hebben, beschikte de partij vooral in een aantal dichtbevolkte buitengemeenten over een hele reeks kleine verbruikerscoöperatieven.

De belangrijkste coöperatieve was opnieuw in Aalst gelegen, nl. *Volksverheffing*. Ze bleef groeien tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Ontstaan uit het gelijknamig daensistisch partijlokaal, kwam er in 1911 een bakkerij bij. Het aantal diensten werd gedurende de Eerste Wereldoorlog sterk uitgebreid, mede ten gevolge van de misbruiken bij het Voedingskomiteit. Een slagerij en een kolenhandel moesten de leden de gelegenheid bieden tegen gunstige voorwaarden aankopen te doen. Er kwam een bibliotheek bij en men kon er ook allerlei cursussen volgen. In 1922 werd de *Samenwerkende Maatschappij Volksverheffing* verder uitgebreid met een coöperatieve drukkerij (de van de Wwe Daens overgekochte drukkerij van P. Daens). Hieruit zou in de jaren '35 de *S.M. Dietschland* groeien, waar ongeveer de hele toenma-

lige Vlaams-nationale pers gedrukt werd. Tenslotte maakte er ook een spaarkas deel van uit.

Tot besluit van deze korte uiteenzetting kan nog het bestaan vermeld worden van een aantal andere vormen van organisatie. Wijkclubs, Jonge Wachten, turnafdelingen, toneelkringen e.d.m. moesten het contact van de partij met de kiezers onderhouden en bestendigen.

153

Hoofdstuk VII

HET DAENSISTISCH LIED

J. de Feyter

Inleiding

Om het fenomeen «daensistisch lied» te kunnen situeren volstaat het te verwijzen naar de in Hfdst. I reeds uitvoerig geschetste politieke en maatschappelijke context van de tweede helft van de 19de eeuw. In het kort samengevat wordt die onder meer gekenmerkt door industrialisatie en ontworteling, uitbuiting en armoede, analfabetisme, een slechte openbare gezondheid en rechteloosheid op elk gebied.

Bij de verschillende emancipatiebewegingen, die als reactie op deze wantoestanden in de loop van de tweede helft van vorige eeuw ontstonden, nam het lied een bijzondere plaats in.
Hoe komt dat zo?

Een lied is door het gebruik van eenvoudige woorden verstaanbaar voor het volk, ook voor ongeletterden. Dat is belangrijk als men bedenkt dat in Brugge bijvoorbeeld in 1890 nog circa 40% der bevolking lezen noch schrijven kon. De leefsituatie, bijvoorbeeld de erbarmelijke werkomstandigheden van het fabrieksproletariaat, kunnen in een lied vastgelegd worden. Dat geldt ook voor de oorzaken en de gevolgen van een dergelijke situatie. Er kan vervolgens een oproep tot de lotgenoten aan verbonden worden zich te verenigen. Aansluitend kan het streven en de actie om te komen tot verbetering van de sociale situatie waarin men verkeert, verwoord worden.

Wanneer nu een dergelijk lied door een groep gehanteerd wordt in de strijd voor lotsverbetering, dan draagt het lied bij tot de bewustwording. De betrokkenen worden zich bewust van de situatie waarin zij verkeren, kunnen tot actie aangezet worden, gericht op de situatie die door hen gewenst wordt. Daarnaast versterkt het lied de solidariteit tussen de deelnemers aan de strijd.

Aansluitend bij het voorgaande kunnen we in die nagelaten daensistische liederen verschillende categorieën onderscheiden. Zo zijn er strijdliederen, verkiezingsliederen, scheldliederen, programmaliederen, Vlaamse liederen en verheerlijklingsliederen.

1. Strijdliederen

Van de 93 liederen die tot nog toe geïnventariseerd werden, zijn er 19 als typische strijdliederen aan te merken. Er zijn heel bekende liederen bij, zoals «Het lied van den Groenen Strik» of «Hulde aan de Groene Vlag». Deze liederen worden door vroegere aanhangers van de daensistische beweging nog altijd gezongen, onder meer bij de jaarlijkse herdenking van advocaat A. De Backer te Denderhoutem.

Vele minder gekende liederen horen in deze categorie thuis. Bijvoorbeeld «Onze Volkspartij» (1895), waarvan eerste strofe en refrein als volgt luiden:

*Waar het volk wordt uitgezogen
En in zijn loon wordt bedrogen,
Waar het brood hem wordt ontrukkt,
Door de mannen van 't geluk*

*Daar strijdt de Volkspartij (bis)
Ja, vrak en vrij, (bis)
De Kristene Volkspartij.*

(Zangwijze: Daar is ons Vaderland).

Uit de inhoud blijkt dat vele van deze strijdliederen even goed als sociale liederen kunnen beschouwd worden. Ze klagen het onrecht aan en de dwang die het volk moet ondergaan. Maar ook de onderdrukking in de politieke strijd staat in enkele liederen duidelijk op de voorgrond. Tegelijkertijd trachtte men het eigen karakter van de beweging zo duidelijk mogelijk te profileren, ten einde door de toehoorders niet in het «andere» kamp te worden ingedeeld. Dat laatste aspect komt bijvoorbeeld duidelijk tot uiting in volgende strofe uit het «Strijdlid der Democraten» uit de Brugse bundel van Laloo-Dupont.

*Men komt ons uit te schelden,
Voor ketters, schismatiek,
Wij lachen met hun reden
En blijven katholiek,
Wij worden nooit geen leden
Der sociale klik.*

In elk geval geven deze strijdliederen een rechtvaardiging van de gevoerde strijd: de Christene Volkspartij zal een eind maken aan dwang en slavernij, aan hoon en bespottig. Doel is tegelijk de militanten en kiezers aan te sporen en moed te geven, en een band van saamhorigheid te smeden tussen alle democraten.

Het duidelijkst komt dit tot uiting in de zogenaamde vlaggeliederen. Ze doen een oproep om de strijd samen voort te zetten, waarbij ze die tegelijk rechtvaardigen en getuigen dat de tegenstander (d'ou bewaarders) hierdoor zal vernietigd worden, zoals in het alom gekende lijflied der Aalsterse daensisten, «Hulde aan de Groene Vlag». In diverse dorpen werden door daensistische muziekmaatschappijen eigen strijdliederen uitgevoerd, zoals bijvoorbeeld in Welle («De Wellenaars zijn op de baan»).

Tenslotte kan er nog op gewezen worden dat dergelijke liederen — en in feite geldt dat voor al de hier besproken categorieën — vaak ook een economische functie hadden vooral dan in verkiezingstijd. Liederden werden dan gezongen op kermessen, in cafés en overal waar mocht gehoopt worden op een financiële bijdrage.

Op die manier werd geld ingezameld voor de «strijdpenning», het verkiezingsfonds waaruit het propagandamateriaal moest betaald worden.

2. Verkiezingsliederen

Een aantal strijdlieden der democraten zijn typische verkiezings(strijd)liederen. Ze hebben namelijk (mede) op dit soort gebeurtenissen betrekking. Juist ten tijde van verkiezingen was de botsing tussen daensisten en bewaarders gewoonlijk het heftigst. Dan fungeerde het lied ook bij uitstek als medium om het onrecht aan te klagen, de tegenstanders aan te pakken en de strijd te rechtvaardigen (met de bedoeling daardoor stemmen te winnen), maar ook als middel om de interne cohesie van de partij te versterken en alle krachten te mobiliseren. Dus tegelijkertijd propagandafunctie en interne functie.

Bij dergelijke gelegenheden ontstonden ook vele scheldliederen. De meeste van de hiervoor genoemde elementen vindt men terug in het verkiezingslied «Het Vaandel Op!»

HET VAANDEL OP!!!

wijze: Tranvaalsch Volkslied.

Wie kent ons niet, ons Volkspartij
Die strijdt voor recht en brood?
Die strijdt om Vlaanderen weerom vrij,
Die strijdt tot in den dood?
Ja, democraten uit ons Vlaanderen,
Verheft den fieren kop.
Slaat d'oude kliek neder in spaanderen,
En steekt ons vaandel op!
Ons vaandel op! (bis)
En steekt ons groene vaandel op!

2

Wie zal de boei van 't Vlaamsche volk
Verbreken zonder schroom?
En wie staat pal als dapp're tolk
Voor recht, en taal, en loon?
Het zijn weerom de demokraten,
Met fieren, stalen kop,
Geen een van ons zal hen vertellen,
Wij steken 't vaandel op!
Het vaandel op! (bis)
Wij steken 't groene vaandel op!

3

Wie heeft geofferd goed en bloed?
Wiens vlag is rein als goud?
Wie stierf met waren heldenmoed,
Voor ons aller behoud?
Nog eens dat waren onze helden,
Met Vlaamsche kerelskop,
Wij zullen hunnen lof vermelden,
En steken 't vaandel op!
Het vaandel op! (bis)
En steken 't groene vaandel op!

4

Voor wie slaat thans het uur van strijd
Van nu tot kiezingsstond?
Aan wie ons stemme toegewijd?
Het klinkt luid in 't rond:
Wij strijden voor de democraten,
En buigen nooit den kop!
Wij zingen 't luid in wijk en straten,
En steken 't vaandel op!
Het vaandel op! (bis)
En steken 't groene vaandel op!

5

Welaan, vooruit, in broedersband
Eenieder neemt zijn post.
Tesaam gestormd, de vlag in d'hand
De vlag die ons verlost!
De groene vaan der democraten,
waait boven onzen kop
Wij zweeren haar nooit te verlaten
En steken z'hooger op.
Ja hooger op! (bis)
En steken z'hooger, hooger op.

In enkele liederen staat de figuur van een daensistisch leider, tevens verkiezingskandidaat, op de voorgrond. Het onderscheid met het verheerlijkinglied is dan soms moeilijker, hoewel in een aantal gevallen de rol van de kandidaat-mandataris duidelijk op de voorgrond staat. Dat is vooral het geval voor die voormannen wie minder een martelaarsrol toebedeeld werd, zoals voor een H. Planquaert, een Fl. Fonteyne e.a.

Korte liedjes, gewoonlijk slechts enkele verzen op een populaire melodie, vervulden dezelfde rol en werden tijdens en na de verkiezingsstrijd frequent gehoord. Zo zong men in het Aalsterse

Viva paster Daens, en hij mag er wezen,
Viva paster Daens, en hij mag er zijn.
Hip, Hip, Hoera!

In Brugge hoorde men ter gelegenheid van de daensistische overwinning van 1912

Ruzette boven,
Ruzette boven,
Maar Fonteyne bovenal!

Naast voornoemde aspecten kan de belangstellende lezer, historicus of heemkundige in deze liederen tal van andere gegevens terugvinden. Zo treft men in het «Liedeken van den Werkman-Kiezer» bijvoorbeeld allusies aan op de verkiezingspraktijken van die tijd.

Kandidaten
Democraten

Zijn de mannen van ons hart!
Laat die andere maar trakteren,
Liegen, lasteren, en forceren!

«'t Moet beteren!» is volgens P. Daens één van de twee eerste daensistische liederen. In de twintiger jaren werd het door Louis De Bruyn nog altijd gezongen in de verkiezingsstrijd te Denderleeuw. Dit lied van Jan Miers duidt de aanhang van de Christene Volkspartij aan:

burgers, werklieden en boeren. Nu het stemrecht verkregen werd, kan een einde gemaakt worden aan de verdrukking. De kiesbeloften van de bewaarders worden er in aan de kaak gesteld. Thema's als de verkwesting aan militaire doelen, de Kongo-problematiek, het hongerloon van de werkmans enz... komen aan de orde.

3. Scheldliederen

De meeste ons bekende scheld- en spotliederen zijn afkomstig van de tegenstanders der democraten. Zo bijvoorbeeld:

*Ratten, ratten, ratten in
de Donsjen hun patatten
en hun haar moet af
en hun haar moet af.*

Of ook:

*Pastoor Daens is ne zot
En al zijn volk dat trekt er op.*

Algemeen bekend is ook:

*Donsjken, Donsjken àne rok valt af!
Ane rok valt af, valt af!*

Waar de schimp en de schand — zoals het in brand steken of begraven van een strooien pop die priester Daens verbeeldde — hoofdzakelijk op de als trekpaard fungerende Adolf Daens neerkwam, ging hij voor zijn volgelingen een martelaarsrol vervullen. Dit is één van de oorzaken geweest van de identificatie van de onafhankelijke christen-democratie met priester Daens. Onder de term «daensisme» is de hele stroming trouwens nog altijd bekend.

Als gevolg van deze toestand kwam een betrekkelijk groot aantal liederen tot stand die (meestal) slechts de martelaar Daens verheerlijkten. Het strijdelement, dat we nog terugvinden in de aan H. Plancquaert en Fl. Fonteyne gewijde liederen, komt er nauwelijks in aan bod. Liederens als «Den verbranden priester Daens» en ook wel «Heil priester Daens» mogen daarom als een zuivere reactie genoemd worden op daden en schimpliederens van tegenstanders. Hierover verder meer.

4. Programmaliederens

Het hoeft in dit verband geen toelichting dat in de daensistische strijd een betrekkelijk groot aantal liederens op sociale thema's betrekking heeft. De meeste aandacht gaat daarbij uit naar de onderdrukking van de kleine man, in die zin dat de arme, de werkmans, de wees daaronder begrepen zijn.

Uitgangspunt is veelal de dagelijkse realiteit van armoede en rechteloosheid. Daarbij wordt wel de waarde van de arbeid erkend, maar wordt deze waarde tevens tot haar reële verhoudingen teruggebracht, zoals in het hierbij afgedrukte «Werkmanslied»:

«'k Ben mensch maar geen machien». De werkmans wil als mens behandeld worden en in ruil voor de rijkdom die zijn arbeid oplevert een waardige beloning ontvangen voor zijn werk, ten behoeve van zijn gezin. De staat moet daartoe garanties geven, die men zal afdwingen door vereniging van de arbeid, uiteraard via de (Christene) Volkspartij.

Sommige liederens, voornamelijk een aantal Brugse, zijn naar inhoud tamelijk revolutionair. Voor die uit het Aalsterse geldt dit in veel mindere mate. Op dit verschil in radicalisme tussen beide kernen werd in vorige hoofdstukken reeds gewezen. Hangt dit samen met het priesterschap van A. Daens? Of met het feit dat door zijn binding aan de Kerk ook zijn persoonlijke aanhang in Aalst meer kerke-lijk is gebleven? De indruk bestaat dat één en ander toch in sterke mate met de figuur van priester A. Daens verbonden is.

Verschillende doelgroepen komen aan bod: de arbeiders, de hopboeren, de fransmans. Het volstaat hiervoor te verwijzen naar Hdst. III, Programma.

Enkele liederens behandelen ook andere thema's van het partijprogramma, met name de politieke eisen, waarvan de voornaamste het algemeen stemrecht is. Dit wordt zonder beperking geëist. Uitgangspunt is de gelijkheid van alle mensen: «Verdwijnen moet alle voorrecht, Wij zijn zoveel als rijken waard, enz...» zoals het in een Brugs lieder wordt uitgedrukt. A. Van den Bruele drukte die eis tot politieke gelijkheid in het refrein van één van zijn liederens als volgt uit:

*Wij zijn de tolk
van 't Belgisch volk
dat eist met klem
voor elke man één stem.*

5. Vlaamse liederens

Onder de ons bekende daensistische liederens zijn er ook enkele met een Vlaams thema. Er zijn algemeen Vlaamse liederens bij, liederens met een eerder culturele waarde, zoals «Al zingen 't Vrije lieder» of «Vlaanderen - 't zijn weiden als wiegende zeeën».

Andere liederens in deze reeks vertonen een duidelijk vlaamsbewust aspect. In nog andere wordt aan het Vlaamse element een sociaal aspect toegevoegd. (Er werd in vorige hoofdstukken reeds gewezen op dit samengaan van Vlaamse en sociale strijd in het daensisme.) In het democraten-lieder «Het volk begrijpt zijn waarde» wordt het Vlaamse element samengevoegd met een christelijk en een sociaal element. In het hierbij afgedrukte lieder «Zij zullen ons niet temmen» blijkt een democratisch element toegevoegd te zijn aan het Vlaamse aspect.

Voor de rest viel men gemakkelijk terug op de in de Vlaamse Beweging van die tijd algemeen gekende strijdliederens.

6. Verheerlijklingsliederens.

Een vrij groot aantal liederens hebben betrekking op de belangrijkste daensistische leiders, die zich — men houde dat voor ogen — haast allemaal letterlijk doodgewerkt of totaal geruïneerd hebben voor hun ideaal. Het mag daarom geen verwondering wekken dat heel wat liederens louter een verheerlijking zijn van deze voormannen. Voorzover zij daartoe trouwens niet beperkt blijven, zijn ze elders ondergebracht.

Ongeveer de helft van dit soort liederens zijn een lofzang op priester Daens. De kwaliteit is over het algemeen genomen eerder laag. Een treffende inhoud — zo reeds aanwezig — gaat teloor door het bombastisch taalgebruik.

WERKMANS L I E D

I.

Mijn arbeid heb ik hartelijk lief (bis
Mijn arbeid boven al. (bis
Want voor geen gouden koningskroon (bis
Mijn lot verwisselen zal. }

II.

'k Werd vrij geschapen door mijn God (bis
'k Ben mensch maar geen machien (bis
Ik doe mijn werk en doe mijn plicht (bis
En 'k mag naar omhoog niet zien }

III.

Mijn grootste schat is mijn gezin, (bis
Mijn troost is mijne vrouw (bis
Zij sta mij bij in liefde en leed, (bis
Met christene hou en trouw. }

IV.

Ik vraag geen goud maar dagelijksch brood (bis
Ik draag noch haat, noch nijd (bis
Doch 'k wil als mensch behandeld zijn (bis
In dezen levensstrijd }

V.

Ach laat mij nooit uit bedelen gaan (bis
In mijnen ouden dag, (bis
'k Breng rijkdom in mijn vaderland (bis
Dat mij iets geven mag. }

VI.

Verwelkt de bloem niet van mijn kind (bis
Von jongs af in de fabriek, (bis
Doch laat het vrij ter schole gaan (bis
Het blooze als een krieb }

VII.

Bescherming vraag ik aan den Staat (bis
En eerbied voor mijn recht (bis
Mijn recht van leven door mijn werk (bis
Mij tot nu toe ontzegt. }

VIII.

Vereeniging is onze macht, (bis
Ja, weg met de dwingelandij, (bis
Te saâm gestreden, werkers, op (bis
Voor onze volkspartij }

Z I J Z U L L E N O N S N I E T T E M M E N

I.

Zij zullen ons niet temmen,
Trots onrecht en bedwang
In kluisters, noch in klemmen,
Voor 't gansche leven lang.
Die vlāmen van 't verleden,
Zij zijn voorwaar niet dood,
Zij strijden moedvol heden,
En eischen RECHT en BROOD !

Refrein

Zij zullen ons niet temmen,
Door geene dwingelandij
Wij kloeke democraten (bis
Wij vechten VLAAND'REN VRIJ (

II.

Al komt men ons verachten
In onzen heldenstrijd,
Ons recht zal men niet smachten,
Wij vreezen haat, noch nijd.
Wij zullen moed'vol strijden
Tot dat een beet're tijd,
Een einde stelt aan 't lijden
En dat er heerscht VRIJHEID.

III.

Op fiere Democraten
Trouw rond de groene vāān,
Als LELIAARDS u haten
Weest daarom niet ontdaan,
Luid klink' in dorp en stēēge,
Het woord RECHTVAARDIGHEID,
Ons vaandel leidt ter zege,
Vooruit men ons ten strijd.

Democraat.

Afzonderlijke liederen bestaan verder voor A. De Backer, H. Plancquaert, priester Fonteyne en P. Daens.

Het huldlied voor A. De Backer, waarschijnlijk naar aanleiding van zijn vroegtijdige dood in 1904 geschreven, is ons slechts bekend uit de Brugse bundel. Het refrein ervan luidt als volgt:

*Met 't groene reddingsvaan in d'hand,
verdelgend spot en haat
Zo stierf hij voor het Vlaamse land,
als Christen demokraat.*

H. Plancquaert, vurig spreker en radicaal flamingant, wordt als de leeuw van Vlaanderen opgevoerd. Het lied sluit af met een oproep tot strijd voor God en volk.

Naast het nu nog in Brugse studentenmiddens gekende lijflied van de fonteynisten «Paster Fonteyne dat is een man» bestaat ook een huldlied voor Fl. Fonteyne.

Aan P. Daens tenslotte zijn verschillende liederen opgedragen. In Brugge was het volgende heel bekend.

HEIL ONZE PIETER DAENS!

Gekende wijze

*Sa vrienden van 't goê leven,
Wilt hier uw aandacht geven
Wat dat er wordt gemeld
Van onzen «Braven Held»
Z'en kosten hem niet lijden,
En spraken in verblijden;
«Hij moet de Kamers uit.
Met Pier is 't uitgefluit'.»*

*Maar ons volk die zei: «Hola! zoo ras nog niet,
Of het zou u brengen nog groot verdriet!»
Want in Aalst, daar staan nog Vrije Mannen recht,
Die aan Pieter voor goed zijn gehecht!*

REFREIN:

*Pierken braaf 'n maakt toch geen verdriet,
Want zoo ge ziet:
Hij 'n valt toch niet!
Met vrijen klank vloog hij de Kamers in
Zestien duist stemmen is dat geen gewin!*

*Die heeren, zoo zij dachten,
Zouden ons volk verachten,
En zeiden: «'t Is gedaan!
Nu zijn wij baas voortaan!
Hij zal ons niet meer stooren,
Wij zullen als te vooren
Den boel doen dapper gaan
't En komt er niet op aan!»*

*Maar, och sappristi! ze dachten zeker niet,
Hoe het volk van Aalst, is trouw aan «Onze Piet»
En in één twee drie! de deuren vlogen in
En onze Pier was de Kamer weêr bin!!*

*Nu staan zij daar te schreeuwen
Gelijk getergde leeuwen,
Gevangen in het net
Door Pierken gereed gezet.
Wat zijn dat voor manieren
Alzoo te willen tieren,
Staakt toch uw droef geraas,
Want Pier speelt nu den baas.*

*Doch ons Pierken stoort hem zeker daarom niet,
En hij licht nu ook met al dit groot verdriet.
Want al klagen zij ook steeds met veel geweld;
Onze Pier staat zoo recht als een held!*

*Sa laat ze nu maar boeren
En spelen vieze toeren!
Het is van weinig baat
Zoolang als Pier er staat.
Hij zal hun wel dresseeren
En hun een dansje leeren
Ziet hoe men wordt geloond
Als men dit volkje hoont.*

*Ei! gij katten, zoo gij nog Pierken vangen wilt,
Zie maar toe dat gij nimmer zijne rust 'n stilt;
Want zoo ras slaat hij zijn leeuwenklauwen fel.
En hij grijpt uw bij uw leelijk kattenvel!*

Slot

Deze eerste schets van het daensistische lied geeft het belang en de functie ervan aan in de beweging. Het lied werd gehanteerd bij uiteenlopende manifestaties en gebeurtenissen: bij verkiezingsacties, in straatmanifestaties en -acties, tijdens bijeenkomsten van de eigen organisaties enz. In het lied werden de redenen van de strijd op bevattelijke wijze uitgedrukt, evenals het doel dat men ermee wilde bereiken. Verder kwamen de verschillen met de tegenstanders naar voren. Die confrontatie werd in scheldliedertjes vastgelegd, en gaf tevens aanleiding tot het ontstaan van liederen, waarin de daensistische leiders — bespot, vervolgd, en gebroodroofd als zij werden — de rol van martelaar vervulden, of om hun inzet werden verheerlijkt.

Andere liederen nog moesten partijgangers en sympathisanten bewust maken van de maatschappelijke en politieke situatie waarin zij verkeerden en de actie rechtvaardigen.

Het veelvuldig gebruik van deze liederen bevorderde bovendien de solidariteit binnen de beweging. Eerder dan op cultureel of esthetisch vlak moet de betekenis van het daensistische lied daarom vooral gezocht worden in de bijdrage die het geleverd heeft in de strijd voor de ontvoogding van het Vlaamse volk.

Hoofdstuk VIII

Daensistische voormannen als schrijvers

F. Van Campenhout

Aan de basis van de daensistische beweging zat een reële bekommernis om het lot van de verdrukte en kansarme evenmens. Deze sociale bewogenheid die sommigen dreef naar de politiek, vond ook zijn neerslag in een journalistiek en literair oeuvre. Er ontstonden romans, verhalen, toneelstukken en gedichten die vooral volksopvoeding en volksverheffing beoogden en in de beste gevallen uitstegen boven het moraliserende, didactische of naïef-volkse, en met recht aanspraak maken op een plaats in de Vlaamse literatuur. Ze belichten een interessant aspect van het religieuze, volkse en culturele leven in Vlaanderen in de decennia voor en na de eeuwwisseling en geven vaak — weliswaar niet expliciet — informatie over daensistische denkbeelden.

De daensistische auteurs sloten aan bij de volkse traditie van de 19de eeuw. Immers, in het spoor van Conscience werden in bedoelde periode talrijke historische romans, zedenromans en dorpsnovellen geschreven. De toneelproductie was overvloedig en gevarieerd, maar de kwaliteit lag vaak bedroevend laag. Onze literatuur ademde in een romantisch getint realisme; het sociaal aspect werd stiefmoederlijk benaderd of zelfs genegeerd.

De daensistische auteurs wisten deze volkse traditie echter niet met een nieuw element te verrijken. Ze vormden geen homogene groep en misten een eigen imago. Ze hadden geen eigen thematiek of schrijfrant, en onderscheidden zich evenmin van de tijdgenoten door gemeenschappelijke kenmerken of door een beginselverklaring. Hun produktie is gespreid over een tijdsspanne van nagenoeg een halve eeuw. Sommigen onder hen waren reeds vóór 1893 actief in de wereld van de letteren, anderen zouden na 1918 de christelijk-democratische opvattingen verlaten, maar aan literatuur en journalistiek blijven doen. Hun gezamenlijk oeuvre vertoont nochtans weinig evolutie. De meeste auteurs wilden voor alles leesvoer leveren, en de weinigen die probeerden uit te stijgen boven deze bekrompen benadering, bleven literaire eenzaten. Geen daensist werd opgenomen in de vernieuwing van Van Nu en Straks (1893), en wie de daensistische produktie legt naast die van tijdgenoten als August Vermeylen en Karel Van de Woestijne, bemerkt een enorme kloof.

Het politiek isolement waarin de daensisten gedreven werden, kwam de verspreiding van hun werken niet ten goede — zeker niet van hun geëngageerde werken. Die werden vaak door de officiële kritiek doodgezwegen of geraakten niet eens gedrukt. We begrijpen meteen waarom deze doorgaans niet-onverdienstelijke schrijvers anno 1981 zo goed als onbekend zijn.

Hoezeer journalistiek en literair werk samengaan bij vele daensisten, wordt geïllustreerd in het oeuvre van PIETER DAENS (1842-1918).

De drukkerij-uitgeverij P. Daens-Mayart, Eiland Chipka te Aalst, zorgde vanaf omstreeks 1870 voor een hele reeks godsdienstige en wereldlijke boeken vol nuttige raadgevingen en voor volksromans die gretig aftrek vonden in Vlaanderen en dikwijls verschillende uitgaven kenden. Naast vertalingen van o.a. Sint-Alfonsus de Liguori, trok uitgever Pieter Daens Nederlands werk aan of trachtte zelf in de leemte te voorzien.

Van priester Adolf Daens publiceerde hij *Het Geluk des Hemels*, uit het Engels vertaald op verzoek van deken Raemdonck van Aalst, en een *Leven van den H. Antonius den Groote Eremijt* (1894), een zakelijke uiteenzetting, gebaseerd op de geschiedschrijver Athanasius, vol vroomheid en overdrijvingen, met de bedoeling de eredienst van of de bewondering voor deze heilige te helpen verspreiden.

Pieter Daens zelf was een uitstekend journalist; hij schreef ook gedichten, toneelstukken en talrijke feuilletons die verschenen in zijn weekbladen *De Werkman* en *Het Land van Aelst*, en die hij later in boekvorm uitgaf.

Zijn directe en volkse stijl, zijn belerende, spottende of verontwaardigde toon zijn legendarisch geworden. «Hij bleef immer bij het eenvoudige alledaagse en zocht de helden van zijn leerrijke pennevruchten immer onder de eenvoudigen, de nederigen. Hij schreef wat zijn harte zei of zong; de bezadigde taal der bezadigde mensen; rein en eenvoudig, grijpend de feiten zonder veel «tantewannekens» en op het doel afgaande zonder zich te bekreunen om «intriges» of ingewikkelde romanschrijverstrucs. Christelijk vertelde hij, vroom en luimig. Roerend kon hij vertellen en tranen lokken op menige wang». Aldus Stijn Storms (zie verder) in zijn biografie over P. Daens.

Uit al zijn geschriften blijkt Pieter Daens' bekommernis om het volk en om de godsdienst. Hij verbergt zijn vijandige gezindheid niet tegenover socialisten en liberalen. In *Bavo en Livina of de wereld der Socialisten*, eerst verschenen in *De Werkman* en later herwerkt en in boekvorm uitgegeven schildert hij «de gevolgen van het socialisme op de werkman in de helste kleuren».

Als hij een heiligenleven vertelt, doorspekt hij zijn verhaal «met aanroepingen of met verontwaardigde uitvalen tegen de verdrukkers der armen. Hij is partij en neemt de verdediging op van zijn held» (L. Delafortrie in: *Priester Daens*, blz. 30). Hij vergeleek de bewonderde Gentse volksbisschop Lambrecht — voortijdig gestorven in 1889 — met Sint-Antonius van Padua en schreef een vergelijkend leven van beiden.

Pieter Daens' poëzie — strijdlieden en stichtende huiselijke verzen, verspreid in zijn weekbladen — zit vol wijze lessen en vrolijke luim, maar heeft weinig artistieke waarde.

Zijn naam als schrijver blijft voorlopig — zij het om niet-literaire redenen — het meest verbonden aan een biografie over zijn broer *Priester Daens, Volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel* (1909) die in 1979 heruitgegeven werd en vijftien jaar bewogen daensistische strijd vertelt. De auteur betrachtte geen wetenschappelijke exactheid en maakte van het boek tegelijk een apologie van zijn eigen denkbeelden. Hij schreef deze biografie immers in een voor het daensisme moeilijke periode van ruzie en verval. Bewust legde Pieter Daens de nadruk op eenheid binnen de partij en hij ging alle twistpunten zorgvuldig uit de weg. Rond de figuur van de overleden priester Daens, in een Aalst waar het daensisme nog politiek succes boekte, wierp hij zich op als de nieuwe leider. Voor het nageslacht echter vernauwde hij de daensistische beweging tot een Aalsters verschijnsel onder impuls van de gebroeders Daens.

Succesrijke volksschrijvers waren eveneens Karel Leopold Van Opdenbosch (1867-1940) en Albert Van den Bruele (1885-1943), maar namen als Petrus Van den Abele, Petrus Van Schuylenbergh, Frans Sterck en Jan Caudron mogen evenmin onvermeld blijven.

KAREL-LEOPOLD VAN OPDENBOSCH, volksvertegenwoordiger, journalist, dichter, essayist, novellist en romancier verraste tijdens de Eerste Wereldoorlog met een veelbelovend debuut *De Roofvogels*, een roman die hem meteen in conflict bracht met de bezetter. Na 1918 schreef hij een lange reeks sappige maar oppervlakkige, vaak sentimentele volksverhalen en colportageromans. Zijn personages zijn goed of slecht. Karaktertekening of psychologische evolutie komen er niet aan te pas. Wel levert de auteur enige kritiek op maatschappelijke kwalen zoals de dronkenschap, het machtsmisbruik bij het leger of door de kasteelheer in een Vlaams boerendorp, zonder echter op de problematiek in te gaan.

Van Opdenbosch kan vertellen over het wel en wee van gewone mensen uit het Pajottenland. Maar zijn boeken zijn vaak langdradig, de compositie is gebrekkig en stereotiep, de taal zit vol clichés. Het best is de auteur in korte schetsen! Met de jaren kreeg hij het métier onder de knie en sommige verhalen zijn, ook voor een lezer anno 1981, nog genietbaar.

Onder pseudoniem Stijn Storms publiceerde Van Opdenbosch *Pieter Daens 1842-1918* (1919¹, 1968²), een piëteitsvol huldebetoon aan een pas gestorven vriend, geschreven ter gelegenheid van een Pieter Daensdag eind oktober 1919. De auteur belicht de verschillende facetten van Pieter Daens' rijke persoonlijkheid en gevulde loopbaan.

ALBERT VAN DEN BRUELE schreef volkse verhalen, liederen, gedichten en toneelstukken die jarenlang in zijn geboortedorp werden opgevoerd. Zijn naam blijft echter onafscheidelijk verbonden aan *Vijf Jaar Zegen*, «een trouwe weergave van een rij gebeurtenissen en avonturen die wij zelf hebben beleefd en meegemaakt» tussen 1918 en 1923. Het boek handelt «niet over Activisme, noch over politiek, noch over recht of onrecht in de wereld». Het vertelt over de ontgoochelingen, moeilijkheden en tegenslagen van een Vlaams balling, maar ook over vriendschap en hulpvaardigheid, over heerlijke landschappen. Dit verhaal vol menselijkheid werd omstreeks 1936 gepubliceerd, gedeeltelijk als bijvoegsel in het neutrale weekblad *De Snuffelaar*.

Onder de Antwerpse daensisten dient in het bijzonder de advocaat-toneelschrijver-dichter-essayist EMIEL SCHILTZ (1865-1929) vermeld te worden. Een flink stuk van zijn literair werk steekt nog in handschrift. Maar *Metella* (1910), een drama in vijf bedrijven, geput uit de christenvervolgingen ten tijde van Keizer Trajanus (anno 112), werd te Aalst meermaals opgevoerd.

De belangrijkste daensistische auteurs zijn ongetwijfeld Léonce Du Castillon en Hector Plancquaert. Beiden hadden talent en ambitie, maar hun politieke en journalistieke bezigheden en hun wispelturig karakter lieten hun onvoldoende tijd over voor een afgerond en voldragen literair oeuvre.

LEONCE DU CASTILLON (1869-1941) schreef gedichten, novellen en romans, toneelstukken en zangspelen, essays en talrijke dagbladrecensies, voor het gewone volk. Hij paste zijn taal bewust aan het niveau van zijn lezers aan.

Als kind van de Romantiek had hij belangstelling voor het verleden en koesterde hij liefde voor de mooie en ongerepte natuur die kalmerend werkt op de mens. In zijn historische stukken verraadt hij zich als een epigoon van Conscience. Als democraat nam Du Castillon het op voor de armen en de verdrukten, en klaagde vele wantoestanden aan.

Vaak zijn zijn stukken gesitueerd in zijn geboortestreek tussen Kortrijk en Gent.

Zijn stijl is echter niet vrij van bombast en retoriek, zijn verhalen zitten vol met sentimentaliteit. Op zijn best is de auteur in sfeer-scheppende beschrijvingen.

En toch is Du Castillon voldoende kunstenaar om zich niet te laten grijpen in één vage omlijsting. *Walmiki* bijvoorbeeld is een lyrisch fresco, ontleend aan de Indische mythologie, en geenszins geschreven voor een breed en volks publiek. Zijn poëzie, gebloeemleesd in 1912, bevat enkele verzen van blijvende waarde.

Als auteur genoot hij een zeker aanzien. Zijn zangspelen werden getoondicht door August De Boeck, Paul Gilson en Raymond Moulaert. *Winternachtsdroom* (1907, muziek August De Boeck) werd nog in 1935 in de Vlaamse Opera te Antwerpen opgevoerd.

Du Castillon, die na heel wat herrie uit de daensistische beweging was gestoten en de scherpe hoeken van zijn fel flamingantisme had afgeveild, trok in 1913 grote belangstelling met zijn patriottisch toneelstuk *Het Land in Gevaar*, een pleidooi voor een eensgezinde vastberadenheid onder alle Belgen om het vaderland te verdedigen, nu de oorlog dreigde. De voorstellingen te Brussel werden bijgewoond door ministers en generaals, en het stuk werd vrij vlug in het Frans vertaald en opgevoerd. Ook tijdens de oorlog werd het aan het front en in interneringskampen gespeeld.

Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog evolueerde Du Castillon tot Belgisch patriot. Hij bleef actief in de journalistiek. Met *Albert I, zijn leven, zijn regering* (1934, onder pseudoniem Alard de Bourghelles) trok hij zowel in het Nederlands als in de Franse vertaling nog enige aandacht.

In 1889 verwierf HECTOR PLANCQUAERT (1863-1953) de «Driejaarlijkse Staatsprijs der Nederlandsche Tooneelletterkunde» met zijn historisch drama in rijmloze jamben *De Dood van Karel den Goede*. Van Langendonck begroette de auteur als een nieuwe Rodenbach.

De romantische en historische scheppingen bleken echter spoedig onverzoenbaar met het engagement van de politicus en tussen 1894 en 1919 trok hij in sociale drama's en komedies van leer tegen eigentijds machtsmisbruik, uitbuiting en gewetenloos winstbejag, ijdelheid en praalhanzerij.

Zijn soms fel antiklerikale roman *Jan Vleminx* (1910¹, 1944²) roept een beeld op van twee decennia christelijk-democratische strijd in de streek van Ninove. De auteur bedient zich van reële personen en ware gebeurtenissen. Hij verbindt echter losse feiten tot een geheel, combineert in de figuur van Jan Vleminx een brok eigen levensgeschiedenis met daden en tegenslagen van andere democratische voormannen als Lambrecht en De Backer, en hij kruidt het geheel met een vleugje fantasie en humor.

De eerste jaren van Plancquaerts ballingschap (1918-1929) te Tett nang-Bodensee zijn literair erg vruchtbaar geweest. Hij richtte zich tot een ruimer, i.c. een Duits publiek, en schreef aanvankelijk zijn toneelstukken rechtsstreeks in het Duits. Hij schreef over internationaal bekende personen (b.v. Bismarck in *Der Alte Diener*, 1922) of gebeurtenissen (de Russische Oktoberrevolutie in *Et nunc Erudimini*) of algemeen menselijke thema's (huwelijksrouw in *Turris Eburnea*, 1922). Het verhoopt succes bleef echter uit:

Met *Ceelken en Liesken*, liefdesdrama's op het Vlaamse platteland, keerde de auteur zich opnieuw tot een Vlaams publiek.

Ze sluiten Plancquaerts onvoltooide literaire carrière af: «Ik heb nog verschillende (boeken) gereed in mijn hoofd, doch waarom schrijven als men toch geen bijval heeft?» bekende hij aan J. Pée (7 januari 1944). De paar toneelstukken die Plancquaert nog na 1930 in Vlaanderen liet verschijnen, waren reeds tijdens zijn ballingschap geschreven.

Plancquaerts stijl evolueerde van 19de eeuwse stroefheid naar een meer natuurlijke zeggingswijze, maar zijn taal is steeds gebrekkig gebleven. De dramaturg kon een vlotte en vinnige dialoog opzetten en de romancier kon boeiend vertellen. Maar Plancquaert graaft niet diep. Zijn personages komen zelden over als complexe figuren van vlees

en bloed. De dramatische opbouw wordt vaak afgezwakt door onvoldoende actie, hiaten of door een voortijdige climax.

Uit voorgaand beknopt overzicht blijkt dat onder de daensistische literaire produktie veel meer kaf steekt dan koren. Het zou echter verkeerd zijn het kind met het badwater weg te gooien. Een bloemlezing van oordeelkundig geselecteerde werken of fragmenten zou niet enkel een leemte in de Vlaamse letterkunde opvullen, maar ook het daensistisch verschijnsel in een ruimer en breder perspectief helpen plaatsen.

176

L E L I E E N J E U G D

De leliën bloeiën
Bij uchtendzon gloeiën :
Maar dra zij verwelken,
En nîgen heur kelken,
En vallen in 't zand.

De jonkheid is even
De lelie van 't leven :
Zij ook is zoo teder,
Zij ook haast buigt neder,
En dra stort in 't zand !

Catalogus

1. Kaart met de herkomst van de belangrijkste stichters der daensistische beweging. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. De geografische spreiding — let op de belangrijke inbreng vanuit de Zuidvlaamse taalgrensstreek! — toont duidelijk dat het hier wel degelijk gaat om een beweging en niet om een louter Aalsters verschijnsel. In feite vertolkte de daensistische beweging ideeën die in brede lagen van de katholieke opinie leefden, maar zich nooit blijvend in een autonome partij kristalliseerden.
2. Hoogoven te Marchiennes. Houtsnede van J. Férat uit: C. Lemonnier, *La Belgique* (Brussel, 1905). De invoering van de machine zou het belang van de traditionele sectoren fundamenteel wijzigen. Mijnbouw en metaalindustrie werden de hoekstenen van de nieuwe industriële economie.
3. Handwever. Verz. D. De Nayer, Aalst. Tot in het begin van de 19de eeuw voorzagen tienduizenden buitenlieden, die door de bevolkingstoename in de landbouw geen (voltijds) werk meer vonden, in hun onderhoud door thuis te spinnen en te weven. Voor velen was het een seizoengebonden activiteit.
4. Breigoedfabriek te Zottegem. Verz. D. De Nayer, Aalst. De mechanisatie van de textielindustrie veroorzaakte omstreeks de jaren 1835 de ondergang van de traditionele huisnijverheid. Als gevolg daarvan waren duizenden voor hulp aangewezen op de openbare onderstand. Velen emigreerden. Pas in het laatste kwart van de 19de eeuw werd de economische invloed van een pilootstad als Gent voldoende groot om de industrialisatie van de textielnijverheid in beide Vlaanderen op gang te trekken.
5. Vrouwen bovengronds tewerkgesteld in de steenkoolmijnen van Charleroi. Verz. D. De Nayer, Aalst. Vrouwen werden voornamelijk ingezet bij het sorteren van de kolen. Vóór de beperkingen, ingevoerd door de wet van 1889, werkten vrouwen en kinderen ook ondergronds, zowel overdag als 's nachts.
6. Familie sigarenmakers uit Geraardsbergen. Verz. D. De Nayer, Aalst. Hoewel als zodanig minder bekend, moesten de wantoestanden in de huisnijverheid niet onderdoen voor de misbruiken in de mijnen en de fabrieken. De lonen waren gewoonlijk zó laag dat de kinderen van zodra ze daartoe in staat waren in het productieproces werden ingeschakeld.
7. Pachthoeve met kippenkweek te Merchtem. Verz. D. De Nayer, Aalst. De doorbraak van het vrijhandelssysteem en de import van goedkoop graan voor het door de industriële crises zwaar getroffen arbeidersproletariaat, veroorzaakten vanaf 1885 een zware crisis in de landbouwsector.
8. Beluik «de Pruttelinge» te Brugge. Verz. G. Michiels, Brugge. In heel wat Vlaamse steden ontving één kwart tot één derde van de bevolking op een of andere manier steun. In crisistijd kon dat aantal tot boven de helft stijgen. In dit beluik waren één «toilet» en één waterput voor de 66 bewoners.
9. «L'Ivrogne». Schilderij (121 × 151 cm) van E. Laermans. K.M.S.K., Brussel. Copyright A.C.L., Brussel. Alcoholisme — de tijdelijke vlucht uit de bittere werkelijkheid — was een veel voorkomende plaag, die de ellende in veel gezinnen nog vergrootte.
10. Gasthuis van de H. Vincentius a Paulo te Eeklo. Zicht op de vrouwenafdeling. Verz. D. De Nayer, Aalst. Vooral in de loop van de tweede helft van de

6

9

67

19de eeuw kwam naast de officiële hulpverlening een hecht net van katholieke caritatieve hulporganisaties tot stand.

11. Conferentie Sint-Vincentius a Paulogenootschap van de H. Verlosser en H. Etienne te Gent. Rapporten steungerechtigde gezinnen, 1859-1866. 40,7 × 27,6 cm, 199 blz. KADOC, Leuven. De private armenzorg was sterk gericht op morele belering. De bezochte huisgezinnen kregen een kwotering op basis van hygiëne, voedingsgewoonten, godsdienstigheid enz. Op basis daarvan werd dan het te ontvangen steungeld bepaald.
12. «La lecture en famille». Uit: L. Lebon, *La paix sociale ou continuation de la guerre à l'ignorance* (1872). Idylle....
13. Mandenvlechtstertje te Temse. Uit: A. De Winne, *Door arm Vlaanderen* (1903)... en realiteit. Veel gezinnen hadden de (kleine) bijdragen van de kinderen tot het gezinsbudget broodnodig om te overleven. Zo bekeken wordt het begrijpelijk dat het analfabetisme slechts traag verminderde. In 1910 kon 25% van de bevolking lezen noch schrijven. De leerplicht dateert pas van 1914.
14. Standaard van Vlaanderen d.d. 24 februario 1836. D.A.V.S., Aalst. Let op het krantezegel in de rechterbovenhoek. De zegelbelasting (afgeschaft in 1848) maakte de krant kunstmatig duurder. Zo werd haar verspreiding beperkt en het doordringen van nieuwe ideeën bemoeilijkt.
15. J. Peirreboom. Schilderij (44,5 × 59 cm) van C. Paepe. Eig. Mevr. Gravez-Haegens, Aalst. Daensistisch krantenventer.
16. Verspreidingsgebied van *De Werkman*, het blad van P. Daens. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. Het aantal abonnementen wordt aangeduid per kanton, telkens voor de jaren 1910 en 1921. De concentraties tonen zeer duidelijk in welke arrondissementen de Christene Volkspartij sterkst stond. Er dient rekening mee gehouden dat er verschillende daensistische weekbladen bestonden die gewoonlijk sterk stonden in een bepaalde streek (cf. nr. 17).
17. Geografische spreiding van de abonnementen op *Het Recht*, het blad van H. Plancquaert, in 1930. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. Het aantal abonnementen op *Het Recht* in 1930 is niet meer te vergelijken met het abonnementenbestand uit de periode vóór W.O. I toen de politieke verhoudingen helemaal anders lagen. Toch zijn de oude daensistische kernen duidelijk te herkennen.
18. «De Kerk en de Staat, een klein huisgezin dat niet scheiden wil». Karikatuur uit: L. Defuisseaux, *De schanddaden van het cijnskiesstelsel* (1891). De Katholieke Kerk had zich in de 19de eeuw zeer nauw met het heersende bestel verbonden. Elke aanval hierop werd daardoor onmiddellijk als een bedreiging voor de Kerk zelf ervaren.
19. «De 4 uitersten voor 'ne cents». Affiche (36,3 × 55 cm) verspreid ter gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen van 1874. D.A.V.S., Aalst. In de tweede helft van de 19de eeuw ging de tegenstelling tussen klerikalen en antiklerikalen geleidelijk het politieke leven in België beheersen. Wederzijdse onverdraagzaamheid leidde ertoe dat de godsdienst steeds vaker als drukingsmiddel gebruikt werd in de politieke strijd. Deze ontwikkeling zou een diepgaande invloed hebben op de groei en de oriëntatie van de sociale ontvoogdingsbewegingen.

L'Ogre! De menschenverslinder! De man van het schavot!

20. «De stakingsavond». Schilderij (50 × 60 cm) van E. Laermans. K.M.S.K., Brussel. Copyright A.C.L. Brussel. In het laatste kwart van de 19de eeuw bereikte de sociale kwestie het politieke forum. De invoering van het Meervoudig Algemeen Stemrecht in 1893 verschaftte de tot dan politiek onmondige massa de mogelijkheid haar wil te uiten. Voor het eerst maakten nieuwe partijen een kans, waardoor het bestaande twee-partijen-systeem kon doorbroken worden.
21. Executie van J. Coucke en P. Goethals. Uit: R. Verhulst, J. Coucke en P. Goethals (1938). J. Coucke en P. Goethals waren in Wallonië werkzame Vlaamse arbeiders. Ondanks hun zeer gebrekkige kennis van de Franse taal werden ze er in 1860, na een dubieus proces dat volledig in het Frans gevoerd werd, op beschuldiging van moord veroordeeld en guillotineerd. De Vlaamse publieke opinie reageerde op deze gebeurtenis zeer emotioneel. De aanhoudende agitatie van de vlaamsgezinden voor de vernederlandsing van de rechtspraak in Vlaanderen zou in 1873 leiden tot de goedkeuring van de eerste Vlaamse taalwet: de wet-Coremans op het gebruik der talen in strafzaken.
22. A. Rodenbach (Roeselare 1856-1880). D.A.V.S., Aalst. Dichter. Stichter van de Blauwvoet-terij, ontstaan uit een rebellie van de scholieren van het Klein Seminarie te Roeselare tegen het verfransende en verfransende katholieke onderwijs. De beweging groeide uit tot een blijvende strijdorganisatie, die vooral op de scholieren — ook buiten West-Vlaanderen — een grote invloed uitoefende.
23. L. De Raet (Brussel 1870-Vorst 1914). A.M.V.C., Antwerpen. Grondlegger van de nationaal-economische richting in de Vlaamse Beweging. De intellectuele vernieuwing van de jaren 1880 deed een nieuwe generatie Vlaamse leiders opstaan. Zij verwierpen het oude romantisme en zochten andere strijdmethodes. Ze legden het verband tussen taal en kennis, taal en emancipatie, taal en sociale ontvoogding en Vlaamse Beweging en economie.
24. Grafische voorstelling van de verschillende elementen die in de daensistische beweging ideologisch en programmatisch één geheel vormden. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt.
25. A. Pauwels (Berchem 1864 - Antwerpen 1902). A.M.V.C., Antwerpen. Advocaat en politicus. Hij speelde een belangrijke rol in de organisatie van de Vlaamse scholierenbeweging. Hij ijverde actief voor de vernederlandsing van het gerecht en lokte verschillende incidenten uit door in het Nederlands te pleiten. Hij sprak op verscheidene land- en gouddagen.
26. «Aan de Heeren Provinciale Kiezers van het kanton Brecht». Affiche (32 × 47 cm) uit 1890. A.M.V.C., Antwerpen. A. Pauwels was van mening dat de Vlaamse kwestie langs politieke weg moest opgelost worden. Herhaaldelijk stelde hij zich kandidaat tegen franskiljonse katholieke politici, en dit jaren voor de stichting van de Christene Volkspartij te Okegem bij Ninove (1893). Hij werd evenwel nooit verkozen.
27. H. Lebon (Zottegem 1863 - Antwerpen 1935). A.M.V.C., Antwerpen. Advocaat, politicus. Hij behoorde tot de gematigde vleugel van de daensistische beweging. Nadat verschillende pogingen tot democratisering van de Meetingpartij op niets waren uitgelopen, werd hij in 1895, samen met A. Pauwels en E. Schiltz, één der medestichters van de (daensistische) Vlaamse Christene Volksbond te Antwerpen.

25

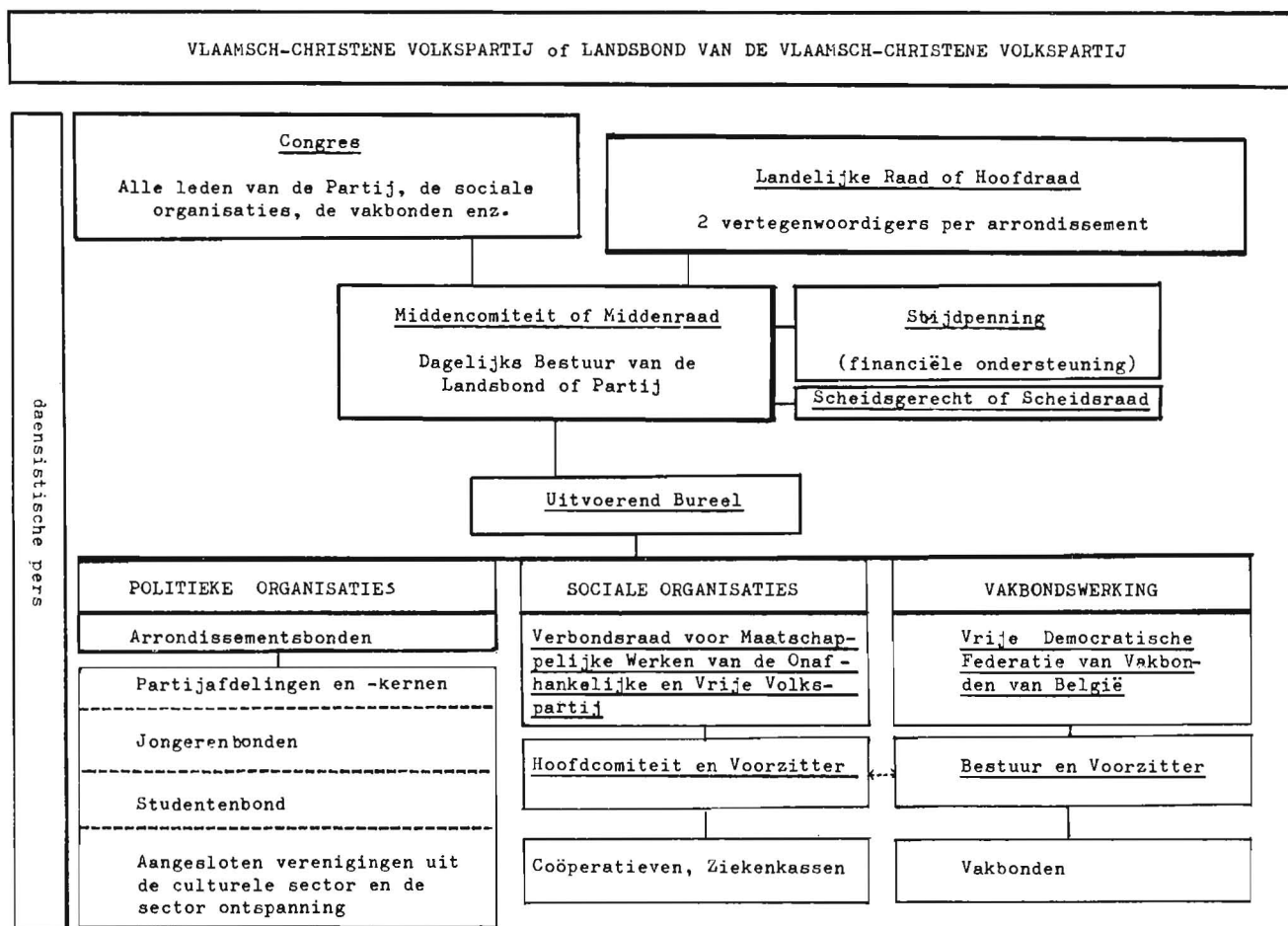

ADOLF PAUWELS

28. E. Schiltz (Antwerpen 1865-1929). A.M.V.C., Antwerpen. Advocaat, letterkundige, politicus. Zoals A. Pauwels ijverde hij voor de vernederlandsing van het gerecht, en samen met hem trok hij in 1894 naar Aalst om er priester Daens te steunen.
29. Verslag der Commissie. A.M.V.C., Antwerpen. Verslag van de stichtingsvergadering van de Vlaamsche Christene Volksbond van Antwerpen, waarin ook het partijprogramma werd opgesteld. In essentie kwam het overeen met dat van de Aalsterse Christene Volkspartij.
30. H. Proost (Turnhout 1857-1937). Stadsarchief Turnhout. Radicaal christen-democraat en vlaamsgezinde. Hij stichtte in 1893 in Turnhout de Volksbond en bepleitte een zelfstandige politieke actie. In 1894 werd een breuk met de katholieken vermeden. In 1896 haalde hij H. Lebon naar Turnhout tegen de katholieke kandidaat de Merode. In 1900 verliet hij de Volksbond die van dat ogenblik af trouw in het spoor van de Katholieke Partij liep.
31. L. Du Castillon (Waregem 1869 - Sint-Pieters-Jette 1941). D.A.V.S., Aalst. Drukker-uitgever, letterkundige, journalist en politiek agitator. Reeds in 1889 trachtte hij — zonder succes — een Zuid-Vlaamsche Bond op te richten als een federatie van verenigingen tot verdediging van de taalrechten. Later richtte hij in het Oudenaardse een katholieke Vlaamsche Bond op. In 1892 stichtte hij te Kortrijk de Zuidvlaamsche Sprekersbond, waaruit de plaatselijke daensistische partij zou groeien.
32. Brief van advocaat E. De Visschere, lid van de Brugse kring «De Vrije Vlamingen», aan H. Plancquaert d.d. 20 oktober 1889. Verz. R. De Deken, Petegem. Hij pleit er o.m. voor de oprichting van een Vlaamse partij «in het katholieke kamp». Jaren vóór de oprichting der Christene Volkspartij hadden de latere stichters der partij reeds contact met elkaar.
33. De Klauwaert. Blad voor Vlaamsche Belangen, d.d. januari 1892. Verz. G. Michiels, Brugge. Maandblad, omwille van de kerkelijke en conservatieve tegenkanting clandestien in Antwerpen gedrukt. Verschillende medewerkers stamden uit de Brugse kring der «Vrije Vlamingen». Het blad doorbrak met succes de conservatieve barrières en werd een spreekbuis voor de progressieve katholieke vlaamsgezinden.
34. C. Moeyaert (Brugge 1863-1946). Verz. G. Michiels, Brugge. Drukker-uitgever, politicus. Met Dr. E. Van Steenkiste, E. De Visschere e.a. behoorde hij tot de Brugse kring der «Vrije Vlamingen», waaruit in 1895 mede de Brugse afdeling der Christene Volkspartij groeide.
35. B. Minnebo (Brugge 1867-1919). D.A.V.S., Aalst. Letterzetter, politicus. De oppositie tegen het conservatieve en franskiljonse katholieke bewind ging in Brugge mede uit van de groep rond de Gazette van Brugge, waar B. Minnebo letterzetter was. Hij werd door priester Fonteyne tot christen-democraat gevormd.
36. F. Fonteyne (Houtem 1856 - Bougie, Algerië 1923). Verz. G. Michiels, Brugge. Priester, politicus. Geboren in een groot arbeidersgezin koos hij reeds als kapelaan te Tielt de zijde van het volk. In de periode voor de stichting van de Brugse afdeling der Christene Volkspartij (1895) oefende hij aldaar een grote invloed uit op verschillende latere daensistische leiders. Hij genoot er in de volkswijken heel wat sympathie.

37. *La Justice Sociale* (1895-1902) d.d. 22 december 1895. D.A.V.S., Aalst. Het blad volgde «*L'Avenir Social*» op, dat enkele jaren voordien (in 1891) door o.m. J. Renkin en H. Carton de Wiart was gesticht. Het was de spreekbuis van de progressieve katholieken van het arrondissement Brussel.
38. J. Renkin (Elsene 1862 - Brussel 1934). KADOC, Leuven. Samen met o.a. H. Carton de Wiart richtte hij in 1895 de dissidente «*Fédération démocratique chrétienne de l'arrondissement de Bruxelles*» op. Het programma van de *Fédération démocratique* kwam sterk overeen met dat van de Christene Volkspartij van priester Daens. Daensisten uit het Aalsterse zouden de nieuwe partij tijdens de verkiezingsstrijd van 1896 trouwens actief ondersteunen.
39. H. Carton de Wiart (Brussel 1869-1951). A.M.V.C., Antwerpen. Advocaat, politicus. Anders dan in Aalst, waar elke overeenkomst tussen Christene Volkspartij en Katholieke Partij door Ch. Woeste onmogelijk werd gemaakt, sloten de *Fédération démocratique* en de Katholieke Partij reeds het jaar daarop (met het oog op de verkiezingen van 1896) een overeenkomst. Na harde onderhandelingen verkregen J. Renkin en H. Carton de Wiart een verkiesbare plaats op de katholieke lijst.
40. Christene Volkspartij Brussel. Ontwerp van programma. A.M.V.C., Antwerpen. De integratie van de groep rond «*La Justice Sociale*» in de Katholieke Partij, verschillende afkomst en andere strategische opvattingen werkten de verwijdering tussen daensistische en katholieke christen-democraten in de hand. Als gevolg van deze ontwikkeling, en steunend op bestaande contacten, zou de in 1895 in Brussel opgerichte Brabantse afdeling der Christene Volkspartij naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van 1900 definitief als volkomen daensistische partij uitgebouwd worden, naast de katholieke christen-democratische partijkern van H. Carton de Wiart en J. Renkin.
41. L. Beun-De Beer. D.A.V.S., Aalst. Vertaler in het Parlement, leider van het daensistische steenbakkerssyndicaat in het Pajottenland. Hij was in de Christene Volkspartij één der weinige eersterangsfiguren uit het Brabantse. De integratie van de christen-democratische groep rond J. Renkin en H. Carton de Wiart in de Katholieke Partij zou er de daensistische beweging van haar intellectuele bovenbouw beroven.
42. J.-B. Vanlangenhæke (Appelterre-Eichem 1850-1908). Uit: K. Van Isacker, *Het daensisme* (Antwerpen, 1959). Hij speelde een zeer belangrijke rol bij de voorbereiding der beweging. Hij leidde op zijn hoeve een soort «volkshogeschool» waar hij begaafde jongelui onderwees en vormde. Verschillende onder hen behaalden zo door zelfstudie universitaire diploma's. Onder hen A. De Backer, F. Sterck, M.-P. De Pelsmaeker, allen daensistische leiders.
43. R. de Pascal, *L'église et la question sociale* (Brussel, 1891). Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. Annotaties van A. De Backer en M.-P. De Pelsmaeker. Hier wordt het programma van de latere Christene Volkspartij voorbereid. Ch. Woeste is reeds de tegenstander.
44. Portretten van enkele belangrijke daensistische leiders. Verz. B. De Cock, Aalst. Vermoedelijk gaat het om een deel van een oude jaarkalender. Voor Oost-Vlaanderen zijn met betrekking tot de voorbereiding der daensistische beweging van belang: H. Plancquaert (afkomstig van Wortegem bij Oudenaarde, later o.a. ook actief in Zomergem en in Gent), P. Daens en P. Van Schuylenbergh van Aalst en A. De Backer van Denderhoutem.
45. Hoofding van een factuur van H. Plancquaerts «*Stoomsuikerij Fabriek*». Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. H. Plancquaert was ongetwijfeld de meest bemiddelde van de latere daensistische leiders — vandaar ook ten dele zijn onafhankelijke positie. De meeste daensistische leiders waren trouwens geen arbeiders. Het waren intellectuelen, beoefenaars van een vrij beroep, drukkers, ambachtslui. M.a.w. leden van de kleine burgerij.
46. Fotocopies uit het verslagboek van het «*Vlaamsch Taalgilde*» van Aalst. E. Strijpens, Aalst. In 1892 stelde P. Daens aan de vergadering voor het genootschap tot een Volksbond om te vormen naar het voorbeeld van de Nederduitse Bond te Antwerpen. Uit zijn argumentatie blijkt dat hij één jaar voor de stichting van de Christene Volkspartij nog geen oog had voor het belang van de sociale kwestie als hefboom in de culturele ontvoeringsstrijd. De Roelanders daarentegen, op dat ogenblik allen lid van het Vlaamsch Taalgilde, wezen duidelijk op dat belang.
47. *De Werkman* d.d. 16 augustus 1892. D.A.V.S., Aalst. In zijn populaire weekbladen «*De Werkman*» en «*Het Land van Aalst*» bereidde P. Daens de beweging in het Aalsterse gedurende jaren voor. In tegenstelling tot H. Plancquaert en de Roelanders, die van meet af aan een nieuwe onafhankelijke partij nagestreefd hebben, ijverden P. Daens en zijn broer priester A. Daens aanvankelijk voor een progressieve volksbeweging binnen de Katholieke Partij. Vooral het verzet van de conservatieven o.l.v. Ch. Woeste deed hun integratiepogingen echter mislukken.
48. «*De gazet der bijvoegsels gericht tot alle rechtzinnige menschen*» (46,5 × 63,3 cm). D.A.V.S., Aalst. Antisocialisme en bezorgdheid om de belangen van Kerk en godsdienst hebben een belangrijke rol gespeeld in het «ontdekken» van de sociale kwestie door P. Daens. Een sociaal geëngageerde christelijke partij was volgens hem hét middel om het socialisme in Vlaanderen uit te schakelen en de katholieke conservatieven van de macht te verdringen ten voordele van de vlaamsgezinde kleine burgerij.
49. *De Stad Ninove* d.d. 11 december 1892. U.B., Gent. «*Klokke Roeland*», waaraan de daensistische kerngroep uit het Ninoofse haar naam ontleende, groeide uit de verkiezingscampagne van 1891. J.-B. Vanlangenhæke werd toen, mede dank zij de actieve inzet van zijn vrienden-leerlingen, tot onafhankelijk katholiek provincieraadslid verkozen. De ongebonden opstelling van het blad leidde zeer snel tot conflicten met de katholieke pers van Ninove, o.a. met «*De Stad Ninove*».
50. Schematische voorstelling van de inbreng van de verschillende groepen en regio's in het ontstaan en de verspreiding van de daensistische beweging. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. De nieuwe politieke partij werd voorbereid buiten Aalst: in het Kortrijkse en het Oudenaardse, in het Ninoofse, in Antwerpen en in Brugge. Door een samenloop van omstandigheden (waarbij ontoegeeflijkheid van de conservatieve katholieke leider Ch. Woeste die Aalst in het parlement vertegenwoordigde een niet onbelangrijke rol speelde) werd Aalst het eerste arrondissement waar de Christene Volkspartij aan verkiezingen zou deelnemen. Het

electorale succes van priester A. Daens in 1894 maakte de weg vrij voor de verdere uitbouw van de partij in de meeste Vlaamse arrondissementen.

51. Basisprogramma van de Christene Volkspartij. D.A.V.S., Aalst. De Christene Volkspartij had een voor die tijd volks en progressief programma, dat nauw poogde aan te sluiten bij de noden en verzuchtingen van het volk.
52. Groep fransmans, gefotografeerd in Parijs. Verz. D. De Nayer, Aalst. De economische ontreding op het platteland als gevolg van de teloorgang van de huishuizenverheid (sinds $\pm$ 1838) en de zware landbouwcrisis van 1885, dwongen tienduizenden plattelandsbewoners elk jaar in Frankrijk een broodwinning te zoeken als seizoenarbeiders. De onvrede van de plattelandsbevolking met het door de katholieke regering gevoerde beleid vormde een gunstige voedingsbodem voor de groei van de daensistische beweging.
53. Hoppepluk te Hekelgem. Verz. D. De Nayer, Aalst. De agitatie van de Christene Volkspartij voor het behoud en de sanering van enkele bedreigde teelten (o.m. voor de hopteelt die in het Aalsterse en in Vlaams-Brabant talloze boeren en pachters een inkomen verschaft) bezorgde haar in die volksgroepen heel wat aanhang.
54. Vormers met hun hulpjes in de steenbakkersnijverheid. Verz. D. De Nayer, Aalst. De daensisten recruteerden hun kiezers in overwegende mate op het platteland. Maar ze verwierven ook grote aanhang onder de steenbakkers van Brabant en die van de Rupelstreek.
55. Stuk van een redevoering van priester Daens over de achteruitstelling van het Nederlands. D.A.V.S., Aalst. Vlaamse Beweging en sociale kwestie waren voor de daensisten twee aspecten van éénzelfde probleem: de ontvoogding van de Vlaamse volksmassa. Een scheiding van beide problemen kon de emancipatiebeweging slechts remmen en de ontvoogding onvolledig maken.
56. A. De Backer. Het landelijk wetboek. Uitgegeven bij de drukkerij Klokke Roeland. Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. De daensisten bestreden de misbruiken op het platteland door de buitenlieden hun rechten te leren kennen. Dat bereikten ze door de verspreiding van goedkope bevattelijke publicaties.
57. Zicht op de socialistische betoging voor algemeen stemrecht te Gent (1893). Op de achtergrond het gerechtshof. A.M.S.A.B., Gent. Evenals de socialisten en de radicaal-liberalen ijverden de daensisten voor een hervorming van het kiesstelsel. De grotere invloed van de volksmassa zou hun dan toelaten de noodzakelijk geachte hervormingen door te voeren.
58. Draaitrommel gebruikt bij het aanduiden door loting van de dienstplichtige jongemannen. S.M.O.H., Aalst. Het lotingssysteem gaf gegoede jongelui de kans hun dienstplicht af te kopen en was mede daarom bij de volksmassa zeer gehaat. De daensisten waren sterk gekant tegen de militaire en koloniale politiek van Leopold II. Die was de verwijdering van priester Daens uit de politiek daarom niet ongenegen en hij heeft daartoe herhaaldelijk zijn invloed aangewend bij de bisschoppen, tot zelfs bij de paus.
59. Schema van de interne organisatie van de Christene Volkspartij. Ontw. F.-J. Verdoodt, Erembode-

52

54

73

- gem. Partijstructuren zoals we die vandaag kennen bestonden in die tijd niet. Slechts de socialistische partij was tamelijk sterk gestructureerd. De daensisten volgden hen op dat vlak na, hoewel dit schema slechts in de jaren vóór WO I behoorlijk gefunctioneerd heeft.
60. Verspreiding van de daensistische beweging over het Vlaamse land (gearceerd gedeelte). Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. In de donker gekleurde streken stonden de radicalen sterkst.
 61. Tijdsband. Ontw. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. Chronologisch overzicht van de geschiedenis der daensistische beweging per arrondissement. Hoewel nog niet van alle arrondissementen studies bestaan (over de kernen in het Waasland weten we b.v. haast niets), vallen de sterkste arrondissementen duidelijk op.
 62. Middengedeelte van een daensistische vlag (88 × 121 cm). D.A.V.S., Aalst. Rechts: twee ineengrijpende handen houden een schild vast waarop de woorden «rerum novarum». Geel en zwart borduursel op groene zijde. Links: klauwende zwarte leeuw op gele achtergrond. De pauselijke encycliek «Rerum novarum» (1891), hoewel niet zo progressief als vaak gesteld wordt, werd door vele katholieken — ook door verscheidene daensistische leiders — aangegrepen om hun sociale actie te rechtvaardigen en te legitimeren.
 63. Omzendbrief namens het «Inrichtings-Komiteit van Redactie» van het katholieke weekblad «De Standaard van 't Arrondissement Aalst», d.d. 5 mei 1894. D.A.V.S., Aalst. De nieuwe krant moest de invloed van P. Daens' weekbladen indijken en werd aanvankelijk verspreid met de actieve steun van de katholieke geestelijkheid, die militeerde in de Katholieke Partij.
 64. De Democraat d.d. 30 september 1894. D.A.V.S., Aalst. Daensistisch kiesblad voor de parlementsverkiezingen van 14 oktober 1894
 65. D'Achterwacht. D.A.V.S., Aalst. Daensistisch verkiezingspamflet. Bij de verkiezingen van 14 oktober 1894 werden slechts twee katholieke kandidaten rechtstreeks verkozen. Voor de twee opengebleven mandaten werd een «ballotage» voorzien op 9 december daaropvolgend. Ch. Woeste, de voorzitter van de Katholieke Partij, diende zich aldus in zijn eigen arrondissement opnieuw aan de kiezers voor te stellen.
 66. Karikatuur op de verkiezingspraktijken van toen. D.A.V.S., Aalst. Het uitdelen van pinten bier, eetwaren, lekkernijen en zelfs geld was in alle partijen gebruikelijk. De inzet van de verkiezingen leidde te Aalst evenwel tot excessen.
 67. De Standaard van het Arrondissement Aalst d.d. 9 december 1894. Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. De godsdienst werd door de Katholieke Partij en door de Kerk herhaaldelijk als pressiemiddel gebruikt in de politieke strijd. Tallozen werden daardoor naar de vrijzinnigheid gedreven.
 68. Priester A. Daens (Aalst 1839-1907). D.A.V.S., Aalst. Niet betrokken bij de jarenlange agitatie die de oprichting van de Christene Volkspartij voorafging, raakte priester Daens via zijn broer Pieter in de politieke strijd geëngageerd. Hij schreef zeer waarschijnlijk het programma van de partij. Vooruitstrevend en priester was hij de gedroomde lijsttrekker tegen de conservatieve Katholieke Partij. Hij werd op 9 december 1894, samen met Ch. Woeste, tot parlements lid verkozen.

69. Ch. Woeste (Brussel 1837-1922). D.A.V.S., Aalst. Advocaat, politicus. Van huis uit protestant werd hij een voorvechter van het politiek katholicisme. Hij was een zeer begaafd spreker en publicist; hij verafschuwde de Vlaamse Beweging en elk streven dat gericht was op democratisering of grotere sociale gelijkheid. Sinds 1874 Kamerlid voor het arrondissement Aalst, beschouwde hij de verkiezing van priester Daens als een persoonlijke nederlaag.
70. Huldedit van zijn kiezers aan priester Daens. D.A.V.S., Aalst.
71. De katholieke maatschappij «De Bokkenrijders». Verz. J. Ghysens, Aalst. Opgericht in 1866 na het succes van de Katholieke Partij bij de gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar, werd «den bok» zowat het symbool van de katholieke macht.
72. Mgr. A. Stillemans (Sint-Niklaas 1832-Gent 1916). KADOC, Leuven. Van bij de oprichting van «Het Volk», het dagblad van de Gentse katholieke arbeidersbeweging toonde het bisdom zich financieel geïnteresseerd. In het besef dat de opvattingen die Het Volk verdedigde de enige waren om een doorbraak van het socialisme in Gent te verhinderen steunde het bisdom actief de Gentse katholieke voorman en oprichter van Het Volk A. Verhaegen. A. Verhaegen en andere vooraanstaande katholieke politici hebben zeer duidelijk de bedreiging gezien die van een onafhankelijke christelijk-sociale partij voor hen uitging en zijn in verband daarmee — niet zonder succes — herhaaldelijk bij Mgr. Stillemans tussengekomen.
73. Doodsbericht. D.A.V.S., Aalst. In een poging om het conservatief overwicht in de Aalsterse gemeenteraad te breken, fungeerde A. Daens in 1895 op een gemeenschappelijke lijst met liberalen en socialisten. Als gevolg hiervan werd hij door Mgr. Stillemans openlijk afgekeurd. Hoe juist voormelde tactiek politiek-strategisch ook scheen, in de praktijk zou de Christene Volkspartij zich hierdoor afsluiten van de katholieke massa waaruit ze haar kiezers recruteerde en die ze wilde ontvoogden. Ze speelde er haar katholieke tegenstanders een machtig wapen mee in handen.
74. Tafel der Meetingen, enz... der Volkspartij. A.M.V.C., Antwerpen. Dit propagandaschema van de Antwerpse afdeling der Christene Volkspartij (1895-1896) geeft een idee van de manier waarop de kiezer bewerkt werd. In een tijd waarin zeer velen analfabeet bleven, waren het gesproken woord en het lied de belangrijkste propagandamiddelen.
75. Onze Volksvertegenwoordigers. A.M.V.C., Antwerpen. Katholiek manifest, uitgegeven naar aanleiding van de parlamentsverkiezingen van 1896 in het arrondissement Turnhout. H. Lebon behaalde er met 35% van de stemmen (tegen 55% voor de conservatieve de Merode) een flink resultaat.
76. Vlag van de daensistische (muziek-)Maatschappij Gevaert van Denderhoutem (130 x 130 cm). D.A.V.S., Aalst. Midden op een groen veld prijkt op een rood schild een schoof tarwearen. Daaromheen staan, in goud, de woorden «Denderhautem-Maatschappij Gevaert» met in de punt de datum (1896). Het veld wordt rondom begrensd door een driedubbele zwart-wit-rode boord, aan drie zijden met goudfranje omrand.
77. Priester Daens en linkse betogers vóór het parlamentsgebouw. Tekening van L. Moreels uit: La Réforme (2 juli 1897). De tekening werd gemaakt

77

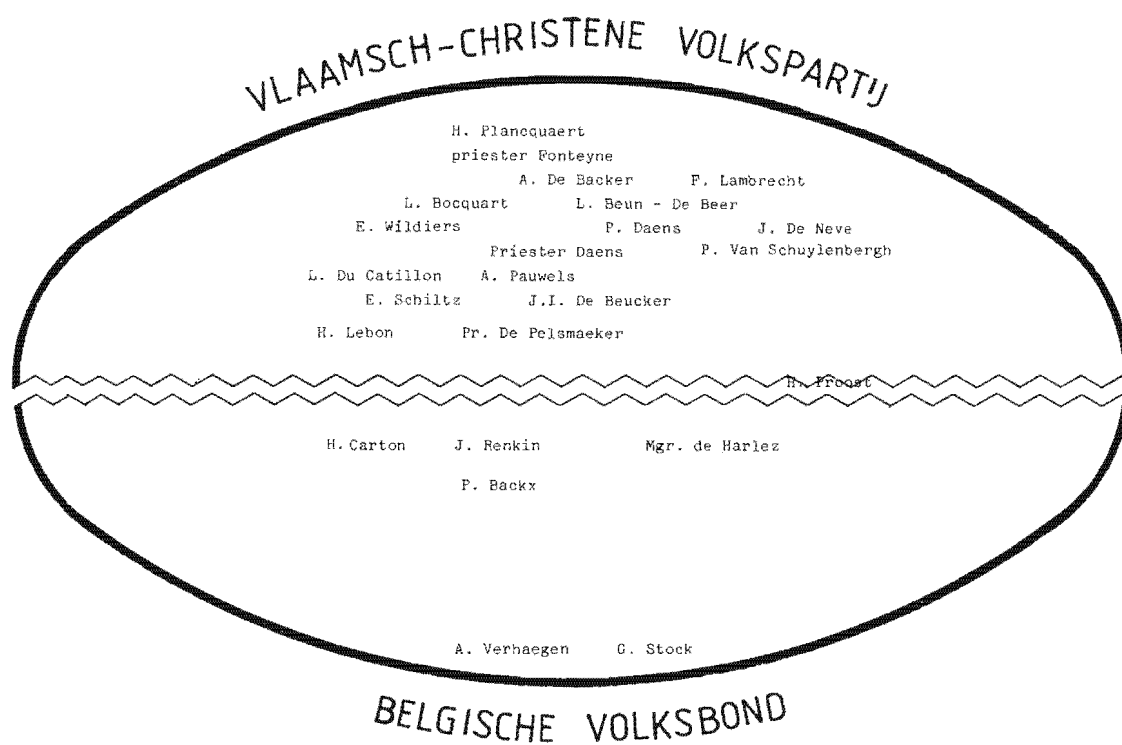
Priester Daens en linkse manifestanten vóór het Parlement, tijdens de manifestaties van juni 1897, naar een tekening van Louis Moreels (La Réforme, 2 juli 1897).

82

Nous apprenons que Mgr Stillemans a fait défense à l'abbé Daens de se porter candidat aux prochaines élections. (Tous les Journaux.)

75

tijdens de manifestaties voor (Enkelvoudig) Algemeen Stemrecht van juni 1897, waaraan daensisten actief deelnamen.

78. Breuk in de Belgische christen-democratie tussen Belgische Volksbond (katholiek) en Christene Volkspartij (daensistisch) in 1897-1898. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. Hoe verder de namen van de leiders van de breuk af staan, hoe verder ze ook emotioneel en ideologisch van de Katholieke Partij verwijderd waren. Later, vooral na de kerkelijke veroordeling van de daensistische beweging, zouden verschillende daensisten naar de Katholieke Partij terugkeren. Onder hen o.a. P. Van Schuylenbergh, E. Schiltz en H. Lebon.
79. Programma van de Vlaamsch-Christene Volkspartij. D.A.V.S., Aalst. Als reactie op de aansluiting van de Christene Volkspartij o.l.v. priester Daens bij de door de Katholieke Partij gedomineerde Belgische Volksbond (1897), richtten de radicalen o.l.v. H. Planquaert in januari 1897 een autonome organisatie op. Omdat die, als tegenhanger van de Belgische Volksbond, een rechtstreekse concurrent dreigde te worden, werden de daensisten enkele maanden later (september 1897) uit de Belgische Volksbond gesloten.
80. Almanak der Christene Volkspartij, 1897. D.A.V.S., Aalst. Vergelijk de namen met die op de kalender van 1898.
81. Almanak der Christene Volkspartij, 1898. D.A.V.S., Aalst. De leiders van de Christene Volkspartij staan hier afgebeeld in het groter geheel van de Christelijke Democratie. In de praktijk was deze weergave eerder een vorm van «wishfull thinking», aangezien de breuk tussen daensistische en katholieke christen-democratie op dat ogenblik een feit was, terwijl de definitieve breuk met de Kerk niet veraf was.
82. Spotprent op het verbod van Mgr. Stillemans aan priester Daens om zich bij de verkiezingen van 1898 kandidaat te stellen. Uit: La Réforme (3 februari 1898). Om de verdeeldheid onder de gelovigen over de «kwestie Daens» op te lossen, verbood Mgr. Stillemans priester Daens verder aan politiek te doen. Om zich met zijn geestelijke overheid te verzoenen besloot priester Daens zich bij het verbod neer te leggen. Hem werd een «eervolle plaats» toegezegd te Brussel.
83. Brief van priester Daens d.d. november 1898, oorspronkelijk afkomstig uit het archief van Le Peuple. D.A.V.S., Aalst. Priester Daens rechtvaardigt hierin zijn handelwijze. Nadat hem, zowel in het bisdom Gent als in het aartsbisdom Mechelen door conservatief verzet de beloofde «eervolle plaats» was ontgaan, besloot priester Daens zijn politieke actie voort te zetten. Hierop werd hij als priester gesuspendeerd. Enkele maanden later (in 1899) werd hem tenslotte verboden nog langer het priesterkleed te dragen, een verbod dat hij steeds geweigerd heeft op te volgen.
84. De Klok. Orgaan der Christene Volkspartij d.d. 26 maart 1899. D.A.V.S., Aalst. Klokke Roeland werd op 27 november 1898 tijdelijk vervangen door De Klok. Oorzaak daarvan waren de scherpe wrijvingen tussen A. De Backer enerzijds en P. Van Schuylenbergh en F. Lambrecht anderzijds i.v.m. het beheer van Klokke Roeland. A. De Backer lag op dat ogenblik ook in conflict met L. Du Catillon die opnieuw pogingen ondernam om tot kartelafspraken

te komen met de linkerzijde. A. De Backers houding — er dreigde zelfs scheuring — wordt verklaarbaar tegen de achtergrond van de kerkelijke straf die tegen priester Daens was uitgesproken.

85. 't Vreemd kattejong. Verz. M. Bovijn, Sint-Gillis-Dendermonde. Satirisch bidprentje uitgegeven naar aanleiding van de nederlaag van L. Du Castillon bij de verkiezingen van 1898 in Dendermonde.
86. Adieu Chipka! D.A.V.S., Aalst. Satirisch bidprentje verspreid ter gelegenheid van de nederlaag van de Christene Volkspartij bij de parlementsverkiezingen van 1898. P. Daens, die na het ontslag van zijn broer, priester A. Daens, als lijsttrekker optrad, slaagde er niet in de Kamerzetel van zijn broer voor de partij te behouden.
87. Herberg «In de groene vlag» te Herdersem. D.A.V.S., Aalst. Ondanks de uitsluiting uit de «Belgische Volksbond» en de breuk met het bisdom waren de kansen van de daensistische beweging in deze periode gunstig. Het aantal afdelingen nam voortdurend toe. De beweging kreeg vaste voet in andere Vlaamse arrondissementen. Overal werden maatschappelijke organisaties gesticht. En het stemmental bleef groeien, hoewel voorlopig geen daensisten verkozen werden.
88. Pamflet verspreid ter gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen te Aalst in 1899. Verz. J. Ghysens, Aalst. Het daensistisch-liberaal-socialistisch kartel leed er een zware nederlaag (geen enkele verkozenen) tegen de conservatief-Katholieke Partij. Dat feit is tekenend voor heel de daensistische politiek van samenwerking met de linkerzijde. De kwestie van de te volgen strategie leidde daardoor binnen de partijtop tot groeiende onenigheid en persoonlijke vetes.
89. Briefje van priester Daens uit de kiesstrijd van 1900 (?). D.A.V.S., Aalst. Aangezien priester Daens' positie als lijsttrekker de Christene Volkspartij in het bisdom Gent slechts kon schaden door de tegen hem afgekondigde kerkelijke straffen, werd overeengekomen dat hij in 1900 de daensistische lijst in het aangrenzende arrondissement Brussel (aartsbisdom Mechelen) zou aanvoeren. Hij werd er dat jaar evenwel niet verkozen.
90. A. De Backer (Denderhoutem 1858-1904). D.A.V.S., Aalst. In 1900 voor het arrondissement Aalst verkozen, ontwikkelde A. De Backer zich in de Kamer tot een betrekkelijk gezagvol spreker. Hij sprak er vrijwel uitsluitend Nederlands en verdedigde er talrijke voorstellen voor agrarische hervormingen. Zijn politiek inzicht liet hem toe als daensistisch christen-democraat een eigen plaats te verwerven tussen de katholieke rechterzijde en de liberaal-socialistische linkerzijde.
91. De Volkseeuw. Orgaan der Christene Volkspartij voor Brussel en 't Vlaamsche Land. d.d. 27 mei 1906. D.A.V.S., Aalst. Het blad werd in 1900 door priester Daens gesticht, enkele maanden na zijn electorale nederlaag van dat jaar. Het moest in het arrondissement Brussel de spreekbuis worden van de partij. Priester Daens' inspanningen werden in 1902, mede dank zij een coalitie met een kleine lijst van Brusselse handelaars, met succes bekroond. Hij werd tot Kamerlid gekozen.
92. Uit hun huis gezette daensisten. D.A.V.S., Aalst. Het succes van de daensistische beweging in de jaren rond de eeuwwisseling leidde tot repressie van-

88

KIEZERS, wilt gij vrede en vrijheid

Stemt voor de Lijst der Vereenigde Partijen

Stemt voor de Lijst der Vereenigde Partijen

Stemt voor de Lijst der Vereenigde Partijen
ONDER N° 1

BOONE, LEOPOLD.	DE MOOR, KARL.	MARCEL, JAN.
DAENS, ADOLF.	GALLE, ALBERT.	VANOPDENBOSCH, J.
DE BRUYN-LECLERCQ.	LEVEAU, GUSTAVE.	VAN SCHUYLENBERGH.

92

Denderbelle 3 Decem. 1899
Mijnheer en vriend,
 De vervolging tegen mijn werkman
 is hier ongehoord. Men heeft zelfs
 mijn uitventer omgehaald om
 gaar niet meer te verkopen. Ik
 zal u dit alles vertellend breedvoerig
 vertellen bij mijn eerste bezoek.
 Ik heb reeds een ander persoon
 gekregen om de uit te venten.
 Het is een inwoner onzer gemeente
 die op de grenzen van Denderbelle
 en Hgillis woont. Hij zal zelf
 proberen er eenige te plaatsen
 in de Boornwijk (wijk der gemeente
 Hgillis van 1600 zielen en waar het
 volk een democraat is, alsook in
 de Noortwijk onder volkrijke Moer
 door Gemeente.) Kind dus sociale ge-
 woonte maar zeg aan den uitventer
 van vele dat hij het pak van Dender-
 belle moet afgeven aan den persoon

78

wege de conservatieve Katholieke Partij: pachters
 werden vaak van hun land gezet, huurders uit hun
 huizen. Herhaaldelijk werden militanten gebrood-
 roofd. Gelovigen werden de sacramenten geweigerd,
 ze werden uit godsdienstige bonden gesloten enz.

93. Brief van P. Uyttersprot aan P. Daens d.d. 3 december 1899. D.A.V.S., Aalst. De pers speelde als verspreider van ideeën en ideologieën en als band tussen partijleiding en kiezerskorps een zeer belangrijke rol in de machtsstrijd van die jaren. Het is daarom niet verwonderlijk dat alles gedaan werd om de verspreiding van de daensistische weekbladen tegen te gaan. Enkele leiders van de partij werden hierdoor in hun broodwinning getroffen.
94. Democratische Jonge Wacht, Brugge. Verz. R. De Deken, Petegem. In het arrondissement Brugge boekte de Christene Volkspartij verschillende kleine successen. In 1899 haalde ze voldoende stemmen om de hegemonie van de Katholieke Partij in de Brugse gemeenteraad te breken. Bij de parlementsverkiezingen van 1900 en 1902 boekte ze een kleine stemmenwinst. En in 1903 tenslotte werd B. Minnebo in Brugge tot gemeenteraadslid verkozen. Daarna zou de partij er — zoals in héél het Vlaamse land — gaan lijden onder de interne tegenstellingen en het immobilisme dat eruit voortvloeide.
95. La pseudo-union du Parti Catholique. Spotprent uit: Les Corbeaux d.d. 29 mei 1904 op priester Daens, Ch. Woeste en H. Carton de Wiart. Na de breuk van priester Daens met het bisdom waren de betrekkingen tussen de groep rond «La Justice Sociale» en de daensisten sterk verkoeld. De uitbouw van de daensistische partij in het arrondissement Brussel en vooral de indiening van een autonome daensistische lijst in 1900 maakten van de vroegere medestanders politieke tegenstanders.
96. Niet ondertekende brief uit het Waasland aan P. Daens d.d. 26 juni 1902. D.A.V.S., Aalst. De schrijver geeft in de tweede paragraaf een evolutie weer die zich op veel plaatsen heeft doorgezet waar de Christene Volkspartij ten onder ging.
97. Vlag (177 × 177 cm) van de «Christen Democratische Volksbond Naar Vrijheid en Recht» van Moorsel. D.A.V.S., Aalst. Midden: op zijde geschilderd panorama van de Moorsele dorpskom omgeven door een groen veld, waarop links: een toneelmasker; boven: een zwarte leeuw op geel schild met kruis en lover; rechts: een luit; onder: twee ineengestrengelde handen.
98. Priester Daens, D.A.V.S., Aalst. De priester Daens die van 1902 tot 1906 het arrondissement Brussel in de Kamer vertegenwoordigde was niet meer de bezielende leider die in 1894 de overwinning op Ch. Woeste bevochten had. Hij bleef zich inzetten voor hogere pensioenen, hogere lonen en leerplicht, maar was geestelijk en fysisch een gebroken man.
99. P. Daens (Aalst 1842-1918), D.A.V.S., Aalst. P. Daens werd in 1904 in Aalst verkozen in opvolging van de vroegtijdig overleden A. De Backer. Hij bereikte echter niet het politieke peil van zijn broer Adolf of van A. De Backer, en slaagde er nooit in de beweging naar buiten uit een eigen profiel te geven en de interne tegenstellingen te overbruggen. Als gevolg daarvan kwam de daensistische beweging na A. De Backers dood in een diepe crisis terecht die haast acht jaar zou duren.

100. Wetsvoorstel op de vernederlandsing van de Gentse universiteit, ingediend in de Kamer op 10 november 1905. Na A. De Backers dood dienden A. en P. Daens, gesteund door enkele vlaamsgezinde Kamerleden, het door hem uitgewerkte wetsvoorstel ter vernederlandsing van de Gentse universiteit in. Het was het eerste wetsvoorstel van die aard.
101. Brief van Kardinaal Merry del Val aan Mgr. Goossens. D.A.V.S., Aalst. Na de bedekte kritiek op de democraten in de pauselijke encycliek (Graves) *De Communi Re* van 18 januari 1905, werd bovengenoemde brief, waarin de priesters Daens en Fonteyne bij naam genoemd werden, via de pers publiek gemaakt.
102. Arbeid(st)ers aangesloten bij de «Katholieke Werkersvereniging» van Aalst tijdens de staking van 1907. Eig. K. Buys, Aalst. In het midden, zittend, P. Van Schuylenbergh. De kerkelijke veroordeling van 1905, ditmaal uitgaande van het hoogste gezag, was voor de Christene Volkspartij een zware klap. Verschillende vooraanstaande daensisten uit het Aalsterse en het Antwerpse verlieten als gevolg daarvan de partij. (In dit laatste arrondissement verdween de Christene Volkspartij zelfs uit het politieke leven.) Onder hen P. Van Schuylenbergh, die met Klokke Roeland naar de Katholieke Partij overging en er een vooraanstaande rol zou spelen in de katholieke arbeidersbeweging, en E. Schiltz en H. Lebon.
103. Daensistische propagandisten in de kiesstrijd van 1906 (arrondissement Brussel). D.A.V.S., Aalst. Priester Daens werd er nu geholpen door priester Fonteyne die de Antwerpse afdeling van de partij tussen 1900 en 1903 zware schade had toegebracht door zijn travaillistische koers. Het zwaartepunt der daensistische macht in het arrondissement Brussel was gelegen in de landelijke kantons ten westen van de hoofdstad. De partij telde er vooral veel aanhangers onder de hopboeren en de steenbakkers, die in een eigen syndicaat georganiseerd waren.
104. M. Jossen (Antwerpen 1855 - Leiden 1926). A.M.V.C., Antwerpen. Advocaat, activist. Hij was één der organisatoren van het Vlaamsch Huis op de Grote Markt te Brussel en fungeerde verschillende keren op de kandidatenlijst van de Vlaamsche Volkspartij, een Brussels liberaal-flamingantisch partijtje. Hij bood priester Daens in 1906 de steun aan van zijn partij.
105. Handgetekende briefkaart, geadresseerd aan: «Monsieur l'ex abbé Daens, Alost». D.A.V.S., Aalst. Ondanks de hevige antidaensistische campagne verwierp priester Daens de steun van de Vlaamsche Volkspartij. Hij werd niet herkozen. De politiek van kartels met de linkerzijde, door de Katholieke Partij handig uitgebuit, had de democraten in de plattelandsgemeenten veel stemmen gekost.
106. Borstbeeld van priester A. Daens door P. Bruecke. Eig. Fam. Van Wilderode, Aalst. Mét priester Daens (+ 1907) verdween in de Christene Volkspartij de laatste leider die in staat was de interne tegenstellingen enigszins te verzoenen. De verdeeldheid spitste zich in de daaropvolgende jaren verder toe op de te volgen strategie: het al dan niet afsluiten van kartels met de linkerzijde. Die ruzie zou de werking gedurende verschillende jaren totaal verlammen. Het kwam zelfs tot een scheuring waarbij H. Plancquaert, die zich na alle slechte ervaringen tegen kartelvorming kante, zijn aanhang in de verschillende daensistische

103

arrondissementen in een eigen partijtje groepeerde. Later hield hij zich gedurende enkele jaren totaal afzijdig.

107. Ongedateerde dreigbrief, gericht aan P. Daens. D.A.V.S., Aalst. Als erfgenaam van het politiek testament van priester Daens won zijn broer Pieter de strijd om het voorzitterschap van de partij zonder veel moeite van H. Plancquaert, de kopman van de radicalen.
108. De Vrije Klok d.d. 31 mei 1908. D.A.V.S., Aalst. Het blad verving Klokke Roeland nadat P. Van Schuylenbergh in 1905 naar de Katholieke Partij overging. Na de dood van priester Daens, en als gevolg van de ontreding in de partij was de enige «vaste» zetel van de partij voor het eerst sinds jaren in gevaar. Tevergeefs trachtten de socialisten (onder leiding van C. Huysmans) er P. Daens toe te bewegen een kartellijst in te dienen. Tegen veler verwachting in werd P. Daens met 24% van de stemmen herkozen.
109. Het Vlaamsche Volk. Limburgsch Maandblad der Christen Democratie (jrg. 3, nr. 2 d.d. februari 1914). Verz. R. De Deken, Petegem. Vanaf 1909 kende de Christene Volkspartij onder de stuwing van een nieuwe generatie geleidelijk een heropleving. Voor het eerst kreeg de partij in Limburg (arrondissement Tongeren) voet aan de grond dank zij de werking van een groepje jonge daensisten o.l.v. J. Demarrez uit Borgloon.
110. De Volkswil. Maandblad van den Democratischen Studiekring en arrondissementsbond van Aalst. Propagandanummer uitgegeven naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van 1912. U.B., Gent. In het arrondissement Aalst groeide de oppositie van de jongeren rondom de figuur van A. Van den Bruele. Vanaf 1912 zouden ze er zich organiseren in een Arrondissementsbond. Zij streefden ernaar de eenheid in de partij te herstellen, de beweging intern te vernieuwen en haar naar buiten uit te verruimen. H. Plancquaert was in hun ogen de enige onder wiens leiding die doelstellingen konden verwezenlijkt worden.
111. R. Vanderschelden (Deerlijk 1879-1964). Verz. R. De Deken, Petegem. In het Kortrijkse ging de vernieuwing uit van de groep rond R. Vanderschelden. Hij slaagde erin de banden tussen de verschillende politieke arrondissementen te herstellen en de partijstructuur opnieuw te doen functioneren.
112. Vlag (148 × 150 cm) van de (daensistische) Vrije Bond van Halle. D.A.V.S., Aalst. Midden: fluwelen geborduurd portret van priester Daens, omgeven door twee bebloemde ranken. Hierrond, op een groen zijden veld prijken (in goud) de woorden «Vrije Bond - Halle». In de punt het schild der stad Halle en het jaartal (1910). Afgeboord met goudfranje.
113. Pamflet door priester Fonteyne in het arrondissement Brussel verspreid bij de voorbereiding van de verkiezingen van 1910. D.A.V.S., Aalst. Priester Fonteyne slaagde er in het arrondissement Brussel niet in de sterke tegenstellingen tussen meer gematigde en radicale daensisten te overbruggen. Hij was bovendien geen organisator. De uitslag van de verkiezingen was voor de Christene Volkspartij een catastrofe.
114. Elections Législatives de 1912. Affiche (110 × 95 cm). U.B., Gent. Karikatuur op de schoolbon. Het wetsontwerp-Schollaert (1911) voorzag dat de ouders voor elk schoolgaand kind een bon zouden ontvangen, die aan de directie van de school van hun keuze (vrije school of staatsschool) moest afgegeven worden. De onderwijsinstellingen zouden op basis van het aantal ontvangen bons gesubsidieerd worden. Het wetsontwerp — dat zeer dicht bij het daensistische programma stond — voorzag verder o.m. de invoering van de leerplicht.
115. Brief van A. Renier aan P. Daens (1911). D.A.V.S., Aalst. De stemming over het wetsontwerp-Schollaert zou de Christene Volkspartij opnieuw diepgaand verdelen. P. Daens had het wetsontwerp nl. gesteund, ondanks het feit dat een vooraf gehouden congres tot een andere houding besloten had. Tijdens het daaropvolgende congres behaalden H. Plancquaert en zijn aanhangers de overhand. De radicalen namen nu de leiding van de partij over en de daensistische volksvertegenwoordigers steunden het ontwerp niet langer.
116. Wetgevende kiezing van juni 1912. Daensistische affiche (28 × 39 cm). D.A.V.S., Aalst. P. Daens' houding in het parlement i.v.m. het wetsontwerp-Schollaert en het gebrek aan dynamisme kostten de Christene Volkspartij in 1912 zeer veel stemmen. De Aalsterse zetel bleef desondanks behouden. De nederlaag van 1912 versterkte de invloed van de jongeren. Zij zouden de partij in de daaropvolgende maanden een nieuw elan geven. In Aalst b.v. had hun kandidaat A. Van den Bruele (28 j.) reeds in 1912 de tweede plaats op de lijst veroverd, na P. Daens.
117. De Volkseeuw d.d. 26 mei 1912. Verz. Mevr. De Coninck-Behaegel, Brugge. Na zijn nederlaag te Brussel (1910) had priester Fonteyne op verzoek van zijn Brugse vrienden de leiding van hun afdeling op zich genomen. Hij wist de Christene Volkspartij in Brugge een nieuw profiel te geven, waardoor ze er bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1911 in slaagde drie zetels te veroveren.
118. Mgr. G. Waffelaert (Rollegem 1847-Brugge 1931), bisschop van Brugge. Uit: K. Rotsaert, Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge (Brugge, 1975). Mgr. Waffelaert was een streng dogmatisch man die de sociale kwestie langs paternalistische weg wilde oplossen. Ch. Woeste vond in hem een trouwe bondgenoot. Met het electoraal succes van de Christene Volkspartij in 1911 voor ogen vaardigde hij in 1912 scherpe maatregelen uit tegen priester Fonteyne.
119. De fonteyne van het kwaad (1912). Antidaensistische pamflet. Verz. G. Michiels, Brugge. Met het oog op de parlementsverkiezingen van 1912 sloten de Brugse daensisten opnieuw een kartel af met socialisten en liberalen. Priester Fonteyne werd verkozen ondanks de heftige campagne die door de katholieken tegen hem gevoerd werd. De resultaten in Gent en in Brussel waren echter minder gunstig.
120. Verslagboek van het Middencomité der Christene Volkspartij. Verz. R. De Deken, Petegem. Vanaf 1912 vergaderden de afgevaardigden van de arrondissementen Aalst, Brugge, Gent, Kortrijk, Oudenaarde en Tongeren weer regelmatig. Er werd een scheidsrecht benoemd dat de moeilijkheden in Brussel moest bijleggen. Vanuit het Middencomité werden tussen 1912 en het uitbreken van de oorlog verschillende pogingen ondernomen om de oude daensistische kernen in de overige Vlaamse arrondissementen opnieuw te doen functioneren.
121. Inhuldiging van de vlag van de daensistische kring «Kunst en Eendracht» te Welle (12 april 1914). D.A.V.S., Aalst. Tussen 1912 en 1914 kende de

SECRETARIAAT Van der Burghstraat, 26, KOFKELBERG BRUSSEL

Vander Borchtstraat, 26, Koekelberg-Brussel

Democraten, vergaet onze Drukker niet: Vrienden moeten elkander steunen.
 Wij leveren het werk uit aan de voordeligste prijzen: Visitkaarten op voor papier vanaf
 1 fr. de 100. Adreskaarten van af 6 fr. de 1000. Fakturen in 80 aan 6 fr. de 1000

81

Christen Democratische en Socialistische Werken

TE AALST

Het wij dan zoo: De Socialisten gaan ons voort helpen en vechten uit te spuwen tegen wat Christ. Democrat is en bijzonderlijk op de Koloniale winsten, welke... zoo beweren en wij toch — zouden gedaan hebben. Wij zijn niet bezwaard van al dit geroe en lawaai, en hoe kamille laten wij hier volgen een vluchtig overzicht van de Werken en goede Volksinstellingen door ONS gesticht: daarmede zullen wij de SOCIALISTISCHE stellen.

1. — Wat hebben wij gedaan bij 't begin van den Oorlog ten voordeele van onze Leden-Verbruikers van brood?
a) Wij hebben onmiddellijk den overvloed afgeschaft.
b) Wij hebben onmiddellijk den overvloed afgeschaft.
c) Wij hebben ons brood, HET BESTE DER STAD, 2 centiem in prijs vermindert.

En wat hebt gij, roode heeren, op dit tijdstip gedaan? Volstrekt NIETS! Geen overvloed afgeschaft, noch hem onmiddellijk uitbetaald... Maar in 't algemeen!

Uw brood 3 centiem OPGESLAGEN!

Gij verkocht, naar ge zelf zegdet, 11 a 12000 brooden per week. Dit maakte voor U, tegenover ons, eene meerdere inkomst van 350 tot 400 frank en per week, of, gedurende de twee maanden dat dit duurde, deest Gij, op den rug van den armen werkman, eene winst van 4 a 5000 fr.

Wanneer geeft Gij dat geld terug?

2. — Op u ook, heeren der Saskad, wong de plicht, nadat de Bevolking van de vlucht was teruggekeerd, die Bevolking te helpen opzien. Wel te verstaan zoo gij aanspraak wilt kunnen maken op den naam van Volksvrienden, welke gij u zelve hebt gegeven.

Terwijl de Christen Democraten eene Beenhouding inrichtten en aldus den prijs van 't Vleesch merklijk deden dalen, was het voor u gemakkelijker niets te doen en wat op de Bankers te sakkieren!

3. — Was ook te dien tijde dat de Christen Democraten eene goede koop maakten voor de zwakke en zieke leden hunner Vereenigingen.

En wanneer men dan vroeg om ook iets te doen voor 't ongelukkig Volk, hoe luidde de antwoord?

Dat de Cooperatief der Socialisten niet mocht vergeleken worden met de andere Cooperatieven der Stad, dat de Socialisten EERST EN VOORAL te zorgen hadden voor Lokalen, Beheerders en Secretarissen!

Kostelijk bekentenis!

3. — ONZE KOLENHANDEL.

Zooda de heer Daens verleden week schreef, drijven de Christen Democraten geen handel om geld te verliezen. De roode bluffers trachten op hunne meetingen de menschen wijs te maken dat de Democraten 1 fr. moeten terug betalen aan al dezen die van hunne kolen gekocht hebben, daar die kolen nu slechts 35 fr. of minder nog inkosten. Waarom niet liever gezegd, geefden onze kennissen in het Wal-nland, dat wij die kolen voor niets gekregen hebben!

Iedereen in de Stad is ons erkentelijk, zelfs Socialisten, en ieder weet dat het dank is aan ons, Democraten, en aan ons alleen, dat de kolen hier aan den minst mogelijken prijs geleverd zijn, met volle vertrouwbaar gewicht.

Wij achten het noodig nog eens te verhalen door welke omstandigheden wij er toe geroept werden dien handel te beginnen.

Op einde 1914 waren de kolen hier ook schaars voor handen. Benschaps ging tusschen de Elad rond dat er een 40 tal wagons kolen voor het Koninkrijk waren toegelaten.

Welk eene vreugde! Welk eene geruststelling! Maar ook welk eene teleurstelling! Welk verdriet? Welke razernij bij 't Volk, toen het meende dat die kolen voorraad verdeeld ging worden, vernemen moest dat de broodnodige brand stof door den Baron van Bunselaers verkocht was!

Zoo werden er 2000 fr. weggegooiden, terwijl het Koninkrijk aan de menschen brood moest weggeven, omdat er geen geld in kas was om er aan te kopen! Danen! 't Destijnt was

Christene Volkspartij een nieuwe bloeiperiode. Het ledenaantal steeg. Nieuwe afdelingen en nieuwe maatschappelijke organisaties werden opgericht, terwijl de partij enkele belangrijke successen boekte.

122. Strijdplan voor den kiesstrijd 1914. Arrondissement Aalst. D.A.V.S., Aalst. Om H. Plancquaerts leiderschap over de partij te versterken werd in het Middencomité besloten dat hij zo snel mogelijk in het parlement moest zetelen. Met dat doel werd H. Plancquaert op A. van den Brueles verzoek door de poll te Aalst tot tweede effectieve kandidaat verkozen in zijn plaats. De lijstsamenstelling en de inzet van de jong-daensisten bezorgde de Christene Volkspartij in Aalst een schitterende overwinning (van 18,93% naar 28,15% van de stemmen). H. Plancquaert werd echter op het nippertje niet verkozen.

123. De eerste soldatengraven aan het front langs de IJzer te Boesinge. D.A.V.S., Aalst. Het uitbreken van WO I legde de politieke leven in België stil en maakte een einde aan de heropbloei van de daensistische beweging. Na de oorlog zouden de toekomstmogelijkheden van de partij zeer onzeker blijken als gevolg van de gewijzigde politieke verhoudingen (door o.a. de invoering van het Enkelvoudig Algemeen Stemrecht in 1919 en de doorbraak van het socialisme).

124. De steen van Merkem: Hier ons bloed, wanneer ons recht? D.A.V.S., Aalst. De Duitse inval in België werd door francophone belgicistische kringen aangegrepen om de Vlaamse Beweging te discrediteren. De wantoestanden aan het front inzake taalgebruik (80% van de soldaten waren Vlamingen) en de repressie tegen elke uiting van vlaamsgezindheid leidden er tot het ontstaan van de Frontbeweging. Na WO I zou hieruit het Vaaams-nationalisme ontstaan.

125. «Volkssoep» te Geraardsbergen. 1914-1915. Verz. D. De Nayer, Aalst. Bij gebrek aan grondstoffen en transportmogelijkheden konden veel fabrieken slechts een gedeelte van hun capaciteit benutten. Andere bleven gesloten of waren bij de inval vernield. Om de nood onder de bevolking te lenigen ontstonden overal in België liefdadige instellingen. De belangrijkste waren het belgischgezinde «Nationaal Hulp- en Voedingscomité» en «Volksopbeuring», de hulporganisatie van de Vlaamse activisten.

126. Christen-democratische en socialistische werken te Aalst. Daensistisch pamflet. D.A.V.S., Aalst. Om de nood onder de leden en onder de bevolking te lenigen bouwden de sterkst georganiseerde daensistische kernen — zoals in de andere partijen — tijdens WO I een eigen dienstverlening uit. In Aalst b.v. breidde de daensistische coöperatieve «Volksverheffing» haar activiteiten aanzienlijk uit. Let op het verschil in werkwijze tussen socialisten en daensisten. De eersten hebben — niet zonder succes — steeds prioriteit gegeven aan de uitbouw van partijstructuren en -organisaties.

127. De Nieuwe Tijd d.d. 5 augustus 1917. D.A.V.S., Aalst. Activistisch blad voor de Denderstreek. De vernederlandsing van de Gentse universiteit door de Duitse gouverneur von Bissing, de voortdurende anti-Vlaamse hetze in de franstalige pers, het stilzwijgen van de regering in Le Havre in verband met de Vlaamse kwestie en het bekend raken van de wantoestanden aan het front gaven de ontwikkeling en de uitbreiding van het activisme een definitieve impuls.

Abonnement 's jaars fr. 1.25.
6 maand . 0.75.
3 . 5.50

Redactie «ONTWAAKT» Vandernootstraat, 1, AALST.

Ongeloofde stikken worden niet opgenomen.
Elke inzender is verantwoordelijk voor 't geen hij schrijft.
Het Lezenden van een boek geeft recht op vermelding.

Ons blad is niet te verwarren met het sociaal-demokratisch blad van zelfden naam dat te Antwerpen verschijnt.

Roep tot Opstanding

—0—

De noodhoorn schallt, de noodhoorn loeft,
Op! Vlamingen met vrij gemoed!
't Is admen niet langer in muffige luchten,
De tyd wezen henen van tomen en zuchten!
Och, opent uw oogen, alder 't is te laat,
En merkt loch de schijn van den grimmligen
De haat voor Vlaanderen, haat...
De smeed voor Vlaanderen,
Bij Vlaanderens nood?

En zilt ge nu niet stont en koen
Om tegen onrecht recht te doen,
En laot ge u voor eeuwig tot slaven versla-
ten laot g' u kinderen levend begraven, ven
begriopt o! begriopt wat u zwijgen bediedt;
Het lijd der toekomst, de ramp voor 't ver-
de hand voor Vlaanderen, schiet,
Tot schand voor Vlaanderen,
Tot Vlaanderens dood!

Ik weet het goed, ik weet het goed,
Om edel recht vloet vaak het bloed!
Maar vroom zij de wil die ter zegemoetvoeren
Al mogen verdrukken ons glupend beloeven!
De liefde tot vrijheid maakt kloek en maakt
sterk,
De moed, in het leed, zet de kroon op het werk!
Schenkt kracht aan Vlaanderen,
Schept macht voor Vlaanderen,
En Vlaanderen wordt groot!

FRANK.

We hadden niet te klagen!

Mannen van Havere hoe is 't mogelijk?
Lang voor den oorlog:
Vlaanderen was onwetend, gij hebt het niet
geerd, maar stelselmatig verstoken gebou-
den van de wetenschap, ten voordeele van
Walen en vreemde-lingen.
Vlaanderen was rijk; gij hebt zijn rijk-
dom ondermijnd.
Vlaanderen was vrijlic; gij hebt die vlij-
schandelijke laten uitloeten.
Vlaanderen was ziek; gij hebt het niet ge-
nezen.
Vlaanderen had honger; gij hebt het niet
gespijdd.
Vlaanderen was naakt; gij hebt het niet
g' kleed.
Vlaanderen zag zich verongelijkt; gij hebt

het alle recht geweigend en bespot.

Binst den oorlog:
Vlaanderen was oltvervaardig; gij hebt het
niet gewaardeerd.

Vlaanderen kloeg; gij hebt het beleedigd.
Vlaanderen vroeg recht; gij hebt het be-
dreigd met den dood!

Komt hier, mannen van Havere, werpt nog
een laatste blik op de folteringen waaron-
der ge Vlaanderen hebt doen lijd.

Van staatswege werd, als toelage voor het
lager onderwijs, meer dan het dubbel betaald
aan het Waalsch als aan 't Vlaamsch gewest.

De provincie Namen bezit 1030 lagere
scholen tegen 757 voor Antwerpen met eene
bevolking die bijna driemaal zoo groot is.

In Vlaanderen stampen men de kinderen in
de klassen, 't ijk in Holland de haringen in
een mandje.

Wallonië heeft 49, 't ijk middelbare scho-
len; Vlaanderen 29 en Vlaanderen heeft een
miljoen inwoners meer dan Wallonië.

Dat in Vlaanderen het onderwijs minder-
waardiger is dan in Wallonië, moet men niet
vragen. Op 10 leerlingen is er een onderwij-
zer in Wallonië, in Vlaanderen 1 op 50 leer-
lingen.

De Vlamingen moeten van jongs af aan
een vreemde taal aanleren, besteden daar-
aan, in sommige scholen, meer dan de helft
van den dag en worden onderwezen door
leeraars die dikwijls die vreemde taal op
verre na niet machtig zijn. Gaat dan eens
kampen met een Waal op een of ander exa-
men.

In België zijn weliswaar 4 Hoogescholen
maargeen hooger onderwijs in het Vlaamsch.

Onze Vlaamsche voortrengingskracht op
wetenschappelijk gebied is dan ook een
grootte nul: geene oorspronkelijke werken,
zeits geen zucht naar wetenschap in Vlaan-
deren.

Henegouwen heeft 42 nijverheidsscholen
waar men vakmannen kweekt. Vakmannen,
die onze industrieelen naar den vreemde
moeten gaan zoeken. 't Is moeilijk te begrip-
pen, maar gemakkelijk uit te leggen, als we
weten dat Oost Vlaanderen slechts 6 am-
bachtscholen telt en Antwerpen slechts 1 en-
kele. En Henegouwen heeft 1211,947 inwo-
ners, Oost Vlaanderen 1.095,409 en Antwer-
pen 926,694 inwoners.

Ik geloof wel, dat Vlaanderen de streek is
van den landbouw, in België; doch een
landbouwinstaat vindt men alleen in Gem-
bloers.

De handel en de nijverheid in Vlaanderen
zijn er al zoo slecht aan toe als het onder-
wijs.

Er zijn voor 200 miljoen franken meer uit-
gegeven tot aanleggen van spoorwegen in
Wallonië dan in Vlaanderen.

De Waalsche provincie Luxemburg met
een bevolking van 230,000 inwoners heeft
een net van 1200 kilometers staatsbanen. De
provincie Antwerpen met 950,000 inwoners
heeft slechts 600 kilometers staatsbanen.

De verkeerswegen gelden nochtans als

grootte factor ter bevordering van handel en
nijverheid.

Denderhaute is eene gemeente, die veel
aanieg heeft voor den handel. Wat houdt de
ontwikkeling ervan tegen? Het gebrek aan
verkeerswegen... Jaren lang vraagt de be-
volking van Denderhaute eene tramstatie.
Niets te doen. En lezen we nu niet in de
kranten, na in 't volle van den oorlog: «Zes
nieuwe buurtspoorwegen zullen in het Cen-
trum aangelegd worden.»

Voor Wallonië alles verhooging van pro-
ductie en vandaar stijging van loonen en
betering der voortbrengselen. Voor Vlaande-
ren: Niets!!!

«Dat de Vlamingen knechten worden bij
de Walen!» zegde Rogier in 1848 en 't
schijnt dat onze regering stiptelijk dat ge-
bod heeft willen bewerkstelligen.

Men berkent dat bij eene gebeurlijke
scheiding tusschen Vlaanderen en Wallonië,
Vlaanderen geen cent zou moeten betalen
voor de schulden die België gemaakt heeft,
maar dat integendeel, Wallonië nog eene som
van rond de 1 1/2 miljard in specien aan 't
Vlaamsche land zou te betalen hebben, om
de voordeelen die Wallonië bekwaam sinds
het stichten van België, ten nadeele van
Vlaanderen.

(1 Vervolgt.)

AKTIVIST.

De Kampvechter van Ravenna

De zoon van Herman-Arminius of Armin
bij de Romeinen den overwinnaar van Varus
in den Teutaburgerslag, is als gevangene jong
naar Rome gevoerd. Kloek en struisch gewor-
den drijft men hem te Ravenna met voor kam-
of zwaardvechter in den circus. Hij, de zoon
van een Germaanschen vorst, wordt gekweekt
als een «brute», naar geest en spieren, daar
bij tocht voor niets moet dienen als om een
door een anderen «brute» in den circus voor
't Romeinsche gepeupel, in 't bijzijn van Ce-
sar en de Romeinsche grooten, neergestoken
te worden. Zoo wil Rome in het teutaburger-
woud vernederd, nu op zijne beurt Germanië
vernederd in den afstammeling van den dap-
persten zoon der Germanen. Maar de ver-
nederd van den Germaan wordt nog ver-
der gedreven. Thusselds, Armin's echtge-
noote, ook als gevangene naar Rome gevoerd,
vindt haar zoon te Rome terug en vernemt
er, dat hij voor kampvechter is opgeleid en
welds in den circus zal optreden. Zij komt bij
hem en spreekt hem over Armin, zijnen vader
over Germanië, over vrijheid, over stamge-
voel, nationale fierheid; doch zij doet de pijn-
lijke ervaring op, dat hij daarvan niets meer
begrijpt.

Hij is kampvechter, geen Germaan; hij zal
in den circus overwinnen, hij haat een an-
deren kampvechter, dien hij zal dooden, dat
zweert hij, Intusschen wordt de haat in hem

128. *Het parlamentsgebouw in Brussel*. D.A.V.S., Aalst. De Raad van Vlaanderen vergaderde in de zaal van de huidige bibliotheek. Verschillende vooraanstaande daensisten werden tijdens WO I activist. Onder hen H. Plancquaert (Zomergem), G. Doussy (Kortrijk) en A. Van den Bruele (Aalst). In Aalst trad de jongeren vleugel van de Christene Volkspartij in zijn geheel toe tot het activisme, nadat hun pogingen om de hele partij mee te krijgen mislukt was. In West-Vlaanderen telde de gouvraad (= provincieraad) op 22 leden 7 daensisten.
129. P. Daens. *Potloodtekening door J. Delafortrie* (61,5 x 46,5 cm). Eig. Mevr. C. Delafortrie-De Neve, Aalst. Met P. Daens verloor de Christene Volkspartij in 1918 één van haar oudste en bekendste leiders. Dit verlies was des te zwaarder omdat de partij, eerst door de vervolging en later door de oorlogsomstandigheden, nooit een stevige structuur had uitgebouwd. De veroordeling van de activisten na de Duitse capitulatie zou de Christene Volkspartij bovendien van enkele van haar bekwaamste en meest gezagvolle leiders beroven.
130. K.L. Van Opdenbosch (Meerbeke 1867-Gent 1940). D.A.V.S., Aalst. Onderwijzer, politicus. Tot 1919 hoofdonderwijzer te Berchem-Oudenaarde, volgde hij P. Daens op als voorzitter van de partij. Hij werd te Aalst in 1919 samen met H. Borginon op een kartellijst Christene Volkspartij - Vlaamsche Front tot parlamentslid verkozen. Hoewel de eenheidslijst (het akkoord gold voor héél de provincie Oost-Vlaanderen) een succes werd (3 verkozenen), bleek uit de verkiezingsresultaten dat de arbeidersvleugel van de Christene Volkspartij grotendeels op de BWP had gestemd.
131. Brief van J. De Neve aan H. Borginon d.d. 22 november 1919. Eig. R. D'Haese, Herdersem. In uitvoering van het kartelakkoord had H. Borginon (Frontier) normaal ontslag moeten nemen ten voordele van de daensist J. De Neve, een naaste medewerker van P. Daens. Die verzocht H. Borginon echter geen ontslag in te dienen. Hij hoopte op die manier de samenwerking tussen beide partijen te bestendigen.
132. Vader Cats d.d. 7 juni 1919. Verz. Mevr. De Coninck-Behaegel, Brugge. Naar aanleiding van de Vlaamsche Interpellatie in de Kamer in 1919 (over de inzichten van de regering inzake de oplossing van de Vlaamse kwestie), stemde priester Fonteyne mee met de vlaamsvijandige meerderheid. Zijn belgicistische houding leidde tot scherpe kritiek van de Brugse fronters in «Vader Cats». Te Brugge raakte de verhouding tussen daensisten en fronters door dit incident zodanig vertroebeld dat in 1921 geen kartelakkoord tussen Christene Volkspartij en Vlaamsche Front tot stand kwam.
133. *Wij willen!...* Daensistisch pamflet, uitgegeven ter gelegenheid van een betoging voor zelfbestuur, amnestie, ontwapening, enz. in 1921. Ontwerp van L. Piron. D.A.V.S., Aalst. Door het overlijden van P. Daens en de ballingschap van H. Plancquaert en A. Van den Bruele konden de radicaal vlaamsgezinde jong-daensisten, na hun terugkeer in de partij in 1919, onmiddellijk leidinggevende plaatsen bekleden. Zij huldigden dezelfde idealen als de fronters en stonden daarom een integratie van beide partijen voor.
134. Vlag (130 x 160 cm) van de Christene Vlaamsche Volkspartij, afdeling Hofstade (O.-VI.). D.A.V.S., Aalst. Klauwende zwarte leeuw op een geel veld, afgeboord met zwart-gele franje. Op het veld staan de woorden «Kr. VI. Volkspartij - Hofstade. O. VI.». Na WO I werd de naam van de Christene Volkspartij veranderd in Christene Vlaamsche Volkspartij. Daarmee werd aangeknoopt bij de flamingantische traditie van H. Plancquaert.
135. *Overeenkomst tusschen Het Vlaamsche Front en de Christene Volkspartij* (1923). A.M.V.C., Antwerpen. Na de zware nederlaag van 1921 (de 3 zetels van 1919 waren verloren gegaan) werd de samenwerking tussen beide partijen onmiddellijk hersteld. Om de onderlinge verhoudingen definitief te regelen werden in het voorjaar van 1923 tussen beide partijen onderhandelingen aangeknoopt. Deze leidden tot een overeenkomst om de twee politieke formaties tot één organisatie om te vormen.
136. *De Voorpost* d.d. 9 september 1923. Verz. E. Van den Berghe, Aalst. De officiële versmelting van Christene Volkspartij en Vlaamsche Front werd feestelijk bekrachtigd op 9 september 1923. Op die dag vierden de Aalsterse daensisten het 25-jarig bestaan

van hun vrouwenziekenfonds. In de daaropvolgende jaren zouden beide partijen geleidelijk in mekaar groeien.

137. *La Nouvelle Chambre*. Uitgave van «*La Dernière Heure*» d.d. 6 juni 1925. D.A.V.S., Aalst. Op de vijfde rij van boven af gerekend, elfde van rechts, K.L. Van Opdenbosch. Op de eerste rij, op de plaatsen 15 tot 19 de fronters.

In Oost-Vlaanderen, en vooral in het Aalsterse, verliep de integratie van beide partijen betrekkelijk vlot. Als gevolg daarvan veroverde de Christene Volkspartij-Vlaamsche Front P.V.N. bij de parlementsverkiezingen van 1925 in Aalst opnieuw een zetel.

138. *Het Werkerswelzijn*. Orgaan der Christene Volkspartij. Tolk der maatschappelijke werken d.d. 26 oktober 1919. D.A.V.S., Aalst. In West-Vlaanderen verliep de integratie van beide partijen minder snel. In Brugge bleef de Christene Volkspartij nog tot 1926 voortbestaan. Daarna werd geen lijst meer ingediend en stapte haar sterk teruggelopen aanhang grotendeels naar de socialisten over. In het Kortrijkse bleef het samenwerkingsakkoord eerder formeel. De daensisten zouden er tot rond de jaren '30 met de Frontpartij samenwerken, en werden er geleidelijk in geïntegreerd.

139. *Betoging van de daensisten-fronters in Denderleeuw (1927?)*. Verz. E. Van den Berghe, Aalst. Vanaf de tweede helft van de twintiger jaren werd Aalst geleidelijk één van de belangrijkste arrondissementen voor het Vlaams-nationalisme. Van hieruit werd meer dan één arrondissement politiek georganiseerd. Dat werd financieel mogelijk gemaakt door de sterke politieke en maatschappelijke organisaties van de daensisten-fronters te Aalst.

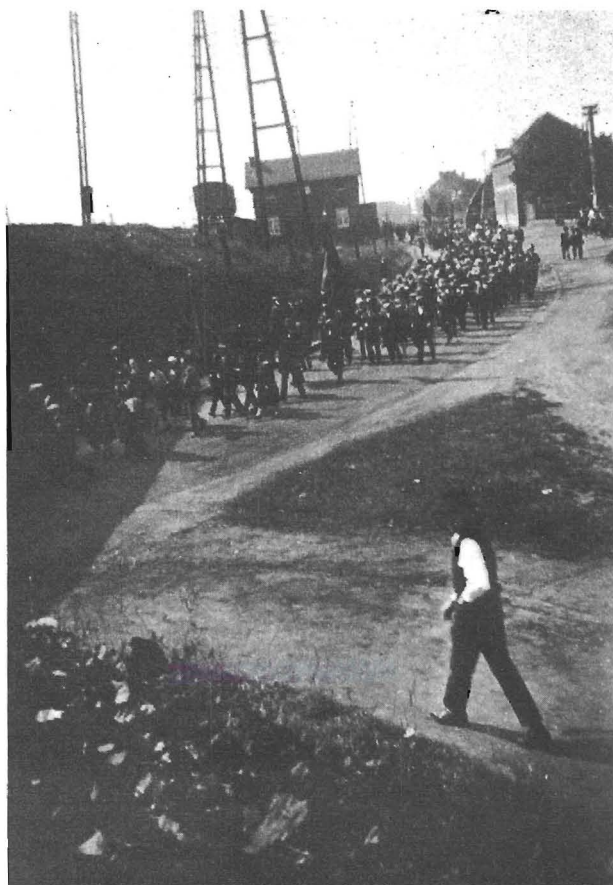
140. *Het Recht*. Tolk der Vlaamsche Kristen Volkspartij d.d. 19 mei 1929. Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. Na de uitdovingswet van 1928 (die geen echte amnestie verleende) en zijn terugkeer uit ballingschap werkte H. Plancquaert aanvankelijk actief mee aan de integratie van de Oudenaardse daensisten in het Vlaams-nationalisme.

141. *De Vlaamsche Volkseeuw*. Vlaamsch Nationaal Democratisch Weekblad d.d. 10 december 1933. D.A.V.S., Aalst. Persoonlijke tegenstellingen en ambities, onvrede van een aantal daensistische leiders en militanten met de feitelijke verdwijning van de Christene Volkspartij en oppositie tegen de autoritaire tendensen die onder invloed van de tijdsomstandigheden in het toenmalige Vlaams-nationalisme opdoken, leidden in 1932 tot de afscheuring van K.L. Van Opdenbosch en H. Plancquaert. Ze richtten de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij op.

142. *Verklaring van Wwe. P. Daens aan K.L. Van Opdenbosch*. Uit: *Het Land van Aalst* d.d. 26 november 1933. D.A.V.S., Aalst. De invloed van de verklaringen van de Wwe. P. Daens en van een aantal plaatselijke oud-daensistische leiders op de houding van het kiezerscorps van de vroegere Christene Volkspartij-Vlaamsche Front P.V.N. valt moeilijk te meten. In elk geval leed de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij in 1936 een zware nederlaag (1,35% van de stemmen). De daensistische beweging had inmiddels feitelijk opgehouden te bestaan.

143. *De daensistische organisaties in het arrondissement Antwerpen*. Ontw. H. Landuyt, Neerpelt. Priester Fonteynes activiteit in het Antwerpse (vanaf 1900) zou

139

de Christene Volkspartij in dat arrondissement grote electorale schade berokkenen. Zijn travaillistische koers stootte het overwegend agrarische kiesklienteel af, terwijl zijn opbodpolitiek t.o.v. de BWP niet het gewenste resultaat opleverde. De partij liep er daardoor verschillende nederlagen op, als gevolg waarvan ze na 1906 zelfs ophield te bestaan.

144. In Ezelsland. D.A.V.S., Aalst. Socialistische propaganda voor arbeidersorganisatie. Evenals de socialisten hebben de daensisten van bij de aanvang gepleit voor de oprichting van «volkswerken». Die moesten de massa helpen ontvoogden én het socialisme stuiten. Met dat doel stichtten ze overal ziekenfondsen, syndicaten, coöperatieven en pensioenkasen, maar ook culturele verenigingen, veeverzekeringen en Jonge Wachten.
145. J. De Neve (Aalst 1870-1942). Verz. E. Van den Berghe, Aalst. Behanger-stoffeerder. De uitbouw van de daensistische, later Vlaams-nationale ziekenfondsen was vnl. zijn werk. Hij bleef ze ononderbroken leiden van 1903 tot 1939... Daarna werd hij erevoorzitter. J. De Neve speelde eveneens een belangrijke rol in de uitbouw van de daensistische coöperatieve Volksverheffing, waaruit later o.a. de S.M. Dietschland groeide. In die drukkerij-uitgeverij werd vanaf 1935 bijna de gehele Vlaams-nationale weekbladers gedrukt.
146. Vlag (218 × 213 cm) van de daensistische ziekenfondsen van Aalst. D.A.V.S., Aalst. Groen veld afgeboord met gele franjes. In de rechter bovenhoek een bijenkorf met bijen. Links onder een klauwende zwarte leeuw op een geel schild. Op de vlag werden in het geel de woorden «Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij Aalst 1895-1920» geborduurd.
147. De Werkman. Verz. B. De Cock, Aalst. Jubileumnummer uitgegeven in 1930 ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van het daensistisch ziekenfonds van Aalst. De mutualiteit telde toen 7500 leden (ter vergelijking: de stad telde ± 38.500 inwoners).
148. «De Broederliefde». Uit: Verzameling van volksliederen. Christene Volkspartij Brugge. Lied van de democratische (= daensistische) mutualiteit «De Broederliefde» van Brugge. De mutualiteiten waren de best georganiseerde maatschappelijke verenigingen in de Christene Volkspartij. De meeste daensistische kernen richtten er een op.
149. Het bestuur van de Landsbond der Vlaamsch-Nationale Mutualiteiten omstreeks 1937. Verz. E. Van den Berghe. De daensistische mutualiteiten die betrokken waren bij het akkoord tot versmelting, dat in 1923 tussen Christene Volkspartij en Vlaamsche Front werd afgesloten, vormden de basis van de latere «Landsbond der Vlaamsch-Nationale Mutualiteiten». Het ziekenfondswezen speelde een belangrijke rol in de groei, de uitbouw en de eenmaking van de Vlaams-nationale partijen.
150. De Werkstaking. D.A.V.S., Aalst. Daensistisch pamflet d.d. 16 april 1907, verspreid naar aanleiding van een staking in de fabriek F.F.R. te Aalst. De daensisten hadden op heel wat plaatsen eigen syndicaten. Zo o.m. in het Kortrijkse, in Ronse, in Antwerpen, in Aalst, in de Rupelstreek en in het Pajottenland. De steenbakkerssyndicaten uit het Boomse en uit het Pajottenland waren de belangrijkste. Met hun paar duizend aangesloten leden vormden ze in die tijd een hele macht.

DE WERKMAN

STICHTER : PIETER DAENS

WEEKBLAD • VOOR • DE • STAD • AALST

Op Zondag 28 December vieren we het 35jarig bestaan en den groei tot het 7500^e lid van de Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij. Dit nummer werd uitgegeven als een herdenking van allen die er aan gewrocht hebben/in de eerste en latere jaren, als een hulde aan de overleden en nog in leven zijnde stichters, als een blijk van dankbaarheid aan allen die door het edel werk der mutualistische naastenliefde hun volk en de gemeenschap hebben gediend.

DE ONTWIKKELING DER VEREENIGDE ZIEKENBONDEN DER KRISTENE VOLKSPARTIJ AALST

151. O. Van Schaemelhout (Petegem-Oudenaarde 1877 - Hofstade-Aalst 1966), links achteraan met baard. D.A.V.S., Aalst. Arbeider. Na WO I was hij een tijdlang vrijgestelde van de «Vrije Democratische Federatie van Vakbonden van België». De resten van die organisatie vormden de basis waarop na 1927 onder de leiding van M. De Ridder, K. Lambrechts en J. Devroe het Vlaamsch Nationaal Syndicaat (V.N.S.) tot stand kwam. Die organisatie telde bij het uitbreken van WO II ongeveer 30.000 leden en was het sterkst uitgebouwd in het arrondissement Aalst.
152. Het lokaal «Volksverheffing» van de Aalsterse daensisten, gelegen in de Lange Zoutstraat. D.A.V.S., Aalst. Met de uitbating van de coöperatieve werd begonnen in 1910. In 1911 werd een bakkerij ingericht, onder WO I gevolgd door een slagerij en een kolenhandel. In 1922 werd in samenwerking met het Ziekenfonds van de Christene Volkspartij een «Volksapotheek» geopend.
153. W. Van der Borgh en K. Cooreman voeren het brood uit van de coöperatieve bakkerij «Volksverheffing». Verz. K. Van der Borgh, Aalst. De broodvoerders speelden ook een rol bij de verspreiding van partijberichten en de verkoop van lectuur.
154. Standregelen van de Samenwerkende Maatschappij Volksverheffing te Aalst. D.A.V.S., Aalst. Plaatsgebrek dwong het bestuur na WO I uit te zien naar een ruimere behuizing. In 1927 werd een nieuw complex in dienst genomen in de Molenstraat (achterzijde: Onderwijsstraat) te Aalst. De S.M. Volksverheffing heeft in de tussenoorlogse periode een toonaangevende rol gespeeld in de organisatie, de uitbouw en de financiering van het politieke Vlaams-nationalisme.
155. Factuur van de overname van de drukkerij P. Daens door de Samenwerkende Maatschappij «Volksverheffing» van Aalst. D.A.V.S., Aalst. Na de overname in 1922 werd de drukkerij geleidelijk gemoderniseerd om in 1935 omgevormd te worden tot de toentertijd hypermoderne S.M. Dietschland. Tussen 1922 en 1935 werd hier het grootste deel van de arrondissementale Vlaams-nationale weekbladen gedrukt. In 1935 werden ze tot één weekblad, Strijd, samengevoegd.
156. Drukwerk van de Vlaamsche Spaar- en Leenbank N.V. (gesticht 15 april 1930), gericht aan H. Plancquaert. Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. Deze bank is gegroeid uit de spaarkas van de S.M. Volksverheffing. Ze werd opgericht met de bedoeling de uitbouw van de partijorganisaties te kunnen financieren. Mede als gevolg van de economische crisis van de jaren '30 werden de activiteiten van de Vlaamsche Spaar- en Leenbank N.V. geen succes.
157. Het lokaal van de daensistische coöperatieve «Werkerswelzijn» in de Sint-Mariensstraat te Ronse (huidige staat). Foto R. D'Haese, Herdersen. De daensisten hadden coöperatieven in tal van steden en gemeenten: Kortrijk, Ronse, Antwerpen, Eeklo, Denderleeuw, Welle, Niel e.a.
158. «Sepp'l», operette van E. Hullebroeck in 1938(?) opgevoerd door de oude daensistische maatschappij «Kunst en Eendracht» van Welle. D.A.V.S., Aalst.
159. Vlag (126 × 146 cm) van de daensistische wijkclub «Zonder Eendracht geen Macht» te Aalst. D.A.V.S., Aalst. Groene fluwelen vlag waarop in

gele en witte letters de woorden «Democratische Wijkclub Zonder Eendracht geen Macht - Aalst Schaarbeek» geborduurd werden. Wijkclubs waren een middel om de verschillende wijken van een stad te bewerken. Ze vervulden gedeeltelijk de rol van partijafdeling, maar hielden zich ook bezig met het ontspanningsleven van de leden.

160. «Hulde aan de Groene Vlag». D.A.V.S., Aalst. Hét strijdlid der Aalsterse democraten, daar ook nu nog gezongen in kringen van oud-daensisten. Doel is de militanten moed geven en een band van samenhoorigheid smeden tussen alle democraten.
161. «Tweezang» (1894). Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. Deze tweezang werd in de verkiezingsstrijd van 1894 gezongen door de ongeletterde Casemir D'Haeseleer van Welle, en zijn geboortgenoot Judocus Van der Donck. Het lied werd in 1945 opgetekend door Romain Eeman uit Welle.
162. De daensistische fanfare van Brugge. Verz. R. De Deken, Petegem. Dergelijke muziekmaatschappijen speelden in verkiezingstijd of in de propagandaslag een belangrijke rol. Ze trokken het volk aan, luisterden manifestaties op en ondersteunden meetings.
163. «'t Moet beteren», een verkiezingslied van Jan Miers. D.A.V.S., Aalst. Eén der oudste daensistische liederen. De kiesbeloften van de bewaarders worden er in aan de kaak gesteld.
164. «Stemme den Bok». D.A.V.S., Aalst Niet-ondertekend, door de katholieken als pamflet verspreid schimplied uit 1899. De veroordeling van priester Daens door zijn geestelijke overheid wordt er dankbaar gebruikt voor de politieke strijd. De bewondering en de steun van zijn volgelingen, die hem meer en meer als een martelaar gingen zien, werden er slechts groter door.
165. Dit «Werkmanslied» is ons bekend uit een Brugse bundel. D.A.V.S., Aalst. De sterke sociale inslag wordt gerechtvaardigd door een beroep op algemeen-menselijke waarden. De inhoud van dit lied geeft zeer goed de «sociale filosofie» weer der democraten.
166. «Vooruit». D.A.V.S., Aalst. Dit lied werd onder meer gezongen op de «betoging voor de hop», die op 3 september 1905 plaats had te Ternat-Asse, in het Brabantse Pajottenland. O.m. door hun onverdroten werking ten gunste van de (door import van goedkope Duitse en Engelse hop) in hun bestaan bedreigde hopboeren, haalden de democraten er in 1902 een zetel.
167. In het Brugse lied «Ten Strijde» wordt het politieke luik van het daensistisch programma behandeld. D.A.V.S., Aalst. Het is een pleidooi voor het (Enkelvoudig) Algemeen Stemrecht.
168. In «Zij zullen ons niet temmen» wordt aan het volksbewuste een sociaal element toegevoegd. D.A.V.S., Aalst. Vlaamse en sociale beweging gingen in de daensistische beweging hand in hand.
169. «Priester Daens». D.A.V.S., Aalst. Eén der oudste aan hem gewijde huldliederen. De taal gebruikt bij dit soort liederen was gewoonlijk eerder bombastisch, wat hun esthetische waarde niet vergroot.
170. «Priester Daens», geschreven en gedrukt door zijn broer Pieter Daens (Aalst, Daens-Mayart, 1909), Verz. B. De Cock, Aalst. Behalve deze hagiografische

160

VERZEKERING TEGEN ONGEVAL EN WERKLOOSHEID

10

DE GROENE VLAG

I.

Gegroet o groene vlag !
Gegroet o werkersvaan !
Gezegd zij de dag,
Als g'ons zult voorengaen
Wanneer wij zullen vragen
Ons recht en broodgewin,
En voor onz'oude dagen
Een steun voor 't huisgezin.

III.

Gij brengt ons aan den zegen,
Gij maakt ons volk weer vrij
En leidt ons op de wege
Der nieuwe maatschappij,
Aan u ons bloed, ons leven !
Wij verlaten nooit uw zij !
Wilt ons verlossing geven !
Help ons uit de slavernij !

II.

Ontploo uw breede vouwen
Over gansch de werkersklas,
En wilt den moed herbouwen
Zaals hij vroeger was !
Geef ons de kracht der dappren
Die op het Groeningherplein
De vrijheidsvlag deed wappren
En doodde 't valsche venijn !

IV.

Schaart u, onder ons vaandel
En verwerpt 't slavenjuk,
Wordt allen democraten
Als lazaards niet gebukt !
Vereenigen wij ons krachten
Dan zijn wij vrij en sterk
Om 't onrecht te versmachten
En loonen voor ons werk.

Refrain :

O groene vlag ! o kleur der weide
Hip hip hoera ! hip hip hoera
Wij zullen strijden aan u zijde
Hip hip hoera ! hip hip hoera

AL IS DE LEUGEN NOG ZOO FEL TOCH ZAL

ZE ZWICHTEN VOOR DE WAARHEID.

S T E M M E D E N B O K

1.

Wie heeft er hier zijn kleed
bevlekt.

Loekedoe

Wie heeft den geus zijn
kont gelekt

Loekedoe

Wie speelt den vriend met
straatkapoen

Wie moet hier nu zijn kleed
uitdoen

Loekedoe (3 maal)

2.

Wie brengt ons in staat van
beleg

Loekedoe

Wie brengt krapul op onzen
weg

Loekedoe

En wie stookt hier den
klassenstrijd

Wie is de schuld van
straatlawijt

Loekedoe

3.

Wie is d'oorzaak van
gestorte bloed

Loekedoe

En dat men des nachts de
gaz uitdoet

Loekedoe

Ook dat men in volle straat
Op goede en brave mensen

slaat

Loekedoe

4.

Wie gaat met geus hier
hand aan hand

Loekedoe

Wie is hun vriend ten allen
kant

Loekedoe

Wie is 't die met geuzen strijd
Wie is daarvoor zijn

roksken kwijt

Loekedoe.

sche biografie over priester Daens — wellicht het meest bekende daensistische werk — publiceerde en drukte P. Daens vanaf 1870 een hele reeks volksromans, toneelstukken en godsdienstige en wereldlijke boekjes vol nuttige raadgevingen. Ze vonden in het cultureel verarmde Vlaanderen ruime afzet. In *De Werkman en Het Land van Aalst* verschenen talrijke feuilletons van zijn hand.

171. «Leven van den H. Antonius den groote eremijt» door A. Daens (Aalst, Daens-Mayart, 1894). D.A.V.S., Aalst. Het is een zakelijke uiteenzetting, gebaseerd op de geschiedschrijver Athanasius, vol vroomheid en overdrijvingen, met de bedoeling de eredienst van of de bewondering voor deze heilige te helpen verspreiden.
172. «Laruske en Tildeke.» Colportageroman door K.L. Van Opdenbosch (Brugge, Excelsior, z.j.). D.A.V.S., Aalst. De sociale bekommernis, die mede aan de basis had gelegen van het ontstaan van de daensistische beweging, vond ook haar neerslag in het journalistieke en literaire oeuvre van de meeste daensistische auteurs.
173. «Aan eenen Franschelaar.» Hekeldicht van A. Pauwels. A.M.V.C., Antwerpen. De daensistische auteurs vormde geen homogene groep en misten een eigen imago. Ze hadden geen eigen thematiek of schrijffrant en onderscheidden zich evenmin van de tijdgenoten door gemeenschappelijke kenmerken of door een beginselverklaring.
174. «Peer Klok» door Pipefax - pseudoniem voor P. Van den Abeele (Aalst, P. Van den Abeele, z.j.). Verz. F.-J. Verdoodt, Erembodegem. Het is een volksverhaal met autobiografische inslag. De daensistische auteurs sloten aan bij de volkse traditie van de 19de eeuw, zonder dat ze die nochtans met nieuwe elementen wisten te verrijken.
175. «Onze Strijd» door priester Fonteyne (Brugge, C. Moeyaert, 1906). D.A.V.S., Aalst. Politiek propagandaschrift over het hoe en het waarom van de daensistische beweging.
176. «Lelie en jeugd.» Uit: Zangen en verhalen. Eerste gedichten van E. Schiltz (Antwerpen, Brouwers & Cie, 1886). De meeste daensistische auteurs wilden vóór alles leesvoer leveren. Toch wisten enkele onder hen boven deze bekrompen benadering uit te stijgen. Zij bleven echter literaire eenzaten.
177. «Het land in gevaar!» Vaderlandslievend drama (1916) in 3 bedrijven door L. Du Castillon. Aankondiging. A.M.V.C., Antwerpen. Samen met H. Plancquaert behoort L. Du Castillon ongetwijfeld tot de belangrijkste daensistische auteurs. Hun politieke en journalistieke bezigheden lieten hun echter onvoldoende tijd over voor een afgerond en voldragen literair oeuvre. L. Du Castillon schreef gedichten, novellen, romans, toneelstukken, zangspelen, essays en talrijke dagbladrecensies. Hij genoot in zijn tijd als auteur een zekere bekendheid.
178. «Jan Vleminx» door H. Plancquaert (Aalst, P. Van den Abeele, 1944). R. D'Haese, Herdersem. Deze soms fel anticlericale roman roept een beeld op van twee decennia christelijk-democratische strijd in de streek van Ninove. Het is H. Plancquaerts bekendste werk. In 1889 verwierf hij met zijn historisch drama «De Dood van Karel den Goede» de Driejaarlijkse Staatsprijs der Nederlandsche Toneelletterkunde.

173

A A N E E N E N F R A N S C H E L A A R

Hoort vrienden, makkers, hoort, wat ik u zing is waar !
 Hoort 't laffe lied van den vervloekten Franschelaar !
 "Messieurs !" zoo roept hij met zijn valsche walsche tonge
 "Messieurs !" maar weg, zijn vuige basterdtaal ! ik wringe
 Nog liever mij de tong uit mijnen Vlaamschen mond,
 Dan in 't verwenschte Fransch te zingen op deez' stond !
 "Bewondert 't groot geslacht der Fransche dichterscharen
 "Wat volk, wat stam kan ooit zijn grootheid evenaren !
 "O 'k zie, een' lauwerkrans, gevlochten om hun hoofd
 "Een gloriekroon, wier glans in eeuwigheid niet dooft !
 "O ja, 'k bewonder in verrukking opgetogen,
 "Die grootsche namen, die nog nooit mijn groot hart ontvlogen :
 "Onsterfelijke helden ! O Racine, Boileau,
 "O Corneille, O Moliere, O Jan Baptist Rousseau !
 "Gij straalt als hemelzonnen aan hun blauwe transen
 "Uw namen zullen eeuwig op den Zangberg glanzen !
 "Wat raast gij, Vlaming, van uw roemrijk dichterkrans,
 "Wie is er die niet om hun brabbeltale bloost ?
 "Wat zijn uw dichters bij die groote Fransche geesten ?
 "Die eert, die mint, die leest men heden de allermeeften :
 "Bemin dan ook, gij Vlaming, 't Fransche dichterheer !
 "O Waalsch, o grootsch vernuft, ik min u meer en meer !
 "Geen zang - geen dichterkrans, kan ooit u overwegen,
 "En Vondel, Bilderdijk zijn daar slechts dwergen tegen !
 "Leer 't schoone 't edel Walsche lied, gij Vlaamsche borst :
 "Wat of gij mompelen, u tegenzetten dorst,
 "Of wat gij 't waalsch misprijst, wij zullen u wel dwingen
 "En 't vrije Vlaamsche woord u uit de kele wringen !
 "Wat schreeuwte gij altoos van 't gebrekkig onderwijs ?
 "Wat ! Zijt ge dol, of dwaas, of zijt ge niet wel wijs ?
 "Leer zwijgen eerst en zijn uw lompe lippen nijpen
 "En op zijn Fransch het Vlaamsche boerenmondje knijpen !
 "Ge krijgt een uurken Vlaamsch, en soms wel een kwartier
 "Per wech; wat spoot ge dan gedurig vlam en vier ?
 "Wat raast ge, wat ! Beweging ! wie heeft 't ooit vernomen ?
 "Wat woelgeest drijft hen aan ? Wat willen toch die vromen ?
 "Wat schreeuwen zij, wat hoor ik, wat ? Studentenham !
 "Wat vergen zij ons af ? Wat eischen zij, o ramp ? ...
 ".... Op, Op ! en moed gevat ! Laat ons die bengels straffen,
 "En 't zij voor goed gedaan met al dat lastig blaffen !
 "Zij stoken twist en vuren nijd en boosen haat,
 "Die zotten brengen in gevaar en Kerk en Staat !
 "Laat ons dien woelers die ons edel Walsch verachten,
 "Het fieraat Vlaamsche woord in hunne keel versmachten !

Adolf Pauwels (hekeldichten)
 15 april 1882.

Enkele gebruikte historische termen en begrippen

Anticlerikaal - clerikaal: Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen de begrippen anticlerikaal - clerikaal enerzijds, en antigodsdienstig - godsdienstig anderzijds. Vele daensisten waren sterk anticlerikaal in de betekenis van «gekant tegen de clerikale politiek van de Katholieke Kerk». Onder clerikalisme dient men het streven naar macht te verstaan van de geestelijkheid, en de feitelijke of vermeende overschrijding van haar bevoegdheden. Dit kwam vooral tot uiting in de machtspolitiek van de Kerk, die zich actief inliet met de politiek en het maatschappelijk leven, en dit op alle niveaus. Het duidelijkst was dit merkbaar aan de verweving tussen Katholieke Kerk en Katholieke Partij.

Bekwaamheidskiezer: Iemand die op grond van bekwaamheid (de kandidaten moesten een examen afleggen) het stemrecht kon verwerven voor de provincie- en de gemeenteraadsverkiezingen. Het gaat hier om een totaal nieuwe categorie kiezers. De instelling ervan in 1883 moet gezien worden tegen de achtergrond van de aan gang zijnde machtsstrijd tussen liberalen en katholieken, waarvan de schoolstrijd (1879-1884) de scherpste uiting was.

Cijnskiesstelsel: Kiesstelsel dat berust op het principe van de cijns of belasting die door de burgers werd betaald. Slechts wie méér belastingen betaalde dan een wettelijk vastgesteld bedrag, bezat stemrecht. Door dit kiesstelsel bleef de politieke macht in handen van een beperkte groep (welgestelde) burgers. Zo telde België in 1884 b.v. maar 86.328 kiezers op een totale bevolking van 5.784.958 zielen. Het aantal personen dat verkiesbaar was voor de Senaat was nog beperkter: in 1890 kwamen hiervoor in heel het land slechts 996 personen in aanmerking.

Daensist: Oorspronkelijk: Scheldwoord, gebruikt tegenover de aanhang van A. Daens en die van de andere leiders der beweging. Door dit scheldwoord werd de indruk gewekt dat de politieke partij waarin A. Daens militeerde slechts een beperkt aantal ontevreden groepeerde, uit op eigen roem en profijt, voor wie de positie van de godsdienst niet telde. Dit laatste moest de katholie-

ke massa van deze gevaarlijke politieke concurrent vreemden om de macht van de Katholieke Partij ongebroken te kunnen handhaven. De daensisten noemden zichzelf echter steeds «democraten», of soms ook «christendemocraten». Vandaar: Aanhanger (militant, kiezer, sympathisant) van de daensistische beweging. In verband met het gebruik van termen als daensist, planquaertist of fonteynist cfr. Inleiding.

Enkelvoudig Algemeen Stemrecht: Kiesstelsel (voor de wetgevende verkiezingen) dat na WO I werd ingevoerd. Elke volwassen man van 25 jaar beschikte over één stem.

Evenredige Vertegenwoordiging: Systeem waarbij elke partij in principe in de verkozen bestuurs- en/of controleorganen vertegenwoordigd wordt in verhouding tot haar electorale basis. (Het aantal uitgebrachte stemmen.)

Fransmans: Benaming voor de Vlaamse (hoofdzakelijk) landbouwarbeiders die uit economische noodzaak gedurende het landbouwseizoen naar Frankrijk trokken om er in dienst van de grote boeren de bieten te hakken, de oogst binnen te halen, enz.... Omstreeks de eeuwwisseling vertrokken er elk voorjaar ongeveer 50.000.

Huisnijverheid: De industriële activiteit die door de leden van een gezin thuis werd verricht. Men werkte voor een ondernemer. Verschillende activiteiten werden op die manier beoefend. Tot de meest bekende behoren zeker het weven en het spinnen. De wantoestanden in deze sector waren legio. Ze zouden geleidelijk worden opgeheven. De laatste wetten dateren pas van 1905 (invoering van de zondagsrust) en 1914 (afschaffing van kinderarbeid onder de 14 jaar).

Industriële Revolutie: Benaming voor een complex fenomeen dat (in West-Europa, en eerst in Groot-Brittannië) vanaf het einde van de 18de eeuw begon door te breken. De Industriële Revolutie wordt gekenmerkt door veranderingen in het productieproces (mechanisatie) en de productieorganisatie (concentratie van de ar-

beidskrachten in fabrieken). Deze veranderingen waren een gevolg van ontwikkelingen in de techniek, in de energievoorziening (stoommachine) en in de transportsector (aanleg van steenwegen, kanalen, spoorwegen), waardoor het oude maatschappelijk patroon diepgaand werd gewijzigd. De Industriële Revolutie mag inderdaad niet als een louter-economisch verschijnsel worden beschouwd. Tegelijkertijd ontstond een nieuw gezagspatroon (vorming van nieuwe instellingen), groeiden een andere sociale rangorde (de burgerij verdringt de adel en geleidelijk ook de clerus) en een nieuwe sociale stratificatie (proletariaat/burgerij in plaats van b.v. landarbeiders/adel + clerus). Ook op het geestelijk vlak voltrokken zich veranderingen: de vroegere metafysische motivatie achter het zijn werd verdrongen door een rationele.

Kartel: Overeenkomst tussen politieke partijen met de bedoeling gezamenlijke kandidaten voor te dragen bij verkiezingen. Gewoonlijk komen de betrokken partijen overeen hun kandidaten in een bepaalde volgorde op de lijst te plaatsen. Kartels waren ondermeer belangrijk in de periode van het meerderheidsstelsel, omdat een verschuiving van een beperkt aantal stemmen een totale overwinning (nl. alle zetels) of een volledige nederlaag konden betekenen.

Meervoudig Algemeen Stemrecht: Kiesstelsel dat door de grondwetsherziening van 1893 werd ingevoerd. Als gevolg daarvan werd aan iedere man van 25 jaar één stem toegekend (vandaar *algemeen* stemrecht). Wie 35 jaar was, gezinshoofd was en minstens 5 F belasting betaalde op zijn woonst kreeg één bijkomende stem. Mannen van 25 die eigenaar waren van een goed van ten minste 2.000 F, of een rente of intrest van minstens 100 F per jaar opstreken, ontvingen nogmaals een bijkomende stem. Men kon ook twee supplementaire stemmen verwerven op grond van capaciteit alléén (diploma). (Vandaar *meervoudig* stemrecht.) Door de uitbreiding van het stemrecht steeg het aantal kiezers van 136.755 tot 1.370.687. Samen brachten die kiezers méér dan twee miljoen stemmen uit,

want ± 850.000 burgers hadden één stem, 290.000 bezaten er twee en 220.000 drie.

Poll: Systeem om, door middel van interne verkiezingen, binnen een partij of partijvleugel, de kandidaten voor de verkiezingslijsten aan te duiden, rekening houdend met en in overeenstemming met de wil van de (partij)leden.

Sociale kwestie: Term die gebruikt wordt om de hele problematiek van sociaal-economisch, zedelijk en intellectueel verval aan te duiden waarin de brede volksmassa in de loop van de 19de en het begin van de 20ste eeuw leefde. Deze (wan)toestanden waren het gevolg van de diepgaande veranderingen die de Westeuropese samenleving sinds de doorbraak van de Industriële Revolutie (zie aldaar) had ondergaan. De meest bekende reactie op deze toestanden is de *arbeidersbeweging*. Zij had tot doel de materiële toestand van de arbeidersklasse te verbeteren en daardoor haar geestelijke emancipatie mogelijk te maken. De omstandigheden zouden de arbeidersbeweging bevoordelen tegenover de andere emancipatorische stromingen, die onder de plattelandsbevolking, en onder de ambachtsslui en de kleine burgerij leefden. Zo was de arbeidersklasse b.v. door haar concentratie in de fabrieken in de steden gemakkelijker te organiseren, terwijl ook de industrieel-economische ontwikkeling in haar voordeel speelde. Men lette er dus op de sociale kwestie en de arbeidersbeweging niet te vereenzelvigen. De laatste was een onderdeel van de eerste.

Suspensie: Kerkelijke straf, die de opschorting inhoudt van het ambt dat men in het kader van de kerkelijke structuur uitoefent. Aangezien priester Daens op het ogenblik dat hij in de politiek gegaan is, nog enkel de priesterlijke functie uitoefende, betekende dat dat hij enkel als priester kon gesuspendeerd worden. Hem werd dus verboden tegenover de katholieke gemeenschap alle handelingen te stellen, waartoe hij bij zijn priesterwijding gemachtigd werd (b.v. mislezen, biechthoren enz...).

Bibliografie

- ART, J.; *Kerkelijke structuur en pastorale werking in het bisdom Gent tussen 1830 en 1914*. Gent, 1977.
- ASSCHE, D. VAN; *Het St.-Vincentius a Paulogenootschap te Gent. 1845-1855*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Leuven, KUL, 1979.
- DAENS, P.; *Priester Daens, volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel: zijn leven, zijn strijden, zijn lijden, zijne dood en verheerlijking*. Keerbergen, Uitg. P. Daens NV, 1979.
- EENOO, PROF. DR. R. VAN; *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*. Leuven/Paris, Nauwelaerts, 1959.
- EERENBEEMT, H.F.J.M. VAN DEN, P.C. JANSSEN EN R. VAN UYTVEN; *Armoede en armenzorg*. — Themanummer Tijdschrift voor Geschiedenis. Jrg. 88, 1975, nr. 4.
- ELIAS, DR. H.; *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*. Aalst, S.V. Dietschland, 1940.
- Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*; 2 Dln. Tielt/Utrecht, Uitg. Lannoo, 1973 (dl. I), 1975 (dl. II).
- HAESE, R. D'; *De overgang van daensisme naar Vlaams-Nationalisme in het arrondissement Aalst. 1914-1925*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Gent, RUG, 1976.
- HEIJDEN, R. VAN DER; *De Kamerverkiezingen in het arrondissement Tongeren*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Gent, RUG, 1980.
- HEMELRIJCK, PROF. DR. F. VAN; *Het daensisme in het arrondissement Brussel*. Brussel, Economische Hogeschool St.-Aloysius, 1979.
- HERDT, R. DE EN B. DE GRAEVE; *Kinderarbeid van omstreeks 1800 tot 1914*. Gent, M.I.A.T., 1979. Catalogus. *Het daensisme te Brugge*. Catalogus. Brugge, Drukk. Van Damme-Beke, 1979.
- ISACKER S.J., PROF. DR. K. VAN; *Het daensisme. De teleurgang van een onafhankelijke, christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen. 1893-1914*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1959.
- ID.; *Mijn land in de kering. 1830-1980*. Dl. I *Een ouderwetse wereld. 1830-1914*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1978.
- ID.; *De sociale mentaliteit van de katholieke burgerij in de XIXe eeuw*. — Economisch en Sociaal Tijdschrift, jrg. 8, 1954, nr. 3, blz. 143-153.
- LANDUYT, G.; *Kinder- en vrouwenarbeid in de 19de eeuw*. 6 blz., Niet-gepubliceerd artikel.
- LANDUYT, H.; *Het daensisme in Antwerpen*. Licentiaatsverhandeling. Leuven, KUL, 1970.
- LUYCKX, PROF. DR. TH.; *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1973.
- MAEYER, J. DE; *Armoede en armenzorg in de 19e eeuw*. 14 blz., Niet-gepubliceerd artikel.
- MOLLE, L. VAN; *De Belgische katholieke landbouwpolitiek voor de Eerste Wereldoorlog*. — Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, jrg. X, 1979, nr. 3, blz. 417-459.
- NEUVILLE, J.; *La condition ouvrière au XIXe siècle*. Dl. I: *L'ouvrier objet*. Dl. II: *L'ouvrier suspect*. Brussel, 1976-1977.
- PLANCQUAERT, H.; *Jan Vleminx*. Aalst, P. Van den Abeele, 1944.
- ROOSBROECK, PROF. DR. R. VAN; *De landbouw*. — Twintig eeuwen Vlaanderen. Dl. III. Geschiedenis van Vlaanderen.
- Hasselt, Heideland-Orbis NV, 1973. Blz. 267-274.
- ID.; *Boeren en dagloners*. — Twintig eeuwen Vlaanderen. Dl. III. Geschiedenis van Vlaanderen. Hasselt. Heideland-Orbis NV, 1973. Blz. 280-285.
- ROTSAERT, K.; *Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge*. Brugge, Heemkundige Kring M. Van Coppenolle, 1975.
- SAINT-VINCENT, L.; *Belgique charitable*. Herwerkte uitgave door Ch. Vloeberghs. Brussel, 1904.
- SCHOLL, DR. S.H.; *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België, 1789-1939*. Dl. II. *De christen-democratie 1886-1914*. Brussel, S.V. De Arbeiderspers, 1965.
- VERAGHTERT, K.; *Conjunctuurbewegingen 1830-1914*. Algemene geschiedenis der Nederlanden. Dl. XII. Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1977. Blz. 12-19.
- VERDOODT, F.-J.; *Het daensisme in het arrondissement Aalst*. Dendermonde, Drukk. A. De Cuyper-Robberecht, 1974.
- ID.; *Hector Plancquaert, de daensistische beweging en het plancquaertisme*. Licentiaatsverhandeling. Gent, RUG, 1979.
- WEERDT, D. DE; *Arbeiders en arbeidersleven 1844-1914*. — Algemene geschiedenis der Nederlanden. Dl. XII. Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1977. Blz. 106-122.
- WILS, PROF. DR. L.; *Het daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland*. Leuven, Davidsfonds, 1969.

Herkomst van het tentoongestelde materiaal

Openbare instellingen :

Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), Gent
Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven (A.M.V.C.), Antwerpen
Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale Strijd (D.A.V.S.), Aalst
Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC), Leuven
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten (K.M.S.K.), Brussel
Stadsarchief Aalst
Stadsarchief Turnhout
Stedelijk Museum Oud Hospitaal (S.M.O.H.), Aalst
Universiteitsbibliotheek (U.B.), Gent

Privéarchieven en -verzamelingen :

BOVIJN M., St.-Gillis-Dendermonde
BUYS K., Aalst
DE COCK B., Aalst
DE CONINCK-BEHAEGEL, Mevr., Brugge
DE DEKEN R., Petegem
DELAFORTRIE-DE NEVE, Mevr. C., Aalst
DE NAYER D., Aalst
D'HAESE R., Herdersem
GHIJSENS J., Aalst
GRAVEZ-HAEGENS, Mevr. M., Aalst
MICHIELS G., Brugge
STRIJPENS H., Aalst
VAN DEN BERGHE E., Aalst
VAN DER BORGHT K., Aalst
VAN MULDER A., Aalst
VAN WILDERODE, Fam., Aalst
VERDOODT F.-J., Erembodegem

D.A.V.S., Archieven, fotomateriaal en voorwerpen in bruikleen

Fonds CAUDRON J. (nr. 97)
Fonds DE COCK B. (nrs. 76 / 127)
Fonds DELAFORTRIE E. (nrs. 19 / 22 / 35 / 47 / 69 / 76 / 92 / 123 / 124 / 128 / 150 / 171)
Fonds DELAFORTRIE L. (nrs. 14 / 37 / 48 / 55 / 63 / 66 / 70 / 73 / 79 / 83 / 84 / 87 / 93 / 96 / 98 / 99 / 101 / 103 / 105 / 107 / 108 / 115 / 116 / 122 / 126 / 133 / 138 / 152 / 155 / 166 / 175)
Fonds DE NEVE Fr. (nrs. 89 / 91 / 112 / 113 / 134 / 146 / 159)
Fonds DE SMEDT K. (nrs. 148 / 160 / 163 / 165 / 167 / 169)
Fonds D'HAESE R. (nrs. 142 / 157)
Fonds LÉZY M. (nrs. 121 / 158)
Fonds SOUPEZ A. (nrs. 51 / 64 / 65)
Fonds VAN DER BORGHT K. (nr. 151)
Fonds VAN OPDENBOSCH W. (nrs. 130 / 138 / 172)
Fonds VAN WILDERODE Fr. (nr. 154)
Fonds VERDOODT F.-J. (nrs. 31 / 41 / 80 / 81 / 161)